

სქილ

1968

ՄԻՈՆ

ԽԲ.

ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍՏՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

«سور» مجلة ارمينية شهرية، دينية، ادبية، ثقافية.

“SION” ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1968

Սեպտեմբեր-Նոյեմբեր

Թիւ 9 - 12

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՄՄԱՆԻ Ս. ԹԱԴԵՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Մեծ Եղեռնին անմիջապէս յաջորդող համատարած փախուստի, անդո՛ւնալի եւ անորոշութեան յուսահատ օրերուն, երբ Ֆիդիքական տարրական գոյութեան մը պահպանումը կէտ նպատակին էր ամբողջ Հայութեան, գրեթէ ոչ ոք կը մտածէր այն վտանգին մասին՝ որ, յետագային «ճերմակ ջարդ» որակուած, պիտի դառնար այլեւս կազմակերպուած ու կանոնաւոր համայնքային կեանք ունեցող գաղութահայութեան մեծագոյն մղձաւանջը: Ապա, մինչեւ 1950-ական թուականներու վերջը, մեր գաղութները պիտի ապրէին կամաւոր անհոգութեան կեանք մը, երբ խօսք եւ գործ զիրար պիտի հակասէին այնքան տարօրինակ կերպով. այսպէս, թերթերու էջերէն եւ հանդէսներու բեմերէն մարդիկ զիրար պիտի գերազանցէին՝ ձուլումի եւ կորուստի վտանգը ամենէն զօրաւոր գոյներով ներկայացնելու իրենց ճիգին մէջ. եւ սակայն գրեթէ ա՛յ մէկ կարեւոր ու կազմակերպուած քայլ պիտի առնուէր՝ յառաջացող ախտը դիմագրաւելու համար: Թերեւս դանազան պատճառներ գտնուին այս անհոգութիւնը բացատրող, եւ թերեւս ալ մարդիկ ցոյց տան ցանցը այն դպրոցներուն եւ ապրումներուն եւ երիտասարդական կազմակերպութիւններուն՝ որոնք վերջին յիսուն տարիներուն իրենց շուրջ խմբած են մեր հայ մայրներուն կեանքն ու գործունէութիւնը: Սակայն այսօր կը

գտնուի՞նք անախորժ կացութեան մը առջեւ, անախորժ սթափու-
մի մը առթած բոլոր տառապեցնող մտածումներով եւ մտահո-
գութիւններով. որովհետեւ իրողութիւն է որ այն որուն ժա-
մանումը կը գուշակէինք ետրուն համար մեր զանգերը կը ղողան-
ջէին՝ հասած է մեզի, մեր հետ է, գրաւած է մեզ, որմէ չենք կրր-
նար փախուստ տալ: Եւ միայն հիմա է որ, անորոշութեան եւ յու-
սահասութեան այս միջոցին, կը գիտակցինք մեր անպատրաս-
տութեան եւ ժամանակի ահաւոր վատնումին:

Ապահովարար այս տխուր եւ ոչ-նախանձելի կացութեան
պատճառը ըլլայ նիւթական հարստութիւնները ողբկան արժէք-
ներու փոխակերպելու մեր չկամութիւնը, եւ, միւս կողմէ՝ այն
անտարբերութիւնն ու յաճախ հեգնանքը՝ որով սովոր է մեր
գաղթահալութեան մեծ մասը դիմաւորել հոգեկան եւ իմացա-
կան «ճաց չկերցնող» դրոյթներ, սկզբունքներ ու աւանդներ՝ ո-
րոնցմով է սակայն մանաւանդ որ ցեղեր կ'ապրին ու կը գոյատե-
ւեն իրբեւ անջատ եւ ինքնուրոյն համայնքներ:

Հետեւարար, անխառն ուրախութեան եւ հրճուանքի առիթ
է մեզի համար, «Սիոն»ի ներկայ թիւով աւետել աւարտումը Ամ-
մանի Ս. Թադէոս Եկեղեցիի կառուցումին, իշխանական նուիրա-
տւութեամբը Ամերիկահայ ազգային Տիար Յարութիւն Թադոս-
եանի: Չենք ուզեր անգամ մը եւս կրկնել թէ որքան անհրաժեշտ
ու վճռական նշանակութիւն ու դեր ունի Հայաստանեայց Եկեղե-
ցին արտասահմանի մէջ. դեր մը՝ կարեւոր եւ անյետաձգելի, զոր
իրագործել կը ճշդին եկեղեցիներու հետ ապրող ու անոնց միջո-
ցաւ գործող Հայ կղերականները՝ աշխարհի չորս անկիւններուն:
Հայ դպրոցին հետ, բայց անկէ աւելի՝ մանաւանդ՝ Հայ Եկեղեցին
է սրբազան աւանդապահը մեր ողբկան դարաւոր արժէքներուն,
անոնց՝ որոնք, ինչպէս կը հաւատանք բոլորս, մեր գոյատեւման
սիւներն են ու մեր կեանքերուն ամրախարխիս եւ անխարդախ յե-
նարանները: Օգնել աւանդութիւններու եւ ողբկան ժառանգու-
թեան պահպանման այդ աննկուն գործիչին՝ սատարել է ազգա-
յին սիրկութեան սուրբ պարտականութեան: Բայց պատճառ ու ա-
ռիթ ըլլալ Հայ կաթողիկէի մը բարձրացման՝ վեր է ամէն գը-
նահատանքէ ու վարձատրութենէ:

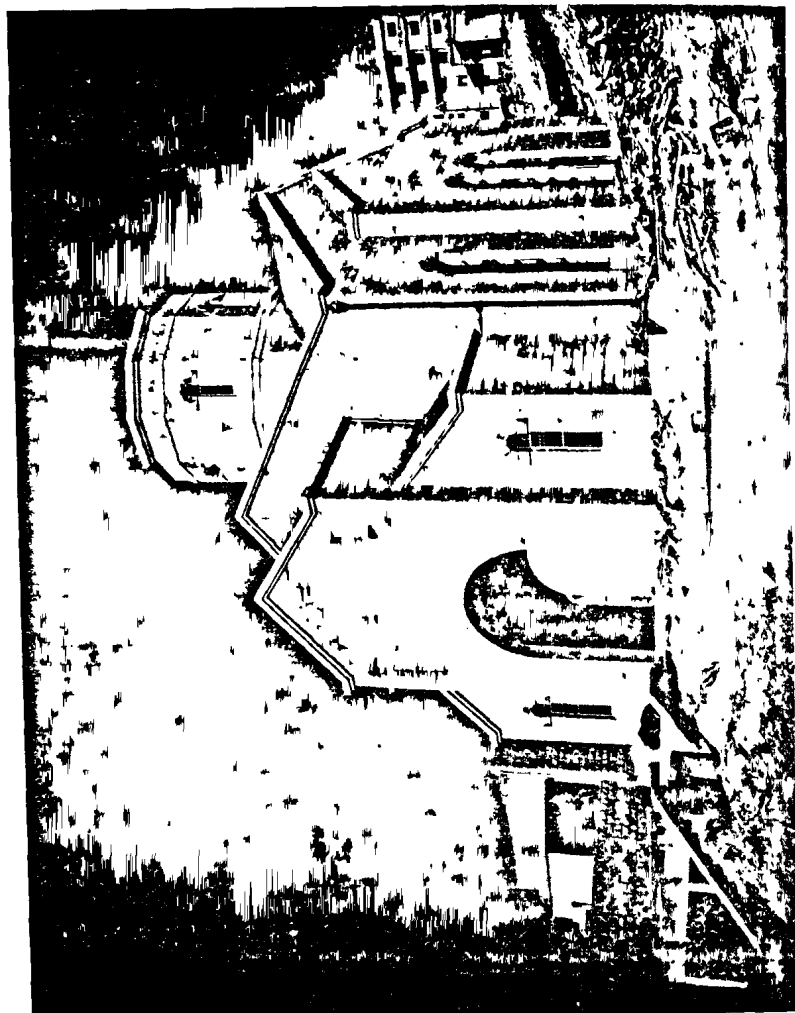
Ծիշդ այդ ամենէն կարեւոր օժանդակութիւնն է որ ըրած է
բարերար Տիար Յ. Թադոսեան, հաւանելով որ իր նիւթական մի-
ջոցներով կառուցուի Ամմանի Ս. Թադէոս Եկեղեցին՝ ծառայելու
համար նոյն գաղութի հաւատացեալներու կրօնական եւ հոգեկան
պէտքերուն:

Պարոն Թադոսեան անծանօթ դէմք մը չէ Ամերիկահայու-
թեան, եւ ի մասնաւորի Նիւ-Եորքի Հայ համայնքին՝ տարիներու
վրայ երկարող իր բարերարութիւններով եւ ազգօգուտ ծառայու-
թեամբ: Միայն Նիւ Եորքի Մայր Տաճարի շինութեան ի նպաստ
նուիրած է 25,000 տուարի պատկառելի գումար մը, օժանդակած
ըլլալու համար այն մեծ եւ գեղեցիկ ձեռնարկին՝ որ փառքը պիտի
կազմէ նոյնքան պատուական եւ ազնուահոգի Հայու մը՝ Տիար
Հայկ Գալուսեանի:

Սակայն Ամմանի Ս. Թադէոս Եկեղեցիին իր բարերարութեամբը, Տիար Թադոսեան ծանօթ անձնաւորութիւն մը կը դառնայ նաեւ Միջին Արեւելքի Հայ հասարակութեան եւ այլ գաղութներուն: Երեք տարիներ առաջ, երբ Հիմնարկէքի արարողութեան մասնակցելու համար 1965-ի Հոկտեմբերին Երուսաղէմ կը ժամանէր, տեղւոյս եւ Ամմանի Հայ գաղութները իր մէջ կ'ողջունէին պատուական եւ հաւատացեալ հայորդի մը, համեստ ու աղնիւ նկարագրով: Իսկ երեք տարիներ վերջ, 1968-ի Հոկտեմբերին, նոյն եկեղեցիին օծման առթիւ իր երկրորդ այցելութեամբ՝ Տիար Թադոսեան իր շուրջիները տպաւորեց իբրեւ բարձր նկարագրի տէր եւ ազգային ու եկեղեցական պարտականութիւններու խորունկ գիտակցութիւնը ունեցող անձնաւորութիւն մը՝ արժանի ամէն յարգանքի: Հիմնարկէքէն մինչեւ փառաւոր օծումը՝ ան մօտէն եւ կանոնաւորաբար հետաքրքրուեցաւ իր գեղեցիկ ծրագրի իրագործման ընթացքով: 1967-ի Յունիսին կատարուած քաղաքական յանկարծակի վերիվայրումներն ու անոնց յաջորդող չփոթ ու խառնակ կացութիւնը ոչինչ պակսեցուցին Տիար Թադոսեանի խանդավառութենէն: Եւ, այս խանդավառութեան միացած Երուսաղէմի Ամենապատիւ Պատրիարքին վճռակամութիւնն ու Ս. Թադէոս Եկեղեցին փութով եւ ժամանակին կառուցուած տեսնելու փափաքը՝ յաջող աւարտին հասցուցին սկսուած գեղեցիկ ձեռնարկը:

Ամմանի բարձրահայեաց բարձունքներէն մէկուն վրայ դէպի երկինք ուղղուած Հայ Եկեղեցիի կաթողիկէն նոր հաւատքով եւ եռանդով լեցուցած է տեղւոյն գաղութի անդամներուն սիրտերը, եւ այս երջանիկ առիթով մեր միակ փափաքն է որ վարակիչ դառնայ օրինակը բարերար Տիար Յարութիւն Թադոսեանի՝ որպէսզի նիւթական մեր բոլոր կարելիութիւնները լաւագոյն կերպով ի սպաս դրոյն արտասահմանի Հայութեան գոյատեւման եւ պահպանման:

Ա. Գ.

Ամենայն հայրապետաց Ս. Թադևոս Եկեղեցին, օծումը շարաք մը առաջ :

ՓԱՌԱՀԵՂ ՕԾՈՒՄ

ԱՄՄԱՆԻ ՆՈՐԱԿԱՌՈՅՑ Ս. ԹԱԴԵՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻՆ

Մօտ երեք տարիներ առաջ, 1965-ի Հոկտեմբերի 10-ին, Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հօր, Բարերար Տիար Յարութիւն Թադոսեանի եւ Միաբանութեան անդամներու և հաւատացեալ ժողովուրդի խումբ բազմութեան մը ներկայութեան՝ կատարուած էր հիմնարկէի հանդիսաւոր արարողութիւնը Ամմանի Ս. Թադէոս եկեղեցիին: Նիւերթաքանկ Բարերարը յատկապէս ժամանած էր Երուսաղէմ, ներկայ ըլլալու համար իր նուիրատուութեամբ կառուցուելիք Ամմանի տաճարին հիմնարկէին:

Անդրանիկ Ս. Պատարագը կը բարձրէ Ն. Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպ. Տէրութեան: Պատարագիչ՝ Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Անէմեան:

Հակառակ քաղաքական շփոթ կացութեան և տաղմայքներուն, եկեղեցիի շինութիւնը անխափան շարունակուեցաւ եւ ներկայ տարւոյ Հոկտեմբերին արդէն իր աւարտին հասած էր: Ն. Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր երաւերին ընդառաջելով, Բարերար Տիար Յարութիւն Թադոսեան եւ իր Ազնուափայլ Տի-

կինը ընդունեցին մերկայ գտնուիլ Ս. Թադեոս եկեղեցիի օծման արարողութեան, որ տեղի ունեցաւ կիրակի, 27 Հոկտեմբեր 1968-ին:

Մասնաւոր կարգադրութեամբ մը, Երուսաղէմի Պատրիարք Ս. Հօր եւ Բարեբար ամուլին կ'ընկերանային Հուսարարայետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արք. Առանեան, Դիւանայետ Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Անէմեան, Միտրան Հայրեր, սարկաւազներ եւ ժառանգաւորներ՝ կարելի հանդիսաւորութեամբ կատարելու համար օծման փառահեղ խորհուրդը:

Անդրանիկ Ս. Պատարագը մատոյց Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Անէմեան եւ ներշնչուած ու գեղեցիկ քարոզ մը խօսեցաւ Ն. Ամենապատուութիւն Պատրիարք Ս. Հայրը: Պատարագին եւ օծման արարողութեան մերկայ գտնուեցան Ամմանի քրիստոնեայ յարանաւանդութիւններու պետերը եւ հերկայացուցիչները:

Յորդանանի վարչապետ Ն. Վան. Պահմաք էլ-Թալիունի «Քաուֆապ»ի Առաջին կարգի շէնքում կը գարդարէ Բարեբար Տիար Յ. Թադեոսանի կուրծքը, մինչ Տկն. Թադեոսան գոհունակութեամբ կը դիտէ:

Նոյն օրը երեկոյեան, Պատրիարք Ս. Հայրը Ամմանի «էլ Օրտոն» պանդոկին մէջ տրուած շքեղ ճաշկերոյքով մը պատուեց Բարեբար ամուլը, իսկ Յորդանանի վարչապետ Ն. Վ. Պահմաք էլ-Թալիունի Տիար Թադեոսանի կուրծքը գարդարեց «Քաուֆապ»ի Առաջին կարգի շէնքում:

Ամմանի Հայ գաղութին կողմէ իրեն յարգանքի արտայայտութիւն՝ Շաբաք, 26 Հոկտեմբերի երեկոյեան Ամմանի Մարգալեան Միութիւնը ճոխ ընթրիք մը սարքեց «Յիլատիլիթա» պանդոկին մէջ, իսկ կիրակի երեկոյեան՝ Հ. Մ. Ը. Միութիւնը թէյստեղան մը տուաւ իր Ակումբին մէջ:

Տաղանդաւոր և հաւատացեալ հայ, Տիար Յարութիւն Թադոսեան ծնած է 1892-ին Խարբերդի Բշաղաք գիւղը: Երեք տարի տեղւոյն ճախարկութեամբ յաճախել է Խոխ 1909-ին գաղթած է Ամերիկա եւ տարի մը վերջ սկսած է իր անձնական գործին: Մեծ եղեռնին գոհ տուած է իր ընտանիքի անդամներուն մեծ մասը: Ամուսնացած է Օրդ.-Աղաւնի Կօշկարեանի հետ և ունեցած են երկու դուստրեր՝ Նոյսաբէք եւ Ալիս-Արփինէ. այս վերջինը կորսնցուցած են շատ կամուխ:

Տիար Յ. Թադոսեան, որ բազմազրազ անձնաւորութիւն մըն է եւ հնարիչը գանազան մեքենաներու, 1925-ական թուականներէն սկսեալ ծառայած է Ամերիկեայ համայնքին եւ եկեղեցիին: Իբրեւ վարձատրութիւն իր բազմամեայ գործունէութեան, որուն ընթացքին միշտ ալ իրեն օժանդակ եղած

Ն. Անեն. Պատրիարք Ս. Հօր կողմէ շէլ Օրտոն» պանդոկին մէջ տրուած ճաշկերպէն ետք, Բարեբաբ ամուլը Յարդանանի վարչապետ Ն. Վ. Պահնաք էլ-Թալիսուրի (կեդրոնը), Մերակայտի Նախագահ Ն. Վ. Սախտ Մալքի ֆաշայի (աջէն երրորդը), Ն. Անեն. Պատրիարք Ս. Հօր (աջէն չորրորդը), Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ապամեանի (ձախէն չորրորդը), Դիւանապետ Գերշ. Տ. Շահէ Նպս. Անէմեանի (կեդրոնը), եւ Ամմանի կրօնական ներկայացուցիչներու հետ:

է Ազն. Տիկ. Թադոսեան, 1956-ին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Վեհափա Հայրապետին կողմէ պարգևատրուած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի Ա. Կարգի ակամակու շքանշանով: Իսկ 1964-ին ստացած է Ն. Ամենապատուութիւն Պատրիարք Ս. Հօր կողմէ նուիրուած Ս. Յարութեան Տաճարի ադամանդակու շքանշանը:

ՄԵՐ ԹԱՆԿԱԳԻՆ ՀԻՒՐԵՐԸ

Երևանի Հայ Պատրիարքությունը եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը երջանիկ առիթը ունեցան ընդունելու այցելութիւնը Երեւանի Տէր եւ Տկն. Հայկ Գալուստեաններու եւ Ազն. Տիկին Ֆլորա Սարգիսեանի:

Յարգելի հիւրերուն զլիարար նպատակներէն մին էր անձնապէս այցելել Ս. Յարութեան Տաճար եւ հայկական սրբատեղիներէն ներս կատարուած նորոգութիւններուն վերահասու ըլլալ:

Ն. Ամենայատուրիւն Զ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրտրեան եւ Տիար Հ. Գալուստեան՝ Պատրիարքարանի Դահլիճին մէջ:

Երուսաղէմ իրենց այցելութեան շրջանին (12-17 Հոկտեմբեր), Տէր եւ Տիկին Գալուֆնանք եւ Տկն. Ֆորա Սարգիսեան հիւրերը եղան Պատրիարք Ս. Հօր:

Անոնք այցելեցին Ս. Յարութեան Տաճար եւ իրենց մանաւոր գոհունակութիւնը յայտնեցին հայկական բաժինէն ներս կատարուած նորոգութիւններուն համար: Իբրեւ Ատենապետ Ս. Յարութեան Տաճարի Նորոգութեան Համագգային Ցանձնախումբի, Տիար Գալուֆնան մօտէն հետաքրքրուեցաւ նորոգութիւններուն ընթացքով եւ ուրախ եղաւ իրեն տրուած բացատրութիւններէն:

Թանկացին հիւրերը այցելեցին զանազան սրբալայրեր եւ հարազատի հետաքրքրութեամբ ծանօթացան Ս. Յակոբեանց վանքի առօրեայ կեանքին, այցելեցին հաստատութիւնները, բայց իրենց հագածութեան առարկան հան-

Տէր եւ Տկն. Հ. Գալուֆնան եւ Տկն. Ֆ. Սարգիսեան՝ Պատրիարք Սրբազան Հօր, Գերշ. Տ. Շահէ Նպս. Անէմեանի եւ Ժառանգաւորաց վարժարանի ու Ընծայարանի ուսանողներուն հետ, Պատրիարքարանի Դահլիճին մէջ:

դիսացան Ժառանգաւորաց վարժարանն ու Ընծայարանը, ուր այս տարի 42 սաներ յաջողութեամբ եւ խանդավառութեամբ կը հետեւին դասընթացքներուն:

Տէր եւ Տիկ. Գալուֆնան եւ Տկն. Սարգիսեան գեհունակ սիրտով հրաժեշտ առին Ն. Ամենապատուութենէն եւ դարաւոր աւանդութիւններով ու պատմութեամբ հարուստ Ս. Յակոբեանց վանքէն:

Տիար Հայկ Գավալեան, անխնայ Ատենայեցի Ս. Յարութեան Տաճարի Նորոգութեան Համագրային Յանձնախումբին, ծնած է Պալիս 1875-ին: Կեդրոնականէն եւ պետական Գեղարուեստից վարժարանէն շրջանաւարտ ըլլալէ ետք, 1895-ի գէպիբում պատնասար կը հեռանայ ծննդավայրէն եւ կ'անցնի Ամերիկա եւ Նիւ Եորքի մէջ 1915-ին կը հիմնէ Bingham Photo-engraving Company-ն, որ ներկայիս կը համարուի տպագրական կազմակերպութիւն (ֆիլմ) աշխարհի մեծագոյն ընկերութիւններէն մին:

Անկախ իր առօրեայ բազմաթիւ գրադումներէն եւ պարտականութիւններէն, Տիար Գավալեան շատ կանուխ մաս առած է Ամերիկահայ հանրային կեանքին մէջ: Իր անհատնում եռանդը եւ աշխատելու անխնայ կամքը զինք հասցուցած են Ամերիկահայութեան բոլոր պէտքերուն: Նիւ Եորքի Ս. Խաչ Հայաստանեայց եկեղեցին շատ քան կը պարտի իր ցանկերուն եւ նիւթական օժանդակութեան: Սակայն Տիար Գավալեանի փառքը կը կազմէ Նիւ Եորքի Մայր Տաճարի կառուցումը, որուն համար տարիներով զգի ի բռնի աշխատած է եւ գոյացուցած անհրաժեշտ գումարը: Բայց մանաւանդ իբրեւ Ատենայեցի Ս. Յարութեան Տաճարի Նորոգութեան Համագրային Յանձնախումբի, Տիար Գավալեան երեւան բերած է իր տաղանդին ու եկեղեցասիրութեան բոլոր երեսները՝ յաջողութեամբ գլուխ հանելու Հայութեան համար այնքան կենսական նշանակութիւն ունեցող նորոգութիւնները Երուսաղէմի Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ:

Ի վարձատրութիւն իր անընդմէջ ծառայութիւններուն եւ նուիրումին, Տիար Հ. Գավալեան արժանացած է էջմիածնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Առաքին կարգի շքանշանին եւ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան Ս. Յարութեան Տաճարի ադամանդակաւ շքանշանին:

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻ ՆՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆ

Ամենապատիւ

Ֆ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրսէրեան
Բարեխնամ Պատրիարք Ս. Աթոռոյ
Երուսաղէմ

Ամեն. Ս. Հայր,

Ձերդ Բարձր Սրբազնութեան կը ներկայացնեմ 1967 Յունիս 1-1968 Յունիս 1 տարեշրջանին Ս. Յարութեան մէջ կատարւած հորոգութիւններու հետեւեալ տեղեկագիրը:

Այս առթիւ պարտք կը զգամք հաստատելու թէ գործը ընթացաւ փառաբանական շնորհալի և անմիջական հսկող հարտաբապետի մը պաշտօնով, արդիւնք՝ դարձեալ աննպաստ նայել պայմաններուն:

Տակաւին թէ՛ փառաբանական եւ թէ՛ բոլորիս ծանօթ ազգային տիտուր իրադարձութիւններու բերումով, Ս. Աթոռոյ գրկուած էր Տաճարին մեծածախս վերաշինութիւնը ապահովող տնտեսական միջոցներէն: Շատեր կ'ակնկալէին թէ Ս. Յարութեան վերաշինութեան գործը պիտի կատարէր: Սակայն գործին նկատմամբ Ձերդ Սրբազնութեան խանդավառութիւնն ու փառաբանութիւնը, եղաւ վերահորոգութեան գործին մղիչ շփոթ: Իրեւ գործին վերահսկողն ու մօտէն հետեւող մը, անձնապէս կը վկայեմք թէ, ամէն անգամ որ յանուն հորոգութեանց դիմուեցաւ Ձեզի, Ձեր բարի արամադրութեանց դռները փակ չգտանք, նայնիսկ տնտեսական ամենէն ծանր տագնապի ընթացքին: Հակառակ Ձեր բազմազան ժամանակին, ամէն անգամ որ պէտք եղաւ, անձամբ իջնելով Տաճար

Հանձնարար գործին ընթացքը ու կատարեցիք ցուցումներ:

Ձեզ վարակիր յայտնելու թէ Երուսաղէմ գտնուող Ս. Աթոռոյ Միաբանութեան անդամներուն մէջ, Դուք եղաք առաջինը հորոգութեան գործին նկատմամբ Ձեր դրական հետապնդումով ու տեղւոյ վրայ Ձեր անմիջական ներկայութեամբ:

Գոհունակութեամբ կը տեղեկացնեմք Ձեզ այն որ հաւանաբար մեր դժուարութիւններուն, աշտօր, տարի մը յետոյ, Ձերդ Բարձր Սրբազնութեան ղեկավարութեամբ կըրցած ենք արեւոյշողներ հետեւեալ հորոգութիւնները:—

1.— Վերջնականապէս եւ ամբողջովին հորոգուեցաւ Հանդերձից Բաժնեման Մաստը: Վար առնուեցան պատերու ծեփերը, բացուեցաւ մատրան փառեղէն կառույցը, հորոգով փոխարինուեցան հնամուշ փառերը: Վերաբանակայուեցան փնացած քանդակագործները: Այս մատուցին մէջ վերահորոգելի կը մնայ Հայկական-Կաթողիկէ խաչկալը խորանին, եւ անոր կապուած սալաշատակն ու դասի մալը:

2.— Նոյն ճեղքով վերահորոգուեցաւ Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ արտաքին ճակատը՝ որ փառեղէն կառույցի ուրիշ գեղեցկութիւն մըն է:

3.— Ի նորայ կառուցուեցաւ Միաբանական մաշարանը, որուն համար պէտքուեցաւ տեսչարանին ժայռեղէն ներքնամասը, ու հան կազմուեցաւ վայելուչ մաշարան-սրահը, մարմարեայ պատերով ու գետնաշարկով, արդիական խռանոցով, մարմարեայ մատարաններով ու մաշարաններով: Գոհունայարկելու յատուկ խոնարհութիւն խոստովելու համար մաշարանին շուրջ կա-

ռուցուած են զոյգ պատեր ու ասֆալտապատուած են, ինչպէս նաեւ յատակը:

4.— Աւարտեցան կիսաւարտ Տեսչարանի շինութիւնն ու յարդարումը, իր մարմարէ քաշեալ բազկաթռոններով, խնամկար զարդերով ու քարէ քանդակներով: Իրագործելի կը մնան միայն Տեսչարանի մեծ մոզայիքն ու «Աթամարի Աստուածամայր» քանդակը, որոնք արդէն իսկ յանձնուած են պատկան արուեստագէտներուն եւ շուտով կ'ամբողջանան:

5.— Քանդակագրդուեցաւ Տեսչարանի արտաքին ճակատամասը:

6.— Ի նորոյ կառուցուեցան վերնատան մեր եկեղեցիին ճառարման ստիճանին երկրորդ, երրորդ, չորրորդ սանդխամասերը լայնարձակ գեղեցիկ սանդխամասերով:

7.— Վերջացաւ կառուցումը Տեսչարանի վերեւ գտնուող երկրորդ յարկին, ուր նախապէս հաստատուած բնակութեան սենեակը վերցուելով կազմուեցաւ վայելուչ նախաճաշիք մը վերնատան մեր եկեղեցւոյն համար, որ նոյն ատեն հանդիսական օրերու յատուկ վար մայրոյ լայնարձակ պատըզամ մըն է:

8.— Գրեթէ նոր ի նորոյ կառուցուեցաւ վերնատան երկրորդ Գողգոթայի մեր եկեղեցւոյ յետմասի հարաւային պատը, սկսելով ռոյ զառուցուած սենեակներու առաստաղէն մինչեւ եկեղեցւոյ առաստաղը: Յիշեալ պատին վարի մասը պիտի վերան-

րագուի երբ քանդուին այնտեղ շինուած սենեակները:

9.— Վերջացաւ վերանորոգութիւնը եւ յաշիւաօրաց Մատուռի արտաքին տանիքին: Տանիքը պաշտպանուեցաւ պէթօնի կրկին եւ ասֆալդի կրկին, չորս ծեփերով եւ ապա սալայատակուեցաւ:

10.— Ծեփուեցաւ երկրորդ Գողգոթայի Մատրան առաստաղը ու ամբողջացաւ ելեւտրական գիծերու զետեղումը:

Այժմ Ձերդ Բարձր Սրբազնութեան հըրամանով ձեռնարկած ենք նորոգութեան երկրորդ Գողգոթայի տանիքին: Տանիքի ամբողջ կառույցը քանդուեցաւ, մնաց միայն վարի առաստաղին խաւը: Ի նորոյ կը կառուցուի այս տանիքը, որ պիտի ամբողջանայ խնամարի եւ պէթօնի հաստ խաւով մը, ապա պիտի ծածկուի պէթօնի եւ ասֆալդի զոյգ, այսինքն չորս խաւերով, ապա պիտի սալայատակուի:

Նմանապէս ձեռնարկած ենք Ուշաքափման Մատուռի վերանորոգութեան, որը Տաճարին ամենէն վտանգուած մասերէն մին է եւ կը կարօտի մասնագիտական շատ լուրջ նորոգութեան:

Մատչելով ի համբոյր
Սրբազնութեանդ Ս. Աբղն,
Որդիական սիրով
ԿԻՒԻԵՆ Ծ. ՎՐԴ. ԳԱՔԻԿԵԱՆ
Վերահսկիչ Նորոգութեանց
Ս. Յարութեան Տաճարի

10 Օգոստոս 1968

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՀԵԹԱՆՈՍԱՑ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

Գ Լ ՈՒ Խ Ե Ր Կ Ր ՈՐ Դ

Պնտեկոստէի դէպքէն շարքներ վերջ, ամբողջ երուսաղէմի մէջ կը խօսուէր հըրաչքի մը մասին, Օտարականի դոյզ աշակերտներու կողմէ կատարուած: Անոնք բըժըշկներ էին Տաճարի դրան առջև տարիներէ ի վեր մուրացող ծանօթ անդամալոյծը:

Սողոս չէր կրնար հաւատալ իր լսածներուն, սակայն հետաքրքրութենէ աւելի, ներքին զդացումէ մը տարուած, կ'ուզէր իրազեկ ըլլալ եղածին: Ականատեսի մը պատմածին համաձայն, երբ Օտարականի աշակերտներէն Պետրոս եւ Յովհաննէս, յետ միջօրէի աղօթքէն յետոյ կ'անցնէին Տաճարի դահլիթէն, մարդ մը դուրս նետելով ինքզինքը անդամալոյծներու խումբէն, ծնկաչոք կը մօտենայ, խնդրելով անոնց օժանդակութիւնը: Խնդրարկուն, կը յարէր ակտնատեսը, համակ հաւատք ու աղաչանք էր, իր դէմքին դիզած Աստուծոյ բոլոր հովերն ու գիշերուան շուքերը: Տրամութիւն եւ արցունք կը կաթէր իր դէմքէն: Աշակերտներէն աւագը որ Պետրոս կը կոչուէր, այս տեսաբանէն աղագուած, կ'ըսէ անդամալոյծին, «արծաթ եւ ոսկի չունինք, սակայն ինչ որ ունինք, կ'ուզենք տալ քեզի, յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ոտքի ել ու գնա»: Անդամալոյծը շուարած եւ անշարժ, աշակերտներուն կը նայէր, առանց բան մը հասկնալու ըսուածէն: Այն ատեն Պետրոսը կը մօտենայ իրեն եւ իր զօրաւոր ձեռքով կը վերցնէ զինքը դետնէն: Բոլորի զարմանքին մէջ անդամալոյծը իր ոտքերուն վրայ է եւ նոր քալող երախայի մը նման կը նետէ իր առաջին քայլը, ներկաները ի տես այս հրաշքին կ'ըս-

կրտին աղօթել բարձրաձայն, «Ուսանա՛ր ի բարձունս, օրհնեալ ըլլան անոնք՝ որոնք Տէրով անուանովը կուգան»: Անդամալոյծներու եւ կոյրերու խումբը, չընկալուելով երկու առաքեալները, շնորհ կ'աղերսէին իրենց թախծադին աչքներով: Բոլորի դէմքին վրայ, տարիներէ ի վեր խոյս տուող յոյսը, իր ձմեռէն վերադարձող թռչունի պէս կ'երգէր վերստին անձայն: Սովորական աղօթողներէն զատ, հոն էին նաեւ Սաղոսկեցիներն ու Փարիսեցիները, որոնք զայրոյթով եւ սրտմտութեամբ կը կոչէին. «Ո՛վ է ան որ ասոնք Մեսիա կ'անուանեն եւ որուն անունէն կ'ընեն այս բժշկութիւնը»:

Պետրոս, որ մինչեւ այն ատեն լուռ կը նայէր իրենց շուրջը շատցող ամբոխին, ըսաւ բարձրաձայն. «Իսրայէլացիներ, ինչո՞ւ կը զարմանաք եղածին համար, մենք զայն գործեցինք Յիսուսի, խաչուող ու յարութիւն առնող Մեսիային անունովը: Աստուած ամէն վարկեան կրնայ մեզի հասնիլ, եթէ մենք զայն կանչել գիտնանք: Եթէ կարենանք բանալ մեր աչքերը տեսնելու համար եւ աւանջներ լսելու՝ պիտի տեսնենք մեր պատակերը ուրիշներու պատկերին մէջ եւ լսենք մեր ձայնը՝ ուրիշներու ձայնէն: Դուք բոլորդ կը նայիք ճշմարտութեան՝ պատուհանի մը փեղկէն, որ կը բաժնէ ձեզ ճշմարտութենէն: Առանց վշտի եւ ուրախութեան, արսիքն խաչին ու յարութեան, կեանքը ու նայն է եւ ճշմարտութիւնները ափունք չը հանուած ալիքներն են, ծովի անհունութեան խորը ընկղմած: Մեծ վիշտերն ու բերկրանքները միայն կրնան յայտնագործել ճշ-

մարտութիւնը: Ով որ կրնայ բաժնիկ բարի՜ն չարէն, ան միայն կրնայ Հպիկ իր մատեն-
բոյժը Աստուծոյ պատմութեան: Ոչ ոք ուժ
ունէր պատասխանելու, ամէնքը վարանա-
միտ ու սահմանակ, Պետրոսին կը նայէին,
իրենց մտքին մէջ ծածմանով լրտեսները:

Ճիշդ այդ ժամանակ Տաճարի վերակա-
ցուն պահակներով շրջապատուած առա-
նայնութեան մօտեցաւ: Անոր դէմքը խիստ էր
ու վճռական, մոզրուն խոսողները կը
ծածկէին իր մէրկ ուսերը եւ երբ կը քայլէ
անոնք կարծես կը պարէին վրդէն շուրջ:
Կուրծքէն կոխուած էր պաշտօնական դրա-
պանակը որ իրեն իրաւունք կու տար բան-
աւելու տեւէ մէկը որ կը հետէր օրէնքին,
Տաճարի գաւիթէն ներս: Ձեռքին մէջ օւնէր
ծանր փաթաղան մը երկաթէ խրացներով:
Քրօնիւնէն կը քայլէին զոյգ մը պահակներ,
նոյնպէս մարտկներով զինուած: Երբ մօտե-
ցաւ բազմութեան, խօսքը ուղղելով Պետրո-
սին, շեշտակի նայել վերջ Յովնանէսին եւ
խորհով իր սուր նայուածքը անոնց աչքե-
րուն մէջ, հարցուց խիստ հեղինակաւոր,
մրճահարելով իւրաքանչիւր բառը. «որո՞ւ
անանով ըրի՞ք ասիկա»:

— Մեր Տիրով Յիսուսի Քրիստոսի անու-
նով:

— Այն Յիսուսին որ խաչուեցա՞ւ Պա-
սկի նախօրակին, յանուն այդ հայհոյի-
չի՞ն: Յետոյ դառնալով իր քովը դիրք բռ-
նող պահակներուն, ըսաւ խորխոսաճայն.
«Տարէ՛ք ասոնք, թող վաղը իրենց բնիկը
քահանայապետին առջև ըսեն»: Պահակնե-
րը զիրենք Տաճարի բանտը տարին եւ ամ-
բոխը ցրուեցաւ: Այսպէս պատմեց այն ու-
սանողը որ հոն էր եղած: Սողոսին կախ աչքը
վեր բարձրացած՝ կշիռքի մը պէս անշար-
ժացած էր: Ծակտին կնճիռները ժայռէն վար
սողոսկող օճերու նման կը զալարուէին,
խուժելով դէպի իր դողդաջացող չորիւրերը:
Երկար ատեն անխօս, հեռուն կը նայէր, իր
կատաղութեանը մէջ փշրուած:

2

Գալիլիացիներու յայտարարութիւնները
խաչուող եւ յարութիւն անոնող Մեսիայի

մասին, ծանր մղձաւանջի մը նման կը ճր-
վէին Սողոսին սիրտը: «Մարալէ՛ր հաւատքին
մարտը շուրքը պղտորողները, արժանի էին
սախաճանքի եւ մահուան: Զարիքը տրմա-
տարին պէտք է ընէր տակաւին չպտղարե-
րով վճիռակի ժպիտակի կորուստ է, կա-
րելի չէ փոխ առնել դալիք օրէն, վճարելու
համար երէկուան»: Այս եւ նման մտածու-
ման կը պտղակային Սողոսի սրտէն, տկուծին
մէջ բոցավառուող կրակի կայծերու նման:

Սօցս սկսաւ հետամուտ ըլլալ Օտարա-
կանի աշակերտներուն եւ անոնց հետեւող-
ներու շարժումներուն: Ա դործունէութեան,
իր որսը հետապնդող որսորդի մը պէս: Գի-
տէր ի՞նչ անոնք յոճախ Տաճար կուգային ա-
ղօթելու եւ երբեմն ալ քարոզչու: Իրիկուն
մը, երբ անոնցմէ ոմոնք իրենց աղօթքը
վերջացուցած կը վերադառնային, Սօցս
հետեւեցաւ անանց մինչեւ լրիկը չիւլիւն
շտակարարներ եւ զարմացաւ տեսնելով բազ-
մութիւնը որ հոն խոնուած աշակերտներուն
կը սպասէր: Հաւաքուողներուն մէջ կային
նաեւ յունախօս Հրեաներ, Եկած Կիւրոսէն,
Աղլեանաղլիական, Կիլիկիայէն եւ յունական
կղզիներէն, ոմանք նոյն իսկ ծանօթ Սօց-
սին: Բարորը միասին էին Գաւթի բերդին
մօտերը գտնուող գետնափոր սրահներուն
մէջ:

Իրիկուան ընթրիքի ատեն էր եւ ներսը
ճաշի պատրաստութիւն կար: Ընդարձակ
սրահի աղօտ լոյսին մէջ, քովքովի շարուեր
էին ամէն սեռէ ու հասակէ մարդեր, դիտին
փռուած լաթերու շուրջ, Կրոնց վրայ ու-
տելիքներ էին դրուած: Սօցս նշմարեց որ
սեղանին կը նախադասէր Գալիլիացի այն
ձկնորսը, որ Պենտէկոստէի տօնին առիթով
խօսած էր Տաճարի գաւիթէն ներս: Անիկա
ոտքի ելաւ, ընդհանուր լուծեանը մէջ,
բարձրացուց իր բազուկները եւ սկսած ա-
ղօթի: «Հայր երկնաւոր, փառք եւ օրհնու-
թիւն քու անունիդ, որ զիրկցիր մեզի Մես-
իան, չարչարուելու եւ մեռնելու մեր մեղ-
քերուն համար: Ապա յարուցիր զայն մե-
ռնիւնդէն եւ վերստին բազմեցուցիր աջ
կողմդ, երկնային փառքիդ մէջ: Այժմ զրկէ
մեզի քու շնորհն ու օրհնութիւնը, բայց մեր

հոգինները, որպէսզի կարենանք հաղորդ րբայս քո ճշմարտութեանդ: Մի թողուր քո արիւնովդ զնոսանները չարիքի ժանիքին՝ եւ հաւաքի զանոնք բոլորը քո արքայութեանը մէջ, զոր պատրաստեցիր քեզի սիրող-ներուն եւ պաշտողներուն համար: Բոլորի աշխարհուն մէջ արցունք կար եւ դժմեքուն՝ պակուցիչ քաղցրութիւն մը, իրենց սրտի տունէն թեւ արմակող, նման լոյսին բացուող ծիլին:

Սօղոս նմարեց որ առաքեալներու կար-դին նստած էր սեւեր հագած կին մը, մա-չած դէմքով եւ քաղցրահայեաց, բոլորի յորդանքին առարկայ, այրիններու յատուկ սեւ քօլը կը ծածկէր անոր մոխրագոյն մա-դերը: Տփույն իր դէմքը, ծածկուած կիսով ջոզին ներքեւ, կ'արտայայտէր ոչ միայն վիշտը իր կորուսած զակին, այլ նաեւ ցա-ւը բոլոր մայրերուն: Իսկ անոր քով ուրիշ կին մը, ջահի մը պէս վեր բարձրացող շուր-ջի ատվոյն դէմքերէն: Այս վերջինը իր աշ-խարհիկ երեւոյթին հակառակ, սրբունչի մը տպաստութիւնը կը թողուր: Ոչ չար կար իր դէմքին՝ ոչ ալ զմուռ իր մատներուն: Երկուստեք քաղցրութիւնը իր ալպաստէ՛ մարմնին, փոխուած էր կարծես խորանին առջեւ վառող մեղրամոմի:

Հոն էր նաեւ բարձրահասակ, նիհար եւ մազադաթեայ դէմքով մէկը, հագած ճեր-մակ երկար չապիկ մը եւ մէջքին կապած նոյն գոյնէն գօտի մը, Մեռեալ Ծովի եզրին բնակող ճգնաւորներու նման: Իր մազերն ու մօրուքը, որոնք չէին ճանչցած քնաւ եր-կաթին բռնութիւնը, անխնամ կերպով կը թափէին իր ուտերուն եւ կուրծքին: Սօղոս կը ճանչնար զինքը Տաճարէն, ուր կուգար ամէն օր աղօթելու, իր առանձին անկիւնը քաշուած: Արդարութեան եւ սրբութեան խորհրդանիշ եղող այս մարդը՝ ժողովուրդին կողմէ Արդարն Յակոբ կը յորջորջուէր, ջինջ, ինչպէս իր ակունքէն դեռ նոր բխած լուրը:

Ընթերցի միջոցին, դուրսէն մարդիկ գաղտնաբեր կը մօտենային եւ կը դիպուէին սրահի դռաներուն առջեւ: Անոնցմէ մէկը, փոքրահասակ եւ տխրագէ՛մ, հարցուց Պետ-

րոսին, «Ի՞նչ պարտիմ ընել, ընդունուելու համար ձեր այս սուրբ համայնքէն ներս»:

— Ապաշխարէ, դարձի եկուր եւ մը-կրտած յանուն Յիսուսի Գրիստոսի, մեռած եւ յարութիւն առած Մեսիային, որպէս զի մաքրուիս մեղքերէդ եւ տեղ ունենաս եր-կընքի արքայութեանը մէջ: Մեղքերուդ հետ միասին մէկդի նետէ նաեւ արծաթի եւ ոս-կիի բեռներդ, եթէ ունիս, ինչպէս նաեւ աշ-խարհիկ հոգերդ, որովհետեւ ուր որ մեր գանձն է, հոն է նաեւ մեր սիրտը: Յարու-թեան և զատատանի օրը մեր բարի գործերն ու ճշմարիտ հաւատքը միայն պիտի կազմեն մեր իրական ժառանգութիւնը: Շատ էր թիւը անոնց՝ որոնք կու գային արձանա-դրուելու նորահաւատներու համայնքին:

Սօղոս ներքին տաքնապով կը հետեւէր այս բոլորին, սրահի մուտքին խմբուած մարդոց մէջ կեցած եւ իրեն կը թուէր թէ Խորայնի որդիները կ'ըստեան կ'երթային իրենց առջեւ բացուող այս նոր ծուղակին մէջ:

3

Քանի մը օրեր յետոյ, Սօղոս դարձանքով լսեց որ ձերբակալուած Գալիլիացի քարո-ղիչները ազատ արձակուած էին: Իր ուսու-ցիչ Գամաղիէլը որ դատաւորներէն մին ե-ղած էր, յայտարարած էր թէ եղածը շատ լուրջի պէտք էր առնել, վասնզի եթէ ասոնց ըսածները մարդկային յերիւրանքներ են, չեն դիմանար ժամանակին եւ ճշմարտու-թեան, իսկ եթէ աստուածային՝ մեր ուժերը բաւական պիտի չըլլան հերքելու ճշմար-տութիւնը: Յետոյ զրոյցներ կը չըլէին շուրթերէ շուրթ Գալիլիացիներու սիրա-գործութիւններուն մասին: Նոյնիսկ կը խօսուէր թէ անոնք բանտէն արձակուած էին հերշտակներու միջամտութեամբ, բանտի պահակներու աշխարհն առջեւ: Սօղոս տա-կաւ կը լեցուէր զայրոյթով եւ սրտմտու-թեամբ այս տարաձայնութիւններէն, օրէ օր արմատ կապող միամիտներու հոգիին մէջ: «Օրէնքն ու ասանդութիւնը հզօր աշտարակ-ներն էին Խորայնի գոյութեան», կը խոր-հէր ան, «բոլոր անոնք որ կործանել կ'ա-

զէին այս սրբազան ժողովուրդին, արժանի էին մահուան»։

Յաջորդ օրը, դասի պահուն, Սողոմ իր մտանցութիւնը յայտնեց իր ուսուցիչին և ուղեց գիտնալ թէ ինչու իսրայէլի կրօնքին աւանդապահները այսօր ներողամտութիւն ցոյց կու տային ժողովուրդի միտքն ու հոգին պղտորողներու նկատմամբ, որոնք իրենց առապելարանութիւններով կը կացիւնահարէին հաւատքին ծառը Իսրայէլի։

Գամաղէլլը հեղանախոտն լրջութեամբ նայեցաւ Սօղոմին և միւս աշակերտներուն, յետոյ ըսաւ. «Գալիլիացիները իրական դատարանի մը առջեւ չէին այդ օրը, օրինաւոր վկաներ չկային, եղածը պարզ հարցաքննութիւն մըն էր։ Անարդար ըլլալու չափ արդար չըլլանք, որովհետեւ դրուած է թէ

միայն Աստուած է արդար։ Մարդկային արդարութիւնը կարճ վերաբերու մըն է և բաւական չէ ծածկելու մեր ամբողջ մարմինը։ Ուր որ արդարութեան նմարը սխալ է, առաքիտութիւններու հաւատարակչութիւնը տեղաբաժնի կը դառնայ։ Սրէնքին պարտքն է պատրաստելու զմիւր որ կարենանք միացնել մեր սիրտը Աստուծոյ կամեցողութեանը։ Զարիքը չի դարձնուիր չարիքով, ով բարի չէ, չի կրնար մեծ և արդար ըլլալ։ Ատեւութիւնը մահ է, մի՛ փորձէք իր գերեզմանը ըլլալը։ Սօղոմ չէր ուղիւ համոզուիլ և Գալիլիացիներու ազատութեան մէջ կը տեսնէր անոնի վտանգ մը հրէական հաւատքին դատաստացող։ Սուր դանակ մը կը դրուէր այդ կերպով չարիքի ձեռքին մէջ, խղիւղ չղթան որ կը կապէր Իսրայէլը իր Աստուծոյն։

Գ Լ Ո Ի Խ Ե Ր Բ Ո Ր Բ

Նազովրեցիի հետևորդներու մէջ մեծ էր թիւը հելլենախօս նորահաւատներու։ Ստեփանոսը ամենէն շնորհալի և հմայիչ ղէմքը կարելի էր նկատել այն եօթը սարկաւազներուն, բոլորն ալ յունախօս հրեաներէն, որոնք առաքելներու կարգադրութեամբ և ամբողջ համայնքի հաւանութեամբ ընտրուած էին հաւատացիներու կարիքները աննկատ և հաւասար յանձնակցելու։ Գրթութեան եւ սեղանի պաշտօնին գլխաւոր կազմակերպիչը հանդիսանալէ յետոյ, հաւատքի հրաշագործ հացը եւս բաժնելու գործին լծուեցաւ և կարճ շրջանի մը մէջ աղքեցիկ և յայտնի ղէմքը դարձաւ Քրիստոսի շունչով թաթաւուն այն պարունակին մէջ՝ որ այդ նորակազմ համայնքին բարոյական մթնոլորտը կը կազմէր։ Հաւատք, սէր և քաղութիւն, գլխաւոր առաքիտութիւնները եղան, բնորոշելու իր հոգիին գեղեցկութիւնը։ Յիսուսի սիրովն ու խորհրդովը լեցուն իր երիտասարդ հոգին կը հնչէր ոսկի զօղանջի մը նման, իրեն քաշելով բոլոր սիրտերը։

Տաք միջօրէ մըն էր, երկինքը կլկլէ հեռոցի մը պէս կը բացուէր նրուաղէմի վը-

րայ։ Կրիկեան Սինակոկին մօտերը, Կեդրոնի ձորին մէջ, մեծ բաղմութիւն մը հաւաքուած էր, անոնց մէջլտեղը կը կենար եւրոասարդ մը, հաղիւ քան տարեկան, որ կը խօսէր եկած Մեսիայի մասին։ Ուրտեալ էր ան ու քաղցրատես, ինչպէս առաջին վանկը սրտին և կախարչ՝ մահուան ճակատագրուած երաղի մը նման։ Իր ծովամոյն աչիւրը մշուշուած էին հողեկան յուզումէ մը՝ ներսի բոցէն թրթուռն։

— Հին սևխոյ բոլոր իրագործումները իրենց լրումին կը յանդին, Մեսիային աշխարհ գալովը։ Եկող Մեսիան ուրիշ մէկը չէր, բայց Աստուծոյ Որդին, զոր զուգ տակալն քանի մը ամիսներ առաջ խաչի մահուան տարիք։ Սակայն Աստուած յարոյց պայն մեղելիւրէն, որովհետեւ ան արդար էր, ինչպէս խարտեալ ճառագայթը արեւուն, և մաքուր՝ նման վարդի բաժակին մէջ կաթած առաւօտեան ցօղին։ Սիրոյ և գթութեան դրօշակն էր ան, որ եկաւ յաւերժօրէն ծածանելու այս աշխարհիս մէջ, սիրտերու վըրայ տարած իր յաղթանակէն յետոյ։

Սինակոկին շուրջ կեցողները, ինչպէս նաեւ փողոցի չորս անկիւններէն հաւաքուող

բաղմունքները որ զինքը կը լռէին, տակաւ կը լեցուէին զայրոյթով ։ Վնի է ա՛յն արդարը որտէ մտնին կը խօսիք, կը միջամտէին ա՛մէն կողմէ ։

— Ո՞վ կրնայ բլլալ, ըստե Ստեփանոսը, ձեթէ ոչ Աստուծոյ ընտրեալը, որ եկաւ փրկելու մեզ մեր մեղքերէն, ինչպէս նախա՝ տեսած էին մարգարէները ։

— Իսրայէլը միտն արձանէ է Աստուծոյ ընտրեալը յորջորջուելու, յարեց իրեն մօտիկը կեցող Փարիսէյին՝ իր թաւ մօրու քին մէջ թաղուած ։

— Ատենը չէ բառերը կռնելու, բաւ Ստեփանոս, «բառերը ականջին հնչող ձայններ են լոկ, երբ կը պարպուին իրենց ոչկորիս իմաստէն ։ Ան որ ինքզինքը զոհեց մեր փրկութեանը համար, իրագործելով դարեւ ուխտը մեր նախաճաշերուն եւ սպասումը հեթանոսներուն, վեր է բոլոր արտաշայտութիւններէ ։ Լրումն է Ան մեր բոլոր յոյսերուն, փարձքը մեր ճիգերուն եւ գրեալներ մեր տառապանքներուն ։ Իր մէջ կը համբուին մեր օրերը, իրմով կը պտեն համբաւն մեր արմամները եւ իրենց նպատակին կը յանդիման մեր գործերը ։ Առանց Անոր ամէն ինչ թոհուրոհ է, դատարկ եւ անկրպարան ։ Նազովորեցի Յիսուսը որ շարժարանացաւ մեռաւ Պատեթի Տօնին, ճշմարիտ Միսիան էր, որ իր վրայ առաւ աշխարհի մեղքը, որպէս պէ մարդկութիւնը մաքրուէր եւ պարտապաշտէր իր հակառակընդէ ։ Ոտաղին ձայնը քաղցը նուազի մը նման կը հնչէր ականջներուն, խորունկ եւ յուզումնահար ։

Հաղիւ այս բառերը արտասանած, ձեռքեր եւ մօրուքներ շարժումի ելան, սպասողից եւ կատաղի, եւ ձայնը բարձրացան ամբողջին, դաժան եւ արիւնաբոյր ։ Վնիդք իսրայէլի, պիտի հանդուրժե՞նք տակաւին յանելու այս հայհոյութիւնները, որոնք կը հերքեն Օրէնքը եւ կը պղծեն Ս. Անանդութիւնը նախնեաց ։ Զայրոյթէն իսկայից նայուածքներ, եւ պրկուած բռնեցներ բարձրացան դէպի քարոյշիլը, որ անայայտ կը նայէր այս փոթորկահար ամբոխին, ջրվճճին դէմ կեցող սիւնի մը նման ։

— Տարէք դիմէ Սինէարիտի առջեւ, կը

զօչէին ամէն կողմէ ։ Լուռ էր Ստեփանոսը, իր դէմքը տակաւ կը տփռուէր ներքին զգացումներու հովիւն ։ Իրիկումաւ հատնող արեւը դիմացի բլուրներու վրայ կը դեղնէր ։ Ժիշդ այդ միջոցին, աղմուկի եւ իրարանցումի մէջ, Սոզոս Տարսուսացին մօտեցաւ քարոյշիւն եւ դառնալով դէպի ամբոխը, լռութիւն պահանջեց ։ Սետոյ Հարցուց Ստեփանոսին, թոնայից նայուածքով եւ պրկուած շրթներով. «Ժիշդ է որ քու Ռարիզ երբ տակաւին ողջ էր, կը յայտարարէր թէ կրնար քանդել Աստուծոյ Տունը եւ երեք օրէն վերստին շինել զայն ։ Դուք ես կը հաւատա՞ս թէ քու Ռարիզ կրնար քանդել Տաճարը ։

— Ո՞րն է Աստուծոյ տունը, պատասխանեց Ստեփանոս, «միթէ՞ մեր Աստուածը փայտէ եւ քարէ շինուած կուռք մըն է որ պէտք ունենայ նման տուներ ։ Ո՞ր տունը կրնայ բովանդակել տիեզերքի Արարիչը ։ Եթէ իմ Տէրս լռած է աչկպէս, յայտնած է սքրտագան ճշմարտութիւն մը, որ իրեն կը վաւ յեւէ ձեռքի քանք ։

Հաղիւ այս բառերը արտասանած, բռնաբար խուսեցին իր վրայ եւ զինքը քաշկրտ տեսով առաւ Սինէարիտներն առջիւ ։ Իր ճտեւէն փայլեանէ վազրկեան շաղկապ քաղմութիւնը ինքն իր վրայ կը վալարուէր ու կ'էփէր, կաթսային մէջ եռացող կուպրի պէս ։ Ատենին կը նախապահէր Գահանայապետը, մօռյ ու խորանարդ, իր աթոռին մէջ գիլուած ։

— Ինչ որ վկանիւր կը յայտարարեն ձիշդ է, Հարցուց Գահանայապետը ամբաստանալին ։

— Ես խօսեցայ մեր հայրերու օրէնքի եւ մարդարութիւններու մասին, եղբանացնելով թէ այդ բոլորը պատրաստութիւններ էին եկող Միահային ։

— Բայց հոս վկայողներ կան թէ դուն բռած ես որ քու Ռարիզ կրնար քանդել Տաճարը եւ երեք օրէն վերստին շինել զայն ։

— Յաւանդեալներ չի բնակիր ձեռադործ ասանքներու մէջ, որովհետեւ երկինքն է իր բնակարանը եւ երկիրը պատռաւորան իր ոտքերուն, վճռէ մարգարէն ։

Բաղդութիւնը տակաւն անհամբեր կը գո-

ուար ու կը զարարուէր զայրոյթէն, սեղմած իր բունեցեմորք եւ մշուշած իր աչքերը արհտն ախորժակով:

Լուռ էր Ստեփանոս ու խաղաղ, նման մարդու մը որ կ'զգայ թէ մահով միայն կրնար վճարել դէնր ճամբարութեան: Յետոյ իր շրթները աղօթքի մը պէս մըմնջեցին, «այժմ կը տեսնեմ երկինքը բացուած եւ մարդու Որդին նստած Աստուծոյ աջ կողմը»: Իր նայուածքը այնքան խոր էր ու ընդարձակ, որ կրնար իր մէջ առնել ամբողջ երկինքը:

Վճիռը չտրուած տակաւին, գաղանացած ամբողջ յոյժաւակեց Ստեփանոսը եւ խըրեակի մը պէս իր ծոցը առած գուրջ տարաւ զգարէն: Ճերմակ էր այժմ իր դէմքը, ինչպէս վուշին ծաղիկը եւ խաղաղ՝ մահը ոտնահարող մարտիրոսին պէս:

Երբ քարկոծման վայրը հասան, որ երկու բլուրներու միջեւ կը փոսանար, Սողոմ բարձր ձայնով յայտարարեց թէ համաձայն Օրէնքին, վկաները պէտք է արձակեն առաջին քարը գատապարտեալին վրայ: Զատօք եւ Սամուէլ նախապարտաւորուած Սողոմէն, առաջ եկան եւ խոշոր քարեր իրենց ձեռքին մէջ՝ կեցան բազմութեան եւ Ստեփանոսին միջեւ: Տիրեց խոր լռութիւն, մահուան հեւքով ծանրաբեռն: Ըստ Օրէնքին դահլիճի դեր կատարող վկաներուն վերաբերմանը մասնաւոր մէկու մը կը յանձնուէին, իբրեւ նորաշխաւոր ոճիրին: Սողոմ ստանձնեց այդ պաշտօնը եւ վերաբերմանը վրայ նստած՝ տեսաւ առաջին քարը որ նետուեցաւ Ստեփանոսին վրայ, յետոյ իրարու ետեւէ սկսան տեղալ քարերը: Արեան կաթիլներ անոր պատմութեան ճերմակին վրայ գլորեցու վերածուած կ'իյնային վար: Նետուած քարերուն ներքեւ իր հասակը կը ծռէր ու կը շարունակէր, մինչեւ որ Թաղուեցաւ ամբողջովին քարերու տակ: Յետոյ բոլորը տեսան որ իր երկու դողողուն բազուկները վեր բարձրացան, իսկ իր դէմքը արեւի ոսկիին մէջ կը շողար, մահուան քաջող ճառագայթի պէս: «Տէր Յիսուս ընդունէ հոգիս»: Ապա դար-

ձուց նայուածքը իր դահլիճներուն, որոնք արիւնէն պղտորած աչքերով իրեն կը նայէին, բոսւ լսելի ձայնով. «Հայր հերէսս ունեց»:

Սողոմ ամենէն վերջ բաժնուեցաւ քարկոծողէն: Մեռելին լաց մնացած աչքերը կը նայէին կարծես իրեն, խաղաղ ու անայրայն: Գունգէն կաթիլ կաթիլ գեղ կը հոսէր արիւնը իր շուրջ զլզլուած քարերուն վրայ:

Սողոմ առանձին կը փրադառնար, երբ զգաց որ իր քովին անծանօթ մը կը յառաջանար: «Աստուծոյ հաւելի զործ մը հղաւ», բոսւ Սողոմը անծանօթին, «Համաձայն Օրէնքին վկանները ոռաջին քարը նետեցին գատապարտեալին վրայ»:

— Վկաները սակայն սուտ էին, յետոյ ժողովը տակաւին գատապարտութեան վերջէն չտուած, սպաննելու տորիք զայն»: Անծանօթը հեռացաւ, ձգելով իր խօսակիցը առանձին, նեղ փողոցին մէջ: Սողոմ նայեցաւ հեռացող անծանօթին, որ շուքի մը պէս անյայտ եղած էր: Իրեն այնպէս կու գար թէ տեսած էր դայն, բայց ո՛ւր, չէր կրնար յիշել:

2

Ամբողջ դիշեր Սողոմ տղաւորութեան տակն էր քարկոծողին, որուն աչքերը կը շարունակէին նայել իրեն անթարթ, հորի մը խորունկէն, իր գալուէկ ժպիտովը, որ կը փորձէր վարադուրել արհաւիրքը մահուան: Իր ախտնջին կը հնչէին մեռնողին վերջին խօսքերը, քաջքը ու անաշխարհային: Սխալ ճամբու մէջ եղող մը ինչպէ՞ս կրնար այդպէս վարուիլ իր դահլիճներուն հետ կը խորհէր ան: Ի՞նչ էր այն ուժը որ կը մղէր զինքը նահատակութեան, եւ այն աղբիւրը որ կը սնուցանէր նմանները: Գիտէր թէ ապակաւութիւնն ու շարիքն ալ ունէին իրենց յատուկ աշխարհը, շարիքին ուժն ալ կրնար քաշել մարդերը, սակայն ինչպէ՞ս գատորոշել սրբութիւնը ապականութենէն, որ կը մղէ մարդերը յանուն գիրար հերքող այս սկզբունքներուն սխաղագործել ու զոհուիլ: Հա-

կառավարող ինքնապետական, Սօղոս չէր կրնար քննադատել: Քրիստոսի նահանջը հետզհետեւ կը վերածուէր հիւսիսային տարածքի: Ըսեալ առաջնորդը տակաւ մը ըլլաւ իր անկողինը: Ստեփանոսի գէմբը իր բաց աչքերով իրեն կը նայէր մութ պատուարին վրայ դժուած արիւնոտ պատկերի մը նման: Ահաւոր էր այդ նայուածքը, բիրեքու տեղ ունենալով սեւ շաւարակներ, խորունկ ու խօսուն:

Ներքին ուժէ մը մղուած, նոյն գիշեր, Սօղոս այցելիլ ուղեց սպաննութեան վայրը: Երբ մօտեցաւ քարկոծման բլրան, որ մահուան բաժակի մը պէս կը բարձրանար, հեռուէն նշմարեց որ լոյսեր կը շարժէին փոսին շուրջը: Յետոյ տեսաւ որ քարկոծողներն մարմինը կը փոխադրէին գէպի մերձաւոր

դիւրեմանոցը: Լսուածներու աղօտ լոյսին մէջ գիտեց ծանօթ գէմքերը Փարիսեցիներու եւ դպիրներու: Հոն էին Նիկողիմոսը, Յովսէփ Արեմաթացին եւ ուրիշներ: Սօղոս վերադարձաւ ծածկեց իր գէմքը, շանչցունելու համար եւ հեռուէն հետեւեցաւ թաղման թափօրին: Յուդարկաւորները իրենց դորձը կը կատարէին խորունկ բարեպաշտութեամբ, նկատելով մեռնողը իրրեւ սուրբ վկայ մը Սեպիայի դաստեան:

Միակ մտածումը որ այժմ որդի մը պէս կը կրծէր Սօղոսին սիրտը, այն էր, թէ Գալիլիացիներու վտանգաւոր աղանդը կը պաշտպանուէր նաեւ ծանօթ անձնաւորութիւններէն եւ այս պարտականութիւնը կը բորբոքէր իր դասընթացը:

(Շար. 2)

Ե.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԿԻՒՐԵՂ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻՈՑ ՊԱՐԱՊՄԱՆՑ ԳՐՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԵՂԻՆԱԿՆ ՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Զաւէն Ժ-վրդ. Արզումանեան Սիւսմ ամ-
ապարիս մէջ ձեռնարկած է աստուածաբա-
նական յօդուածաւարքի մը, յորում կ'ակ-
նարկէ Կիւրեղ Աղեքսանդրացոյ Պարապ-
մանց Գրոց Հայերէն Թարգմանութեան Հե-
ղինակին ու ժամանակին(1)։ Առաջին հա-
տածին մէջ յօդուածագիրը Պարապմանց
իր բարգմանիչ կը ներկայացնէ Հրաւիթ
Հիւպատոս = Դաւիթ Անյաղթը(2)։ Երկրորդ
գրութեամբ նա կը քրթագրէ սխալը, բայց
այս անգամ եւս նոր շփոթութեամբ Դաւիթ
Հիւպատոսը կը նոյնացնէ Դաւիթ Բագլանցի
քաղկեդոնիկ փիլիսոփային հետ։

Ո՞վ է Դաւիթ Բագլանցի

Դաւիթ Բագլանցի փիլիսոփայի մասին
առաջին ու կարեւորագոյն տեղեկութիւնը
կը հայթայթէ Սեբիոս Պատմագիր (գլխ.
ԼԳ. = Հրտ. Մխ. գլխ. 10Գ.)։—

«Եւ էր անդ այր մի ի Բաղրասան
(= Բաղան) գեղջէ՛ որ էր ուսնալ զար-
ուեստ փիլիսոփայութեան, եւ անուն նորա
Դաւիթ։ Զնա հրամայեաց արձակել ի Հայս՝
դի երթեալ ի բաց հատցէ գահակառակու-
թիւնն։ Եւ ժողովեցան ամենայն եպիսկո-
պոսուք եւ նախարարքն Հայոց ի Դուին առ
քրիստոսաւոր կաթողիկոսն Ներսէս եւ առ
բարեպաշտ զաւրապարն Հայոց Թէոդորոս
Ռշտունեաց տէրն։ Եւ տեսին զհրամանս
բազաւորին, եւ լուան զբանս փիլիսոփա-

յին՝ որ ուսուցանէր զերրորդութիւնն բա-
ժանմամբ ըստ Տումարին Լեւոնի։ Եւ իբրեւ
լուսն՝ ջատին յանձն փոխել զճմարիտ վար-
դապետութիւնն սրբոյն Գրիգորի՝ ըստ
Տումարին Լեւոնի(2)։

Սոյն վկայութիւնը բառացի քաղեալ կը
դառնենք Ստ. Ասողիկ Տարօնեցոյ մօտ։—

«Եւ էր անդ այր մի ի Բաղրասան գա-
ւառէ ի Բաղան գեղջէ՛, որ էր ուսնալ զար-
ուեստ փիլիսոփայութեան, եւ էր անուն
նորա Դաւիթ. զնա հրամայեաց արձակել ի
Հայս, դի երթեալ ի բաց հատցէ գահակառա-
կութիւնն եւ արասցէ միաբանութիւնն
եւն(3)։

Հետաքրքրականօրէն Մեսրոպ Թաղիադ-
եանց եւս Դաւիթ Բագլանցի փիլիսոփայն
կասկածանքով զուգակցած է Դաւիթ Հիւ-
պատոսին հետ։—

«ԶԴաւիթ Հիւպատոս ոչ զտի առ աշմ.
զուցէ այս այն Դաւիթ Բագլանցի է, ար-
ժանապէս փիլիսոփայ վերածայենալ, որ
զթուղթ կոստանդին Կայսեր, նախորդին
Անաստասայ՝ երեք ի Հայս, եւ զտաւ ի Ժո-
ղովն Վաղարշապատայ (= Դըւնայ) յաւուրս
Ներսիսի Շինողի կաթողիկոսին մերոյ,
յորում իսկ ամի՛ նստաւ Կայսր Անաստաս.

(2) Սեբիոս Եպիսկոպոս, Պատմութիւն ի Հե-
րակն, Ս. Պետերբուրգ, 1879, էջ 119. Թիֆլիս,
1912, էջ 193-94. Սրեւան, 1939, էջ 121։

(3) Ստեփաննա Ասողիկ, Պատմութիւն Տիեզերա-
կա՛ն, հրատ. Ստ. Մայիստեանց, Ս. Պետերբուրգ,
1885, էջ 91։

(1) Սիւն, 1968, Թ. 1-2, էջ 7։ Սրկրորդ յօդ-
ուածը տես Յոյն ամս, Թ. 3-4, էջ 121-23։

որ ըստ Սամուելի(4) մերոյ՝ ընդ Զեմնի յուղղափառ գրեցաւ»(5) ։

Դաւիթ Հիւպատոսի նոյնացումը Դաւիթ Բագրատի փրկիւթային հետ՝ անյարի վարկած վրէն է և, թէ՛ սոսմանակապարկան եւ թէ՛ դաւանարանական տեսակէտէ ։

1. Դաւիթ Բագրատի քաղկեդոնական մըն էր, որ Բիւզանդացւոյ Կոնստանտ Բ. կայսեր (641-668) հրահանգով Հայաստան եկաւ՝ Լեւոն Պապի Տումարին դաւանութիւնը պաշտպանելու ։ Հայերը սակայն ոչ առին յանձն փոխել զճարիտ վարդապետութիւն սրբոյն Գրիգորի՝ ըստ Տումարին Լեւոնի ։ Վատաւորէն կարելի չէ պնդել, թայտ ամենայն հաւանականութեամբ Դաւիթ Հիւպատոս հոկաքաղեղոնական մըն էր, վստեղի օժանդակեց Ստեփանոս Սիւնեցւոյ՝ թարգմանելու Կիւրեղ Աղեքսանդրացւոյ Պարապմանց Գիրքը, որ կը նշկատուի ճիշդագոյն դաւանութեան կարեւոր շատագումական մը ։

2. Դաւիթ Բագրատի ներկայացաւ Դընայ ժողովին՝ ըստ 645-648 թթ. միջնորդ Դաւիթ Հիւպատոս 712-717 թուականներուն թափանցեալ Ստ. Սիւնեցւոյ՝ մի քանի գրոց թարգմանութեան մէջ ։ Դաւիթ ժողովին եւ Սիւնեցւոյ թարգմանութեանց շրջանին միջեւ կայ մօտաւորապէս 70 տարուան տարբերութիւն մը, եւ հետեւաբար անորմաբանական է անկեղծի որ երկու Դաւիթները լինեն միեւնոյն անձնաւորութիւնը(6) ։

Պարապմանց Գրոց բուն քարգմանիչը

Դաւիթ Հիւպատոսի եւ Ստեփանոս Սիւնեցւոյ համատեղ լանքերով 712-717 թթ. Կոստանդնուպոլսոյ մէջ թարգմանուած են հետեւեալ գրքերը(7) ։

(4) Սամուէլ Ֆինյ. Անցի, Հաւաքմանք ի գրոց պատմագրոց, Վաղարշապատ, 1893, էջ 72 ։

(5) Մեսրոպ Թաղիադեանց, Ազգասէջ Գալկաթի, հմր. Ա. Թ. 15 (1845, Նոյեմբ. 22), էջ 117 ։

(6) Հմմտ. Հ. Ամառեան, Հայոց անձնանունների բառարան, Երևան, Բ (1914), էջ 27-28, Թ. 19՝ Դաւիթ Բագրատի. էջ 29-30, Թ. 31՝ Դաւիթ Հիւպատոս ։

(7) Տես Մեսրոպ Վ. Գ. Գրիգորեան, Ստեփանոս Սիւնեցի, Պէյրուք, 1958, էջ 30-36 ։

1. Գրիգորեան Արիստագրոսի Յաղագս երկնայնոցն քանանայապետութեանց (Թրգ. Կ. Պոլս, 712 թ.) ։

2. Կիւրեղ Աղեքսանդրացի հայրապետի Գիրք Պարապմանց (715 թ.) ։

3. Մեկնութիւն Ղեսիկոնի (Խմբագրեալ թարգմանութիւն, 715 թ.) ։

4. Նեմեսիոս Եմեսացւոյ Յաղագս բնութեան մարդոյ (717 թ.) ։

5. Գրիգոր Նիսացւոյ Յաղագս կազմութեան մարդոյ (717 թ.) ։

Սոյն գրոց յիշատակարաններուն մէջ յատկօրէն կը կրկնուի՝ թէ թարգմանութիւնները կատարուած են ճիշդ Դաւիթ Հիւպատոսի եւ Թաղաթորական սեղանոյ կենսաթիւ (կենար) ։ Եւ ի ձեռն Ստեփանոսի քերթողի, աշակերտի տեսուն Մովսէսի Սիւնեցւոյ կաթսկոպոս(8) ։ Նկատի առնելով երկու անձերուն դիրքն ու պաշտօնը, եւ մասնաւոր Ստեփանոսի հետաքրքրութիւնները, ճանապարհորդութիւնքն, կրթութիւնն ու մատենագրական վաստակը, կարելի է խղճի մտօք եղբակցենք թէ Դաւիթ Հիւպատոս որպէս յոռարէն լիւրի գիտակ՝ պաքապէս ճանաչակեր է թարգմանութեանց ։ Հայագիտութեան մէջ ալ արդէն կը տիրապետէ այն տեսակէտը՝ որ Կիւրեղ Պարապմանց Գրոց, Գրիգորեանի եւ այլոց երկասիրութեանց խոն թարգմանիւն է Ստեփանոս արքեպ. Սիւնեցի (շ. 688-735), Հայ եկեղեցւոյ Ը. դարու համալուր իմաստաւոր-աստուածաբանը(9) ։ Առ այս կը պիտաւն մատենագրական վկայութիւն մը՝ Ստ. Օրբելեանէ ։

(8) Գրեքիցն կրք. Յովսէփեանց, Թիւականութեան ձեւագրոց, Ա. Աթիլիան, 1951, յիշատակարանէ քի 18, 19 եւ 20, էջ 53-56. Գրեքիցն վրք. Զարեհանայեան, Մատենադարան Հայկական Թարգմանութեանց նախնեաց (Դ-ԺԳ դդ.), Վեներիկ, 1889, էջ 371, 388 եւ 519 ։

(9) Ստ. Սիւնեցւոյ կեանքին եւ գրութեանց մասին տես Մեսրոպ Վ. Գ. Գրիգորեան, Ստեփանոս Սիւնեցի (Պէյրուք, 1958). Հերայայտ ետեւած մը Ստեփանոս Սիւնեցւոյ Արարածոց Մեկնութիւնէն, Հանգիստ Սիւնեցւոյ Արարածոց Մեկնութիւնէն, Գէն Ամսթեայ, Թ. 4-6, ՀԸ տարի (1964), սիւնակ 129-42. Հիւրիք Ստ. Իմաստաւոր Սիւնեցւոյ կեանքի եւ գրութեանց մասին, ՀԱ, Թ. 4-6, ՀԹ տարի

«Եւ Ստեփանոսի ծանօթացեալ մեծ հիւպատոսի մի Դաւիթ անուն եւ թագաւորական սեղանոյն կենառի. եւ ձեռնառուութեամբ նորին թարգմանէ գգեղեցիկ գիրսն սրբոյն Դիոնիսիոսի. եւ դնէ ինքն դժուարագոյն եւ խրթին բանիցն լուծումն բան առ բան» եւն. (10) :

Պարապմանց Գրոց քարգմանութեան քուակամը — 715

Պարապմանց թարգմանութիւնը՝ Համաձայն յեղատակարանին, կատարուած է ձիվեցնադարերորդի երկերիւրորդի քառերորդի չորրորդի ամի արարածոց աշխարհիս՝ ըստ յունարէն թըւոյ, ի չորեքտասաներորդի ընդէքտինին, յերկրորդ ամի թագաւորութեանն Ա(նա)ստասի» եւն. (11) : Մի առ մի քննենք այս վկայութիւնները :

1. Արարչագործութեան 6224 տարին

Արարչագործութեան բիւզանդական թըւակներ մինչեւ Քրիստոսի ծնունդը կը հաշւուի 5508 կամ 5509. Հետեւաբար 6224 թուականը կը համապատասխանէ փրկչական 715 տարուան (6224—5509=715) :

2. Ինդիկտոնի «ԺԴ» տարին

715-ին Ինդիկտոնի թուականը կը դըս-

(1965), սիւնակ 207—220. «Ճշգումներ եւ յանելումք Ստեփանոս Խմստասէր Սիմեցւոյ կննդագրութեան եւ գրութեանց մասին», ՀԱ, Թ. 10—12, 2 տարի (1966), սիւնակ 437—60 :

(10) Ստեփանոս Օրբիեան արքեպս. Սիւնեաց, Պատմութիւն Նահանգին Սիւսական, Թիֆլիս, 1910 (Ղուկասեան Մատնագրաբան — Դ), էջ 135 :

(11) Յովսէփեան, Յիշատակարանք Չեւազբայ, Ա, Թ. 19 (53—54). Զարբիսնայեան, նոյն անդ, էջ 519 :

Վիեննա

նրւէր 27-րդ շրջանին մէջ, սկսեալ 313 Յունաւորէն, $26 \times 15 = 390 + 312 = 702$ թուին փերջին ինդիկտոնը աւարտած լինելով՝ նորը կը սկսէր 703-ին. ուստի 715 թուին 27-րդ ինդիկտոնի 13-րդ տարին էր, այսպէս —

703	— Ա
704	— Բ
705	— Գ
706	— Դ
707	— Ե
708	— Չ
709	— Է
710	— Ը
711	— Թ
712	— Ժ
713	— ԺԱ
714	— ԺԲ
715	— ԺԳ

Այս հաշուարկութեան հիման վրայ՝ կուրելի է եզրակացնել որ Յիշատակարանին մէջ գրչադրական վրիպում կայ եւ թէ ձիվեցնադարի ինդիկտոնին» վկայութիւնը պիտի սբբադրել իբր ձիվեցնադարի ինդիկտոնին :

3. Անաստաս Կայսեր գահակալութեան Բ. տարին

Բիւզանդիոնի Անաստաս Կայսրը իշխած է 713—715 թթ. : Անաստաս Բ. տարին տառացիօրէն կը համապատասխանէ 714 տարուան. Հետեւապէս կամ ձեռք պիտի սբբադրել իբր «Դ» եւ կամ հաշիւը պիտի ըմբռնել իբր 713/714(Ա) — 714/715(Բ), քանի նախորդ Փիլիպպիկոս Կայսրը զահէն արձակուելով կուրացուեցաւ 3 Յունիսի 713 թուին :

ԴՐ. ՄԵՍՐՈՊ Ծ-Վ. Գ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ՆԵՐՈՂԱՄՏՈՒԹԻՒՆԸ

«Եւ մեզի մերէ մեր պարտքերը, ինչպէս մեմք ալ կը մերեմք մեր պարտապաններուն: Վասն զի եթէ դուք մերէ մարդոց իրենց յանձնառնեց, մեր Երկրաւոր Հայրն ալ մեզի կը մերէ: Հապա եթէ դուք չմերէ մարդոց իրենց յանձնառնեց, մեր Հայրն ալ մեզի չի մերեր մեր յանձնառնեց»: (Մատ. Զ. 12, 14, 15):

Տէրունական Աղօթքէն առնուած վերոյիշեալ հատուածը առանցքը կը կազմէ քրիստոնէութեան վարդապետած մարդկության եւ աստուածային ներողամտութեան:

Տէրունական Աղօթքը, զոր աշակերտներու խնդրանքին վրայ Քրիստոս օրովեցուց մեզի, կը պարփակէ էական սկզբունքներ՝ որոնց կիրարկումը մեր կեանքին մէջ անհրաժեշտ է եւ օգտակար:

Մեզմէ իւրաքանչիւրը իր մանկութենէն յոց սորված է զայն եւ կ'արտասանէ «Հայր Մեր»ը առանց անդադարաւոր անոր բովանդակութեան, իմաստին եւ զօրութեան: Պարզ, բայց խորիմաստ խօսքեր են անոնք զորս պարտինք սերտել, հասկնալ ու դործադրել մեր ամենօրեայ կեանքի ընթացքին:

Աղօթելէ եւ խնդրելէ առաջ այս շնորհը, մենք պարտաւոր ենք պիտակցութիւնը ունենալ եւ ընդունիլ յանցանքին կամ մեղքին դոյտութեան: Քիչ չէ թիւը այն հաւատացեալներուն, որոնք կը խորշին լօել իսկ յանցաւոր բառը: Անոնց հասկացողութեամբ յանցաւորներ են աւազակները, ոճրագործները, գինեմոլները եւլն., եւ իրենք գիրենք զուրս դրած են յանցաւորի վիճակէն: Սակայն, մեղքը տեղեցրակաւ հիւանդութիւն մըն է որմէ ամէն ոք վարակուած է: Մեղքը պարտք մըն է զոր թեքացած ենք վճարել. այլ խօսքով, Աստուծոյ եւ մեր նմաններուն հանդէպ չգործադրուած պարտականութիւն մը:

«Եւ մեզի մերէ մեր պարտքերը ինչպէս

մեմք ալ կը մերեմք մեր պարտապաններուն»:

Ահաւասիկ խնդրանք մը որ ամենէն կարեւորն է Տէրունական Աղօթքին մէջ: Աստուծմէ կը հայցենք մեր մեղքերուն ներելիւր այն համեմատութեամբ որ մենք ներած ենք մեզի նման մահապաշտներուն:

Յիսուս յատկօրէն կը մատնանչէ աշխրոյսթիւնը թէ երբ մենք ներենք ուրիշներուն յանցանքները, Աստուած ալ մեզի պիտի ներէ: Աստուածային եւ մարդկային ներողութիւնը սերտօրէն կապուած են իրարու հետ: Հետեւաբար, երբ մենք չենք լօծաբիր մարդոց ներել, աւելի լաւ կ'ընենք շարտասանել «Հայր Մեր»ը, որովհետեւ ապարդիւն պիտի ըլլայ ան:

Կը պատմուի թէ Տա Վինչի արուեստագետը իր մէկ թշնամիին դէմքը դժագրած է Յուդայի մարմնին վրայ. ան այլեւս չէ կրքացած նախ Քրիստոսի դէմքին: Բայց երբ պատառին վրայէն աւրած է իր թշնամիին պատկերը, նոյն գիշերն իսկ Քրիստոս երեցած է անոր երազին մէջ:

Եթէ անհատ մը հաշտ չէ ալ անհատի մը հետ, ինչպէ՞ս կրնայ Աստուծմէ խնդրել իր յանցանքներուն թողութիւնը: Ներուելու համար պէտք է ներել գիտնանք:

Առհասարակ, մարդ էակին համար դժուար է ներել իր նմաններուն: Մենք եռաշէր ենք եւ անձնակեղծքն: Մեր նկարագրի այս յուրի երեսը կը թուլացնէ մեր անհատականութեան ամբողջականութիւնը: Բարկու-

թիւնը կը փոխադարձենք բարկութեամբ, ատելութիւնը՝ ատելութեամբ, որուն իբր հետեանք՝ կը կործանենք թէ՛ մեզ եւ թէ՛ մեր հակառակորդին անհատականութիւնը:

Քրիստոս ներողամտութեան ոգին քաջաբեց մարդոց մէջ, որովհետեւ ներողամտութեան համար ազօթեմք՝ ստատուածային ոէր ինզրէլ է: Աէրը միայն կրնայ յաղթանակել բարկութեան զգացումին: Անհատի մը բարկութիւնը երբ սիրով դիմադրուենք, զօրացուցած կ'ըլլանք մեր եւ մեր դիմացիոնին անձնականութիւնը, միեւնոյն ատեն վերանորոգելով նաեւ մեր հոգեկան ոյժերը:

Ստեփանոս Նախավկան սիրով դիմադրուեց զինք քարկոծող բարկացող ամբոխը: Անոր արտասանած աղօթքի միմունջները եւ ցուցարեւոծ ներողամտութեան ոգին նոր մարդ զարթուցին Սօզոսը:

Ներողամտութիւնը կ'առաջնորդէ մեզ անձնագրացութեան, մեծութեան, վերջին Ընթրիքին, երբ առաքեալները իրարու հետ

կը վիճէին թէ իրենցմէ ո՞վ մեծ պիտի ըլլար Քրիստոսի թագաւորութեան մէջ, Յիսուս չաբերացսւ, այլ ներեց անոնց: Ան նոյնիսկ լուսաց աշակերտներուն ոտքերը, որպէս անձնութեան սիրոյ նշան: Իր այդ արարքով մոռցուեցաւ մեծութեան շուրջ եղած վէճը, փշուռեցաւ աշակերտներուն հար եւ անոնք զօտեպնդուեցան Ս. Հոգիին զօրութեամբ:

Ուրեմն, Քրիստոսն օրինակ առնենք եւ սորվինք ներել մարդոց յանցանքներուն: Բարկութեան եւ ատելութեան յուզումները փոխարինենք սիրոյ զգացումով: Մեր զրմարութիւնները լուծենք քրիստոնէական սիրով: Այն ժամանակ Աստուած ալ պիտի ներէ մեր յանցանքներուն, Էրբ սրտաբաց արտասանենք Տէրունական Աղօթքը:

Պօղոս Առաքեալ եփեսացիներուն զրած թուղթին մէջ այս ուղղութեամբ կը պատգամէ. «Եւ իրարու հետ քաղցր եղէք, դիմադրուեցէ՛ք իրարու, ինչպէս Աստուած Քրիստոսով ներեց ձեզի» (Դ, 32):

ԲԱԼԳԵՆ ՎՐԴ. ԹՕՓԾԵԱՆ

Ա Շ Ն Ա Ն Ա Պ Ա Ր

Հայ բնաբերդուքեան մեծ վարպետին,

ԱՒԵՏԻՔ ԻՍՍԼԱՆԵԱՆԻՆ

Հաղաւ-կապեց,

քամուն զնայ,

Քա՛,

Հարսնաոր սարը մնաց...

Մօրս խօսքերից

Հեռացել եմ,

ինչպէս որդին երախտամառ,

անառակ,-

բողբիլ շեմը,

շէնը իմ հին,

հոգիս քափառ,

միայնակ...

Մ'ը բայցին ոսկեհէփաք,

գարնան խինդով պննուած,-

ընկել քամու երախտ անգութ,

ծուատում է չորացած:

Դեռ խշշում է այնտեղ առում,

տատս միտում անդադար,-

միտում է չինջ,

գալար Հուսին,

ներմակած

ու վշտահար...

Բախտ բաժնադին.

քէ իր բախտին

նա դեռ անէծք է սփռում.

պառանքեր կ'աւ գետին,

դեռ լռում են,

դեռ սգում...

Ձկայ մի ձեռք քիւր ծեփի՝

հողմնայատակ

ու մամռած,-

քամին վայրագ էլ չծափի

ճորքներում խարխուլած:

Ձկայ մի ձեռք քար պըտտի

կակղած հողին կտուրի,-

արեւի դէմ խուփը առնի՝

լուսածիծաղ երգիքի...

Ձկայ մի շուրք երգը խի,

աւերներում սահմուկած,-

մոխիրներից կուտներն հանի՝

Աստուծոյ սեղան խուլ,

պապոնծ...

Ա՛խ.

քարքարոս, ձեռքերը նենգ,

եղեռնի եօք ճամբիքին,

դեռ տառում են,

քաղում անհետ,

աւանդները մեր անգին...

Հ Ո Ղ Մ Ե Ր Գ

Փշի՛ր,

փշիք երգի խելայեղ,

անձանքներից լեռների,

քոզ հարկերայ ամէն տեղ

աշնանածին քո ռգին.

քոզ շունչ առնեն նորից-նոր

շունչների 'ոսկեղէն,

կախարդամոլ տիրակամ

շուրջս երգեր ողողեմ...

Փշի՛ր,

փշիբ երգդ վշտալի,

երայններից լեռների,

թող բոցկտայ ամէն տեղ

աշնամախիկդ քո ոգին.

թող հրակէզ սիրտս քեզ

մատեան լինի յուշերիս,

անցած-դարձած օրերի աւանդներիդ,

ցաւերի՛դ...

Աշնան յիսպոտ մի երկնայ,
 քամին դռներն էր ծեծում.
 տատա նստել էին քուրսու քով,
 իր հիմ վիշտն էր հեծեծում...

Նրան շուրջկալ,

նեքմակածամ,-

գետին կփած պտուտներ,

լսում էին,

թախծում անձայն,

թակում ծնկներ

ու ձեռներ...

Հոգմերգի պէս,

լալահառաչ,

Հուրին սիրտն էր քրքրում.

դարձել էի շունչ ու ակամջ

նրա խօսքի մարմոքում...

Եւ ամէն բառ առած թելեր,

քամու վայ ու ծիծաղից,-

առած ժպիտ,

առած ձեռքեր

կանչում էր ինձ չորակողմից...

Բայց Հուրի՞ն էր սիրտն հեղեղում,

իր դարերից,

իր հորից.

թէ՞ Աշունն էր երգեր քաղում

նրա մրմունջ շուրթերից...

Դրսում ծառեր հողմնահալած,

աշնամալար մի շուրջպար,-

պատուհանին շունչս քամած,

նայում էի անդադար...

Մէկ էլ խնդաց պարտէզը գառ,
 յուսնեակն հեծաւ աւպերին,-
 իմ դէմ քնդաց մի երթ պայծառ,-
 իմ դէմ քամին,

դեւ քամի՛ն...

...Փշեց գուռնեմ աշնան քամին,
 հալսանիք է պարտէզում.
 ցուցում եմ երգն ու գինին,
 ցուցում եմ

ու հոսում...

Շախով-շուխով մեծ ու փոքրիկ,
 ծափ-ծափ շուրթն եմ ցնցում,-
 խոնուել եմ ծառ ու ծաղիկ
 մեր հնամեայ պարտէզում...

Հագել-կապել գառաբար-խրիսայ,
 կլապիտոնէ գոգնոց ալ,-
 եպոսա,

փառի

ու թանթամայ,

խաժուժ գոտի,

գազ կրծկալ:

Ջնգզնգում եմ գիլիփ,

գոհար,

մայմիդէք շաղ՝ վզի,-

գարեհատը հուր,

շարեշար

փերուշան

ու փուշ-ասկի...

Հարս եմ տամու՜մ Մով-Ուռեմուն,
 հեզ ու խմաքի,
 աչքը վար.
 ու խշշում է Ջրոչրա առուն,
 հարսը խազում «Շորոր պար»:

Շգարշ թեւերն է ծածամում,
 խաս կոպերը կկոցած.
 հարսնեֆոդի ծուփ-ծալերում
 մի ցաւ,

մի սուգ բարուրած...
 Սիրում էր նա մի Ձինարի,
 մի խեղճ տղի, գետափին.
 բաժնեց նրանց ձեռքը չարի.
 պարը նոր է,
 սէրը՝ հին...

Շնզնգում էր հովը էնտեղ,
 փարում էին մէկմէկու.
 սիրում՝

սիրով մաքուր,
 անմեղ,
 աւա՛ղ...
 կարօտ ու հեռու՛...

Հարս եմ տամու՜մ Մով-Ուռեմուն,
 աչքը պզտուր,
 նիտը ծուռ.
 ու բերում է առուն,
 առո՛ւն
 քաղցր յուշեր
 ու մրմուռ...

Փեսայ-Բարդին,
 բաշլզն ուսին,
 խանչալի հետ է խազում,
 վերից բռւռ-բռւռ,
 նագուկ հարսին
 տերեւ-ուսկին իր շազում:

Ու դառնում է կոյսի բուրբ,
 ցնցում թեւերը ցից-ցից.
 շշկլած եմ ողջ չորսբուրբ,
 նրա բոյ ու բուսաթից:

Պտտում եմ սալանքը,
 սիմիները մեղքաշած.
 ձեռքն ակամջին սանահերը
 երգ է ասում դարդիրման...

Ջոր-Ակացին իր փուշ-սրով,
 խաչաուրմ է պսակի.
 էն գաճաճն էլ, Քաղթեհ-թելով,
 միջնորդ կինը՝ Մասրեմին:

Թամադեն է երոյստ-Լուգնին,
 արխալուզով,
 փափախով.
 կերել-խմել,
 ընկել կողին.
 թէ.

«Հարսն առնինք հին կարգով...»

Կոնձեց մէկն էլ,
 ելաւ ռոֆի,
 հարսի թուշը համբուրեց,
 փշրեց նուա՛ն Քասը կողֆի.
 նոնուղ գետնին հայեռեց...

—Ջա՛ն,
 քամաղա,
 հոգուդ միռնիմ,—
 նողաց ձայնը քաւարի.
 —Կամքն աղաշիտ օրէնք էղնի,
 նրա պատուին «Վերվերի»...

Թովում եմ ծառ ու ծաղիկ,
 ու բոցկտում ելավաւ.
 ցնցում ծամեր,
 ծալ
 ու ծալեր,
 մեծ ու փոքրիկ խանդավաւ...

Քաւարկինը Քախտի ծերին,
 խուփ աչքերն է գլորում.
 հինգ փութ ոսկի,
 շղթան վզի,
 պարի յանգով օրօրում:

Հանկ է գցել կեռ-կածոժը,
 Դադ-Մկոյի փէշերին,
 ծղրտում է,
 թէ քու ծոցը
 գցեցիր իմ տաշային...

Ու քաշում եմ, քաշում եմ,
 կռուի բորբոք աչքերով.
 դուրս վոնգեց նրանց Մոշին,
 եթէ-յարկանի յիշոցով...

Չադ-Դամֆաշին շարքապար քաշին,
 քոչարին էլ բորբոքեց.

—Ով չտաշի՛,
սիրտը մաշի՛...—
Թամադեմ է գոռում դեռ :

Յոփոում եմ կալաները,
Նարգիզները ոսկեցու՛.
գինու ագահ կուլաները
դատարկում եմ մորից—մոր :

Մոռ—Հսկարներ, կարմիր չամչը
Դեռ—Դեմի՛ն է խփում.
հատրկնկան տնկել աչքը,
ծալած ծնկներն է չափում...

—Ուստա—Դեռ՛,
աչքդ բարի՛...—
գոռաց Ֆրոնկ—Պարբաշին:
—Թէ ուշք ունի՞ս,
դարձու պարին,
թափից ընկաւ քոչարին...

Ձիկշկում եմ պուժուժները,
կաւի,
գօտի ծածանում.
նախշում—նրխշում բարունները
աշնան գարդերը տապում...

Մամիսն սեւ—սեւ խալեր քշին,
հա՛, ծամում է,
հա՛, խօսում:
Հոնն էլ չանչով Հագան—Փշին
հա՛, խեթում է,
հա՛, ասում.
—Քա՛,
սիրած է հարսն ունեցել...
—Վա՛ւյ,
հոռաճում...

Մեղա՛յ,
տէր...—
Բամբեց գլխին Փշատը ծեր.
—Անմեղ ո՛րք է, սրտամեռ...
—Ի՞նչ,
Առու է կոյսը քոռլ...
—Լիզուդ լալկի՛,
խափանի՛ս...
—Փեսին ասեղ պըտի գցել...
—Աման—աման...
բեռ խզիս...

Ծափ եմ զարկում ճիւղ ու շուկի,
համին գոռեց քշերին.

չամչ է առնում դեղմած ,

Սերկեիլը փշերին... 21իկ

Երիցուկը օրօր—շոթար,
պար է մտել ու մազում.
Տերեփուկը մրա բուրբ
պեխն է կրծում,
կ սկսում...

—Ե...ե...ե...ես,
դու ինձ գիտես,
էն Զախալին չնայես:
Թե չէ...չէ...չէ՞,
էս չախուս տես,
մէջքիդ բաժինք կը տանես...

Ծածանում եմ կապայ,
չուխեք,
էյրամ,
աշխուղ գառովառ.
արծաթամար, ծիլ—տղերքը
ծափ եմ զարկում անդադար...

Դիլին առաւ ճղէ—սինին,
Լալան՝ հագին խաւ—զումաշ.
«Փեշֆա՛շ...» գռչեց հարսներին,
գնդաց գինդերը խաշխաշ...

Բերի i—ցրին,
ինչպէս կարկուտ,
ընծաները ակնեզարդ.
Սրսին՝ մանեակ մը ոսկեկուրտ,
Վաշը՝ օղեր փխտեգակ:
Քիթը երկինք տնկած տալը,
տուեց մի ջուխտ ոսկեշիւղ,
ասաւ.

«Մեր հա՛րս, բարով գալդ,
շալ կը գործես ինձ կակուր...»
Տուեց Շաշամն էլ բիլագուկ,
սադափէ լուրք ծաղկունքով.
Արսու Ազամ կրծագարդ ճուկ,
լալ ու մարջան ակնունքով:
Իջաւ Թափպուզ—Բաւարկինը
Քախտի Քաւիշ բարձրից,
բազմոց արծաթ մալիկները
դրեց ծերին գարդերի.
«Մախմուր ոտըդ գետին չառնի՛...»
ասաւ,
հարսին համբուրեց:

Լորին տուեց սամր չամի,
սինին առաւ,
պտտունց...

Հա՛,
մեր համաւմ-Նումուֆարը
բերեց շափաղ-հայելի.
Խառնուտիկն էլ, կտրած մարը,
մի թոփ՝
ասեղ ու թելի . . .

Ու ցոլում են շերտները,
ժանեակները արբեշում.
Ոսկեբանաւածք դարձ-փէշերը
շրջում են ու խշշում...

Բայց չի տեսնում հարսը ոչինչ,
ոսկեխաղում սիրտը կախ.
գարդ ու խնդում իրեն էլ ի՞նչ,
սէրն են տանում գառ-մատաղ...

Ամէն գովում,
երգ ու յանգում,
յուշն է անտուն Զինարի.
ամէն թախծում
ու թախանձում,
ույտը՝
կսկիծ չբերի...

— Ախշի՛,
խնդա՛... էդ քու մշխուն
աչք ու ումէդ թող տեսնին.
հերիք հաջէ հազար մի շուն...
փրփրել է Մարմինն:

Ջանգաձաղիկն էտեղ ելաւ,
մախատելով,
լուռ լալով.
գովեց դուկից,
հարսին իր լաւ,
զընզլ-զընզլ դադալով:

— Հնդու՛ չկա էսպէս թաւան,
արուռ-մարմուսով աղջիկ,
որ տուն դնի,
լցնի մառան,
ալի-տապնի դուռ,
երդիք...

Ոտքը լուայ կեսուր-կեսոր,
երկանք աղայ,
հաց թխի,
կարի-ձեւի թէ հին,
թէ նոր.
գաթի խմոր շաղախի՛...
Իլ բուրդ գգի՛,
բուրդը չախի՛,
կարպետ գործի բայերայ.
կորկոտ խաշի՛,
սանդը խփի՛,
մխուռ եփէ ամէն օր:

Հնդու չկա էսպէս թաւան,
շէմքով-շնորքով աղջիկ.
Բանի դոշաղ սիրտը վառան,
Բարդու գիրն էր երջանիկ...

— Դովէ՛,
գովէ անառակին,
հլուն գտաւ չամուի մէջ.
— Թողած մեր էս մարալներին,
տես,
ո՛ւմ առաւ, տղեն խեղճ...

Քչփչում են շուրջը անվերջ,
բչփչում են,
քրքրում...
բարբառում են փուշ
ու եղինջ,
սեւ-սեւ սերմերը սփռում...

Ահա գլեց «նարու-դայդեն»
նարեն բռնել է Շուշի.
տրորում է Թք-Նանեն,
բալեն տուեց ուրիշի:
Խեղճ է Թքոն,
Բարդին հարուստ,
օջախին սին կը դառնայ.
Նանին կը տայ Բիշ-միշ ապուստ,
նրազը վառ կը մնայ...

Ու խորհում է նա վշտակեղ,
թողած մուէր շափաւշին.
— Տէ՛ր իմ բալին,
Սուրբ Օհանէս,
բանտ չդառնայ էն Շուշին...

Մորմոճում էր խօսքը տատիս,
դառնում շունչ

ու մեղքնշում.

կծկուել էր մամուկ հոգիս,
խրախճանի ճիչերում...

Ու «Փեսնիգովք» Նանին արին,
ասին.

«Տեսն է լուսնկա՛յ,

ուր ռոֆ դրեց՝

խեղ ու բարի,—

շեն—արեւով շենդ գա՛յ...

հանչալում ունի հալլումնի է,
կոքին գրբուխը քաշած.
գօտին վանայ,

արծաթի է,

ապուպապէն մէջքն հասած:

Չուխեն ներմակ սարի ձիւն է,
սարէ—մէջքին կը դողայ.
նըտկօշիկը շահն էլ չունի,
ուսկեղանով կը շողայ...

Բաշլղն ալվան, հրէ արծիւ,
հրոյ թեւեր լանջերին.
փափախը սեւ,

նակտին բարձր,

սեւ—սեւ ամպեր աչքերին:

Մի ռոն էսօր Հնդուչին է,
մէկը՝

Բաղդադ,

Ալանա,

բեռ—բարդանը հաշիւ չունի,

ուսկին սելով տուն կու գայ...

Թագ—թագւոք է փեսայ—Բարդին,
տեսքը՝ շողշող,

լուսնկայ.

ուր ռոֆ դրեց՝ խեղ ու բարի,

ուսկեփսակ շենդ գա...»:

Դուրը բացուեց...

Մամուկները ելան՝ բռնած կերտներ.

շենին փռուեց Թք—Նանը,

ծեծկում է սալ

ու դռներ...

Փայթումները լուռ ու ծեղին,

Կռունկի ու Ալեքի,—

նամբայ ընկան զընգզընգալով,

նիրհում թռչած հին Գիւմրին:

Սրտապատառ ելած փողոց,
դուռ—դրկցի թեւերին,—
Թք—Նանը կակամ ու կոծ,
սիրտն էր լալիս հողմերին...

—Քաջալ սարով քեզի տալամ,
նամբորդ աղջի՛կ,
վա՛յ, աղջիկ.
մերդ մնաց բայդուշ դրամ,
մարա՛լ աղջիկ,
լա՛լ, աղջիկ...

Հերդ թուրքի գիլլին խորով,
դարդոտ աղջի՛կ,
դա՛րդ—աղջիկ.
ամուտը թողեց հօրով—մօրով,
մուրազ աղջի՛կ,
գուրկ աղջիկ...

Ո՞ր ֆարն էրքամ,
ո՞ր ֆարը լամ,
նամբես արմատ,

հէ՛յ, աղջիկ.

Ղարսայ բերդը հօրդ տարան,
սգուռը աղջի՛կ,
սուգ աղջի՛կ...

Սրով երթա՛ս,
խերով երթա՛ս,
տէրով—տիրնաս

լա՛լ, աղջիկ...

Ոսկեֆամփիւլ ու ոսկեգիւլ
բալով խնդաս,

ջա՛ն, աղջիկ...

Ոլորտներում խուլ սարերի,
ծուէն—ծուէն,

հողմի հետ,—

դեռ գալիս էր Թք—Նանի

աղբը մուրը,

սրտաբեկ...

Քամին բռնել լեզուակները,
գամգակները «Փրկիչի»,
շառաչում էր զօղանքները,
խելակարոյս գիշերի...

Ամպերն ելած,

առաքելուած,

էշում էին մէկմէկու.

լուսնի շեղբը շանթով ճեւուած,

խեղդուել էր գետակում...

Ու հեծկլտաց...

Թէժ արցունքով քրջեց մագերն իմ՝

քռան.

պառաններին,

լուս քախանով,

նշան արեց, որ մնամ:

Մէկ, խօսել էր ուզում Հուսին,

մէկ, պապանմանի,

մոռանալ...

ազի գաթայ մեկնեց լռին,

պառաններին վշտահար...

Յետոյ արցունք-աչիք սրբեց,

խորշումներում լնացած,

ինձ գուրգուրեց,

նորից խօսեց,

Աշնան հոգով բանկուած...

... Եսպէտ խաղով,

խնկարկելով,

բռնած քահեր աշունքին,

հարսնառն հասու չոլ ու սարով,

մեր խնամանց շէն-շմբին:

Խնամի-հաթում Մարիկ-Թիկին,

խշխշալէն վագեց դուրս,

սնկէ երկու տման ձեռքին,

դրեց դրանը՝ պուպուզ:

Եկա Բարդին,

գարկեց ստիք.

սունկը փշուր,

բախտը՝

մեժ...

նագուկ հարսի բնառ լուսը

խփեց,

խփեց,

չկոտրեց...

Իրար անցան քառք,

փետայ,

նանկոնց Մասուրը հարսին.

հայտատակ է անելու սա,

քոթեց նրան Ազատին.

չեռայ ծածուկ,

չիպպի տակից,

կոտրեց սունկը՝ հարսնեփայ.

երկնքին քշեց մամբից,

բարձրացրեց հայ-հարայ.

Տարա՛ն,

հալա՛լ...

— Ինչ աղբիկ է՝...

Ամբոյը խնթ քրջաց.

— Բալես,

Բարդին երջանիկ է:

Մարիկ-Թիկին մրմնաց:

Ձիեց շուին Եկ-Եղեզնը,

Շուին դառնում է շուրջպար.

կազկանում են չար շները,

չար շները բնահար...

Ու դէմ եկա Գեորգի-Տատը,

ջրխտի ուսին փոսեց հաց.

մատնիք դրեց հարսի մատը,

մէկ, շորտրաց,

մէկ, ասաց.

— Խերով ինձ՝

ազիք բալա՛,

ջուխտ մի պերցի ծերամա՛.

հարամ փայը

հարամում մա՛լ,

բալով-մալով դէմ կեա՛...

— Ո՛ւր հասանք, վա՛խ...

— Մերուք,

հէյվա՛խ...

Քրջացին նորից-նոր.

վեր-վեր գցին տերեւ-փափախ,

մանուկները չորսորդ:

Փոքորիկ է լեռնապարը,

հարս ու փեսին շուրջկալած.

խնկարկում է խորով-գառը,

խնձորներով բուրվառած...

Եկա կաղիկ Տատասկ-Ջաղուն,

ձեռքին նախշուն մի խամանիկ,

ասաւ. «Ազի՛կ,

դեզը բեզ տուն,

էգուց-էլօր կը տաս ճա՛տ...

Ճայթեց,

պայթեց գրպարտանքը,

փեսին ձաղկեց,

քրատեց,

ու խարխափեց յաղք ընթացքը,

շնոր աչի դէմ չեռեց...

Տեսաւ,

խնդաց ջրնչաւ տուն,

մի Ամմոռուկ նետեց ափ,—
 ու խշշաց.— Հէ՛յ,
 սէր ես առնում,
 սէր ես արել ռոմաստակ...—
 Քար էր կտրել հարսը տեղում,
 ծափն ու ծիծաղը սառել.
 Ամմոռուկն էր ձեռքին դռգում,
 սիրոյ յուշն իբ վազամեռ...
 Ու թերթերը էն ջինջ ծաղկի,
 Զինարի պէս դռգացին.
 ու թերթերը էն յուշ-ծաղկի,
 Զինարի պէս ասացին.
 —Պանդուխտ կ'երթամ ցուպ ու լացով,
 սարին,
 Բարին դարդս տամ.
 մի կուտ ջրով,
 փշուր հացով երգ ու սագին սէրս լամ...
 էնէ՛յ.

աշխարհք,
 էլ ի՞նչ թողիր մեր սարերում անարատ.
 Թէ սէրն էր սուրբ,
 սէրն էլ թաղիր,—
 ոսկին թողիր թագ-պսակ...—

Ուռին ճշաց...
 Ուռին վշտոտ, պոկեց քաղը պսակի.
 —Վա՛յ,

Զինար եա՛ր,— գռուաց տնդոտ,—
 քափեց սազարք ու ոսկի...—

Աչքերի մէջ ցաւ ու ծիծաղ,
 ընկաւ,
 զարկեց պատնեպատ.
 ու մղկտաց անկապ մի խաղ,
 մագերը ցան
 ու գումատ...—

—Այ ու ալվան իմ ձիւտը,
 խնկածաղիկ սարերին.
 մի փունջ ֆաղիր,
 բեր գլխիկոր, դուռդ չոքած քու եարին:
 Կարմիր-կարմիր եօթն-ախպուրէն,
 սարի ծիծաղ ջուր կու գայ.
 ոչ սէր ունիմ,
 ոչ էլ ախպեր,
 ինձ խաղերով մի՛ սգա...
 էն ո՞վ ֆաղեց իմ վարդերը,
 մոռացել են ինձ ճամբին.

էն ո՞վ կապեց թուղթն ու գիրը,
 իմ խոռված տան շեմքին...
 Նակտիս աստղիկ կ'ուզեմ վառուի,
 խաղամ,
 խնդամ սարեսար...
 եօթ վերքի մէջ փաքես վառին,
 ծուռ մոմերը աննշխար...
 Սեւ-սեւաւոր, իմ ձիւտը,
 ներմակ շուշան քու ճամբին.
 մի հատ ֆաղիր,
 բեր գլխիկոր,
 մամուած,
 քաղուած իմ ֆարին...—

—Զնուի՛ր աչքս...—
 ոռնաց Բարդին,
 ձեռնից դռգաց ամպ ու լեռ.
 —Փափախս դու գետնով զարկիր,
 էս սուրբ հողում չունես տեղ...—

Ասաւ—հաւաւ, ծամերն առաւ,
 փաթեց քեւին գերանէ.
 հարսը դալուկ, աղբըս դառաւ,
 անէծք դառաւ՝ ընդ երկնէ...—

Դաշուն ցուպ փեսի ձեռնին,
 ձեռքը ծալեց մի խրոխտ.
 ու բառաչով փայտաւ Ուռին,
 ետքից՝
 յիշո՛ց,
 անէ՛ծք,
 բօ՛թ...

Ամբոխն հարբած, հաբայ տուեց,
 գետնից պոկած ոտ ու թաք.
 ցնխն ու ֆարը բիրտ տարափեց
 ճամբին՝ հարսի սրտաճաճ...—

Բարդին չոքեց ճամբամիջին,
 բռնած գլուխը տնդոտ.
 աչքերի մէջ ցոգն առաջին,
 որ չէր ծծել ոչ մի հող...—

Շանթը պայթե՛ց...
 Քամին պռոթկաց,
 խառնեց ամպեր
 ու լուսին.

ծառ ու ծաղիկ բզկտելով,
սփռեց զարդերը շորսդին:

Յաճ-ցիր եղաւ,
խումապահար
հարսանիքը եէ՛քիաքի.
անձրեւ յարդեց խօ՛ւ,
դիւահար,
վիշտ արցունքով իմ տառի...

Դժոխք գիշեր...
Բարդին անեղ,

շանթէ-դաշունը ձեռքին,
շաշում-կանչում էր խելայեղ,
ձաղկում դռները բակի...
Մինչ,
հողմնապար, վիշապ-ֆամին,
երկինք հանել խոտ ու քինձ,-
խուլ մոռում էր մինչ լուս-ծեղին,
մոժով քաղում սարերից . . .

Աշտ՛ն,
աշտ՛ն,
ոսկեւոր երբ,
յուշ ու մշուշ օրերի.
բացել ես հին սիրայ մի վերք,
իմ հիմաւորք սարերի...

Սիրտս՝
խօսքիդ ոսկէ մատենամ,
մունկս՝
երգիդ փողանի.
Թող սերունդ գայ,
սերունդ երբայ,
Գրուքեան խօսք գէթ թռչնի...
Եւ խոնարհում մի սրբազան,

Երեսմ

ստուելներին մեր մախնաց,-
կորած տաղին,
մագաղաթին,
կոթողներին սփլու՛ռւած...
Արցունք դառած պատռոտ Հողին,
հագար օրներդ
ու ներքող,-
լիւած շէնին,
շինականից
մեռնող,
ապրող կարօտով. . .

Առաւօտեան,
իմ աղբրսով,
պապս կացինը ձեռքին,-
կտրեց անով,
փնթփնթալով,
նգակոտոր էմ Բարդին:
Ես լաց եղայ,
փախած մահան,
սիրտս խոցեց մի կսկիծ,-
ծիծաղի մէջ իմ մանկական
մնաց անշէջ մի թախիծ . .

Իսկ ամպրապը գիշերնապէտ,
շանթել էր Սուրբ-Սարգսին.
խոնարհուել էր խաչ ու գմբէթ,
գետին ցելո ու ալօսին...:

Երբ փշում է աշման ֆամին,
երբ ծառերն են շառաշում,
ինձ մայեգին,
կրկին,
կրկին,
Աշնամապարն է կանչում...

ԳԵՈՐԳ ԱԼԱԿԷՕԶԵԱՆ

ԱՆԴՈՅԱՆՔ

Մեր աչքերուն դէմ հրաբորբ
Այս նոր ֆազաֆն աւելի կը մեծնար
Եւ կը խեղդէր բերկրանքն իր հեւքին մէջ խելայեղ:
Ա՛լ ոչ մէկ ձեռք կը կարկամէր,
Քունը չէր կրնար հասնիլ մեր կռպերուն.
Շանթահարիչ անհունութիւն մ'իրարու
Կը մօտեցնէր սիրտերը մեր կարօտով,
Ինչպէս եթէ վերածնած ըլլայինք...

Այն ատեն է որ մենք տեսանք աշխարհին
Վերասլացումը դէպի
Պասուֆ մը խոր եւ սաստիկ...

Թեթեւաբայլ կ'ընթանայինք նամբուն վրայ
Հովին ծաւի դրօշին մէջ բռնելած:
Հորիզոնները քախեցան իրարու,
Եւ շեղակի լուսամուտները բացուեցան
Թշուառութեան մեր փողոցին վրայ յանկարծ,
Ինչպէս եթէ գերեզմաննոց մ'ըլլային
Գորշ տանիքները տուներուն,
Երբ հեկեկուն ձեռքերը մեր
Սեղմուած էին աղերսակոծ,
Եւ արդէն
Տեսլայարոյց քախիծով
Քաղաքն այլեւս դադրած էր մեծնալէ...

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

ԳՐԱԿԱՆ

Ն Շ Խ Ա Ր Ք Տ Ա Ր Օ Ն Ո Յ

ՊԻԼՊՈՒԼ ՀԱԶԱՐՈՒ ՀԵՔԵԱԹ

Կ'ևղնի հալուր մը, ուրեն երեք աղջիկ կ'ևղնի. օր մը էդ երեք աղջիկը պաղլի մէջ նստուկ կ'ևղնին, իրարու կ'ասեն. մենք աղջիկ կ'ասէ. «եթէ թափառորի տղէն զիս առնէ, հրմալ հաց պիտի կողեմ, որ ուր աղպայով ուտէ, կէս լէ դետին մնայ»: Մեջիննի աղջիկ լէ կ'ասէ. «եթէ զիս առնէ, հրմալ խալի չործեմ ուրեն, որ իր ասքրով նստի վրէն, կէս լէ ծալուկ մնայ»: Իսկ յրմու պզտիկ կ'ասէ. «եթէ զիս առնէ, հրմալ ճիծ պիտի բերեմ ուրեն, որ անկն ոսկի, ճանկն ոսկի եղնի, ոսկի պըռջամ վըր գլխուն, ոսկի գաւաղան ձեռք, աղջիկ լէ եղնի, ոսկի քրուկէն է առէջ»:

Թափառորի տղէն որ պատըւտուկ էր ծառերու մէջ, գէղունց տառնեք որ լսեց, ելաւ գերեք ջուր լէ առաւ. առջի անգամ մեծ ջուրով ասաց, «Ե՞նք է, դու կ'ասէր թափառորի տղէն զիս առնէ, հրմալ հաց կողեմ, որ ուր ասքրով ուտէ, կէս լէ մոյս չետին»: Էնի ասաց. «Էմ հօր տան սափոտէն, օղլըն տախտակ, գետնակ ու թունտիւր հողա լէ որ կողեմ»: Ելաւ տուաւ. դոր եկաւ մեջիննիկն, հարցուց ասաց. «Ե՞նք է, դու կ'ասէր թափառորի տղէն որ առնէ զիս, հրմալ խալի չործեմ, որ իր ասքրով նստի վրէն, կէս լէ ծալուկ մնայ»: Էն լէ ասաց. «Էմ հօր գազկէն հոս լէ որ գործեմ»: Պրտիկ ջուրով լէ ասաց. «Երբոր երկու հողովցաւ ու պառկաւ, էն օր կը փորձեմ: Երբ երկու հողովցաւ պզտիկ ջուր, մէկէլ ջուրվըտիք տաին. «Աղջիկ', պառկելու որ կ'ևղնիս, չեղնի ուրիշ մարդ կանչես, զու ճիկար մենք ինք, իսկի լէ տերութին կ'էնենք»: Պառկելու որ եղաւ, մէն տուեց ջուրվըտոց, եկան. առաջին անգամ աղջիկ բերեց, ճանկն ոսկի, ճանկն ոսկի, ոսկի պըռջամ վըր գլխուն, ոսկի քրուկէն առէջ», ջուրվըտիք նախանձան ուրանց ջուրով վրէն, աղլկայ տեղ շան լաւոտ մը դրին, զաղլիկ վերուցին դրին անկի մէջ ու թալեցին ջաղցի տուն. գարձան ուրանց ջուրով լէ ասացին. «Լա՛օ, բերէր բերէր, շան լալի՞տ պիտի բերէր. եթէ մենք չեղնէինք հողա, ուրիշ եղնէր ի՞նչ կ'ասէր, մենք ի՞նչ ճուհապ իտանք թափառորի տղին»: Դացին տաին թափառորի տղին. թափառորի տղէն զմատեն էնելու տեղ, ասաց. «Են ի՞նչ էնիմ, իմ ձեռք ի՞նչ կայ, Առտը՞ն տուածն է, չնչաւոր է»:

Դառնալիք անտուկին. անտուկ զնաց ջաղցի վանք, ջաղցպան տեսաւ որ ջաղց պանաւ, ելաւ ի՞նչ տեսնայ. անտուկ մը եկեր է ասրուռի ջաղցի վանք. բերեց լացեց, տեսաւ որ հուրնի հրեղէն աղլիկ մը կար մէջ, ճանկն ոսկի, ճանկն ոսկի, ոսկի պըռջամ վըր գլխուն, ոսկի քրուկէն առէջ, ուրեն էլ ալյաւ ու թալյաւ չկէր. վերուց տարաւ տուն, պահեց, էրեց ուրեն աղլիկ: Գուրվըտիք մէկ լէ ասին ուրանց ջուրով. «Աղջիկ' ծամկտուկ, մէկ լէ

զմզիկ կանչիս, թէ որ երկու հոգովցար: Մէկ լէ երբ երկու հոգովցաւ ու պտուկիւ եղաւ, ձէն տուեց քուրվրտոց եկան, էդ անգամ տղայ եղաւ, անկն ոսկի, ճանկն ոսկի, ոսկի պըռջամ վըր գլխուն, ոսկի գաւազան ձեռքի ԳՅՂ. մէկ լէ քուրվրտիք կատուի ձագ բերին դրին տղի տեղ, զողէն վերուցին դրին սնտկի մէջ, թալեցին ջաղցու առուն, գնաց ջաղցի վանք. ջաղցպան տեսաւ որ ջաղցի ջուր կտարաւ ելաւ գուրս, մէկ լէ տեսաւ որ սնտուկ մը եկիր է ասորուի ջաղցի վանքս բացեց մէջ Ի աղէ մը, ճանկն ոսկի, ճանկն ոսկի, ոսկի պըռջամ վըր գլխուն, ոսկի գաւազան ձեռքի մէջ: ջաղցպան գէն լէ տարաւ ուր տուն պահեց ու էրեց ուրեն տղայ:

Քուրվրտիք վերուցին ասին ուրանց քուրով. «Լաւ», էդաւ հըմլա բան կ'ընէի, որ գո՛ւր չ'էնիս Ի մարդ բերէ բերէ, կատուի ձագ բերէ Ի թնեք ի՞նչ ճուհայ խաւնք թագաւորի տղին. զմզիկ մտուցիր գետին: Գացին ասին թագաւորի տղին. «Քուհիկ կատուի ձագ է բերի»: Բան մը չասաց. «Ի՞նչ էնինք, կարելի է Աստուած մեր մեղքն է զարկեր է մեր երես, էն էլ շնչաւոր է»: Քուրվրտիք մէկ լէ ասին ուրանց քուրով. «Սկսեալ, եթէ պտուկիւ կ'ընէիս, զմզիկ կանչիս յիշանք, ուրիշ մարդ դուռ էպերը չպահէ»: Ժամանակ մը վերջ պզտիկ քուր երկու հոգովցաւ. երբ պտուկիւ եղաւ, ձէն տուեց քուրվրտոց՝ եկան, ըստհաղ լէ տղայ էր, ճանկն ոսկի, ճանկն ոսկի, ոսկի պըռջամ վըր գլխուն, ոսկի գաւազան ձեռքին մէջ: Մէկ լէ մօրքըրտիք բերին աստուգար դրին տղի տեղ, զողէն վերուցին դրին սնտկի մէջ, յուրեա զիկ պլօթ եկաւ ջաղցի առուն, ու ուրանց քուրով զարձան ասին. «Լաւ», հըմլա ի՞նչ ճուհայ խաւնք թագաւորի տղին, ասոյի անգամ շանլակոտ եղաւ, ասինք Աստուած տուածն է, անգամ լէ կատուի ձագ բերի՞ր՝ մէկ լէ ասինք գոռ ու ջանամ Աստուած տուածն է, շնչաւոր է, էդրան ի՞նչ տեսնէք»: Գացին ասին թագաւորի տղին, թագաւորի տղին ասաց. «Շանլակոտ ու կատուի ձագ բերեց, ասինք շնչաւոր է, բան չկայ. ըստհաղ դուք գինեք, ինչ որ պէտքն է էրէք»: Քուրվրտիք ասին. «Էտոր պէտք է պլուլել խնկ կանգնեցնել դրան ետեւ, թափ մը լէ դնել կշտի հետ, ընցնող դարձող ասէ. «Թո՛ւ երես, թակ ի գլուխ» ու վերջոյ դժակ զարկէ վըր գլխուն:

Ընցաւ ժամ ու ժամանակ մը, ջաղցպան ձեռքը ամէն մէկը տաս տասնըհինգ տարեկան էր ետի, կ'երթեն կը խաղեն կիզեն: Օր մը լէ թագաւորի տղէն աւ ու խուշից կիզէր, տեսաւ էդ ճեղքը. չէ՞ որ արուն է, սիրտ կ'ուռայ, ինչ որ բռներ էր, տուեց ջաղցպանի տղեկներուն աւ ինք դարտակ գարձաւ Ժկաւ տուն. չարաթ մը երկուս էդ տեսակ, ինչքան որ թագաւորի տղէն Խաւս կիզէր ջաղցպանի ձեռքուն, ինչ որ ձեռք յընկնէր կիտէր էնդոնց աւ ինք դարտակ կը դառնէր յիզէր տուն: Օր մը լէ ջուխտակ քուր ասին թագաւորի տղին. «Թագաւոր ապրած, դու յօրին օր կայ դարտակ կիզայ տուն, օր լէ կայ լիք»: «Ձենէ պահիմ, Աստուած ի՞նչ պահիմ. Երկու տղայ կայ, անկն ոսկի, ճանկն ոսկի, ոսկի պըռջամ վըր գլխուն, ոսկի գաւազան ձեռքի մէջ, ընծիկ որ ռաստ կիզան, հոգիս կը բըրտայ, ինչ որ սիրտս ճղեն դնեն մէջ, ինչ որ բռնեմ կիտում ուրանց ու դարտակ կիզամ տուն»: Քուրվրտիք իրար իշքեցին ու ուրանց մտքի մէջ ասին. «Աստուած լէ գինայ, կայ ու չկայ մըր քուրով ձեռքն է, որ թալեցինք ջրի հետ»: Ելան սորվեցուցին պառաւ մը որ Երթայ գէղ տղեկները կորցու. պառաւ ելաւ գնաց ջաղցպանի տուն, տեսաւ որ անկն ոսկի, ճանկն ոսկի, ոսկի պըռջամ վըր գլխուն, ոսկի ձեռքին ասէջ, աղջիկ մը նստուկ է աւ զըռկայ կը բանի. աղջիկ չէր խօս, լուսնրիկ մը կտոր, խելքը գլխէն գնաց. «Լաւ», դու հըմլա հուրնի հրեղէն, զգիկ կը վայելէ՞ որ զըռկայ էնիս. զըռկ պէտք է պլուլու հաղարի, որ զարկէ ու կանչէ, դու լէ սէր էնիս»: Աղջիկ ու հում հաւկիթ, խելքը պտուկաւ. «Նանէ՛, պլուլու հաղարին ի՞նչ տեսնէ, ո՞վ

կր բերեալ «Աւա՛» յերկուսն որ հղաւ, պառկի տքացի, առէ հիւանդ եմ, քու աղբորտանք որ եկան հարցուցին թէ յորի՞ն իս հիւնդցի, ասա՛ ընծի պիւլպուռ հաղարկ պէտք է որ զարկէ կանչէ սաղնամ, թէ ոչ սաղնամիք չկա, ընծիկ»։ Աղջիկ դիմեց զինք սուտ հիւնդուքին ու սաղեց տըքալ։ յերկուսնք որ աղբորտանք եկան հարցուցին թէ՛ «յորի՞ն իս հիւնդցի», աղջիկն ասաց, «Պիւլպուռ հաղարկ տարտէն եմ հիւնդցի, էնի չբերէք որ զարկէ ու կանչէ, ընծիկ սաղնամ չկայ»։ Աղբորտանք լէ համոզուան։ Լուսուսն որ եղաւ, մեծ աղբէր էլաւ փէտ առաւ ձեռք ու ընկաւ ճամբախ, ասաց. «Կ'երթամ պիւլպուռ հաղարկն բերեմ իմ քուրով որ սաղնամ»։ Շատ զնաց թիւ զնաց, տեսաւ որ բարձր մը ճամբախ ու վրէն նստուկ, սպիտակ մուրուր կը դռայ դետին ու կծիկ կ'էնէ. հարցուց. «Բարձր, ի՞նչ կ'էնես»։ Ասաց. «Աւա՛, գիշեր ու ցորեկ կը կծկեմ. դու զէն մ'ասի, դու յուստէ՛ն կ'իզաս»։ Ասաց. «Իմ քուր հիւանդ է, պիւլպուռ հաղարկ ուղէ, որ զարկէ կանչէ, ինք սաղնամ»։ «Հա՛յ քու սորվեցնողի վիզը կտարի. լամ՝ քու առջեւ երեք ճամբախ կայ, դէտաւ երթաս՝ կ'իզաս, դէտաւ երթաս՝ աթուրաթ է, դէտաւ երթաս՝ էլ չըս իզայ, էլ դու՛ գիշես»։ «Բարձր իրա՞մ չի դամ վալլահի ես էդա ճամբով կ'երթամ» ու ճամբախ տուեց առջեւ։

Տղէն քնաց. շատ զնաց, թիւ զնաց, ռաստ եկաւ քէօշիկ մը, որ ոչ երկինք կար ուր նման եւ ոչ դետին. տեսաւ որ մէն մը կիզէր, հաւք զուր թեփուր կը թողէր. փնքն ուրեն ասաց. «Պիւլպուռ հաղարկն որ կ'առեն՝ էդա է», ու ահատեւ կանչեւ. «Պիւլպուռ հաղարկ, կանաչ զընտարի, զԱստուած որ կը սիրես՝ դուն ելի ու արի»։ Պիւլպուռ հաղարկն ասաց. «Ձո՛ռ»։ Տղէն հար չոքերը դարձաւ քար։ Մէկ լէ կանչեց. «Պիւլպուռ հաղարկ, կանաչ զընտարի, զԱստուած որ կը սիրես՝ ելի ու արի»։ Պիւլպուռ հաղարկն նորէն կանչեց. «Ձո՛ռ»։ Տղէն հար սիրտ դարձաւ քար։ Անգամ լէ որ կանչեց ու պիւլպուռ հաղարկն ասաց «Ձո՛ռ», տղէն հար վիզ դարձաւ քար, ու ուրի պըռջում մնաց սրբուկ վըր գլխուն։

Քուրն ու աղբէր իշքեցին, որ ուրանց աղբէր չեկաւ, պառի աղբէրն ասաց. «Ես իմ աղբոր տիւշմանէնք որ ճամբեցի ու չեկաւ, Աստուած գիտող է՝ ես կ'երթամ իմ աղբոր ետեւ» ու լուսուն ելաւ ճամբախ։ Տուեց առէջ, շատ զնաց թիւ զնաց, ու ռաստ եկաւ հալւորու մը որ երեք ճամբախ կցօնք նստուկ էր, ու կծիկ կ'էնէր. «Բարձր, ի՞նչ կ'էնես հոդի» հարցուց տղէն։ «Աւա՛, ի՞նչ կ'էնիմ՝ գիշեր ու ցորեկ կը կծկեմ»։ Պապօ՛, ո՞ր մէկ ճամբով երթամ»։ «Աւա՛, էդա ճամբով երթաս՝ կ'իզաս, էդա ճամբով երթաս՝ աթուրաթ է, էդա ճամբով երթաս՝ չըս իզայ. քանի մը օր առաջ քու պէս պապա-իկիթ տղէ մը եկաւ էդ ճամբով զնաց ու չդարձաւ»։ «Ապօ՛, Աստուած լէ հախ՝ ես լէ էդ ճամբով կ'երթամ» ու յընկաւ ճամբախ։

Շատ զնաց, թիւ զնաց՝ ռաստ եկաւ քէօշիկ մը որ նման նէ՛ երկինք կար ու նէ գետին, պիւլպուռ հաղարկն էլ կը զարկէր ու կը կանչէր։ Տեսաւ որ ուր աղբէր լէ հիկեր է քէօշիկ առէջ ու դարձեր է քար, սուի պըռջում սրբուկ վըր քարին։ «Ես իմ աղբորն յեմ» իմ՝ ասաց ինքն ու սաղեց կանչեց. «Պիւլպուռ հաղարկ, կանաչ զընտարի, զԱստուած որ կը սիրես՝ ելի ու արի»։ Պիւլպուռ հաղարկն ներքէն կանչեց «Ձո՛ռ»։ Տղէն հար չոքերը դարձաւ քար։ Մէկ լէ կանչեց. «Պիւլպուռ հաղարկ, կանաչ զընտարի, զԱստուած որ կը սիրես՝ ելի ու արի»։ Պիւլպուռ հաղարկն մէկ լէ ներքէն պոռաց. «Ձո՛ռ», տղէն շուր ի սիրտ դարձաւ քար, տակի պըռջում սրբուկ վըր գլխուն։

Քուր շարք մը լէ իշքեց, որ ուր աղբորտանք չեկան, ինքն ուրեն ասաց. «Իմա՛ն իմ՝ ձեռքով քուցուցի զիմ աչք ու զիմ աղբորտանք տուի դուքս, քացին ու չեկան։ Աստուած լէ հախէ, ես կ'էնեմ երթամ իմ աղբորտանք ետեւ»։ Լուսուն ելաւ, հալալութիւն առաւ, ջաղցալին ու յընկաւ ճամբախ։ Եկաւ երեք

ճամբու կցօնք, տեսաւ որ փէրի-Փոնայ հաւոր մը նստունկ է ու կծիկ կ'էնէ. հարցունց. «Պապօ', ի՞նչ կ'էնեա դու էդ տեղը: Վա՛ս', ի՞նչ կ'էնիմ, գիշեր ու ցորենի կը կծկեմ»: «Դու զէն մ'ասի, քարօ', էդա դիտով երկու տղայ չընցա՛ն»: Վա՛ս', երկու տղայ, երկուք լէ մէկ պոյ, մէկ ոսանկ էդա ճամբով դացին ու չեկան մանէն քդիկ»: Այլիկ քարեմնաց եղաւ պապոյից ու զճամբախ տունց առջ: Երբ մօտեցաւ պիլպուլ հազարի քէօշկին, տեսաւ որ երկու աղբէր լէ դարձեր են քար. պըռլամ սրտունկ վըր քարին ու ներսէն լէ ձէն մը կիպայ, միս ոսկրին ձէն կիտայ. «Իմա՛ւ իմ ձեռքով քոցուցեր իմ զիմ աչք. մակար չըմա բան կար, հա', խօս ես իմ աղբրտոցմէ յեւել շեմ ու սկսաւ կանչել. «Պիլպուլ՝ հազարի, կանաչ զընտարի, զԱստուած որ կը սրբես՝ ելի ու արի»: Պիլպուլ հազարին գիտցաւ որ աղջկայ ձէն է, լսելու պէս ներսէն ու սըրտէն մէկ մը կանչեց. «Ջա՛ն»: Այլիկ մէկ լէ կանչեց. «Պիլպուլ հազարի, կանաչ զընտարի, զԱստուած որ կը սրբես՝ ելի ու արի»: «Ջա՛ն» պոռաց ներսէն պիլպուլ հազարին: Անգամ մը լէ որ կանչեց, բացեց զլոռները եկաւ, աղջիկ աւաց. «Մեռնիմ քդիկ, պիլպուլ հազարի, դու էպի ի՞նչ օղեսիք իս հանի իմ աղբրտոց զլուրէ»: Պիլպուլ հազարին աղջկայ սիրուն կանաչ վարդոցով մէկ էն աղբոր, մէկ էն աղբոր քարկեց, երկուք լէ մակուկացին եկան. «Ոխէ՛, ինչքան ենք քնի»: «Մեռնիմ ձրը գլխուն ու արեւուն», քուրն ասաց աղբրտոց, «Ի՛նչ քուն էր. դուք քար էք դարձի»: Վերուցին զպիլպուլ հազարին, բացան ըգ պիլպուլ հազարու մայ ու թամալ. եկան ջաղցպանի դուռ իջան, ու ջաղցպան ուրախացաւ, եղաւ աշխըրհքի մայ ու թամալի տէր, զջաղցպանութենի թարկ տունց:

Ընցաւ ժուս ու ժամանակ մը, պիլպուլ հազարին ու երկու աղբէրը դացին ուրեր նէհրութենի, ուստ եկան թաղաւորի տղին. թաղաւորի տղէն է՝ ինչ որ բունց տունց երկու աղբոր ու պիլպուլ հազարուն: Երբ որ թաղաւորի տղէն տղեկներու խիչէն քաշուաւ դնաց, պիլպուլ հազարին վերուց տղեկներուն, ասաց. «Գի՛նաք, էտի ձրը պապն է»: Ու գլխէն ուրանց ու ուրանց մօր գլխու դալածը պատմեց:

Թաղաւորի տղէն մէկ լէ դարտակ դարձաւ եկաւ տուն. կնկտիք երբ տեսան թաղաւորի տղէն բան մը չըրեր է ուր հետ, յընկան գլխու ու հարցունցին. «Թաղաւոր ապրած, էս օր յօրի՛ն իս դարտակ եկի տուն»: «Ձենէ պահեմ, Աստծուց ի՛նչ պահեմ, էն երկու տղէն որ երկու ամիս է չերեւէն, ուստ եկան ընծի, ինչ որ բունի՝ տուի ուրանց»: Վերուցին կնկտիք ասին. «Թաղաւոր ապրած, որ չըմալ է դու զէդ տղեկները շատ կ'ուպես, չը՞ս կըրնայ տալաթ էնի բերի մըր տուն»: «Յօրի՛ չըմ կրնայ, դուք թատարուկ տեսէք, բերել ըռհաթ է»:

Օլոր օր նորէն ուստ եկան թաղաւորի տղին. թաղաւորի տղէն ասաց պիլպուլ հազարուն ու տղեկներուն. «Վաղ մըր տուն տալաթի եկէք»: Ասին. «Հա՛, կիգանք»: Յիւրկուն երբ որ դարձան եկան տուն, պիլպուլ հազարին տըղեկներու ասաց. «Գի՛նաք թաղաւորի տղէն զձգիկ յօրի՛ն է կանչի տալաթ. ձրը մօրքըրտիքն են տուեր կանչել տալաթ, որ կըրցան զձգիկ. հանտէ կ'երթանք հոնի, իմ շուն ուր վըր քելեց, դուք լէ ընդոր ետեւէն կ'երթաք. դրան առջեւ դազկան հոր մը փորած են, որ փրցնիք յընկնիք յինք ու չինիք, իմ շուն էնդոր պըռկընեթով կ'երթայ, դուք կ'երթաք ետեւէն. կ'երթաք դրան ետեւ. հոնի կնիկ մը կայ փաթուկ խսել կանուկ. ձրը ծնօղ մերն է. ձրը մօրքըրտիք կ'ասեն. «Թո՛ւ երես, թակն ի գուլա»: Դուք կ'ասէք. «Ի՛նչ հախ ունիք մըր ծնօղ մօր ասենք թո՛ւ երես, թակ ի գուլա»: Մէկդ կը վերցու թակ

կ'թալի, մէկդ զխսել, ձեր քուր լէ կը բռնէ զձեռք բերէ նստցու, հանդէ՛ ձգիկ խառնուայ հաց կը բերեն, քանի որ իմ շունս չկերբը է, դուք չուտիք՝ դեղուկ է»:

Հուսումն երբոր հլան դացին թաղաւորի տղի տուն, պիլպուլ հագարին ու ջաղցպանի ճեմերը, մօրքըրտիք դրան ետեւ կանուկ են, վերուցին ստին, «Թո՛ւ երես, թալն ի գլուխ»։ Մեծ տղէն ասաց. «Ի՞նչ հախ ունեմ իմ ծնօղ մօր ասեմ թո՛ւ երես թալն ի գլուխ»։ Վերուց զթալի թալից: Պղտիկ տղէն լէ եկաւ, էն լէ էն տեսակ ասեց, զխսել վերուց թալից, աղջիկ որ եկաւ՝ բռնեց զմօր ձեռք, բերեց նստցուց:

Բերին խառնուայ հաց, թաղաւորի տղէն ինչ էրեց՝ մարդ չմօտեցաւ սեղանին, ասին պիլպուլ հագարուն. «Քու շան տուր թող ուտէ, որ մենք լէ ուտենք»։ Պիլպուլ հագարին ասաց. «Իմ շուն դեղուկ հաց չուտէ»։ Կանչին դըրձէն ուրիշ շուն մը, ատլին որ ուտէ. զբրբան չըր զարկի սեղան, շուն եղաւ հագար կտոր: Պիլպուլ հագարին ասաց. «Չասի՞ դեղուկ է էդք հաց»։ Նոր մէկ մէկ պատմեց պիլպուլ հագարին թաղաւորի տղեկներու ու ուրանց մօր դլխու զայածները: «Հըմկա լէ», ասաց, «դրան ատջեւ հոր մը փորած են, որ քու տղեկները յրնկենն հորու մէջ ու չենեն»։ Տաբաւ ցուցուց: Թաղաւորին տղէն բերել տուեց երկու դահէլան ձի, զերկու քուք կապեց ձիաններու պոչեւր ու ասաց. «Չմտիկ տեսնամ, սար կը զարկէք, մոր կը դարկէք. անասուկ ծովերու մէջ զձեր պոչերը կը ցողուէք կխաբ դուռ կանիք»:

Նոր թաղաւորի աղջիկն ու պիլպուլ հագարին հասան ուրանց մուրափտին, ու տղեկները դացին եղան ուրանց հօր տղայ:

Աստծուց իջաւ երեք խնձոր. մէկ աստղին, մէկ լսողին, մէկ անկամ էնողին:

«Նշխարք Տարօնայ»,

Գ. Տերաքալ, էջ 792- 806:

ՔԱԶԱՆՑ ԹԱԳԱԻՈՐԻ ՏՂՈՒ՝ ՈՒՍՈՒՖ ԶԷԼԵՊՈՒ ԴԵՔԵԱԾ

Ուսուժ Զէլէպին քաջանց թաղաւորի տղէն էր. օր մը չըմ պինայ մէր ի՞նչ կ'աւէ ուրեն, կ'ըսէի ու յուրիս զարեպութին եկայ քի: Կեզայ թաղաւորին կ'եղին պոսթնի, էդ թաղաւորին էլ երեք աղջիկ կէր ու ուրանց կարգուելու ժամանակ ընցեր էր. թաղաւորը չկարգէր զուրանք, աղջիկները կը տեսնան որ ուրանց հէր զինք հոն չընէ, ու ուրանք երթալով կը լսանան մնան դետին, կը բերեն երեք լրդուկ ձմերուկ, մէկ մէկ չախու կը դարկեն. մէջ ու կը ճամբեն երթայ թաղաւորին, աստորաքամ լէ թաղաւորի խնչ նստուկ կ'եղնի: Երբ զձմերկները կը բերեն, թաղաւոր կ'ասէ. «Բերէք զէդ ձմերկները կըստեքնեք ուտենք»։ Աստորաքամ կը վերցաւ ասէ. «Թաղաւոր ապրած, զէդի աստեղու համար չըն ճամբեր ի, էդ երեք ձմերուկ քու երեք աղջիկներ են. էն ձմերուկ որ հասեր է ու տեղպը տեղ լղպեր է, էնի քու մեծ աղջիկն է, էնտոր կարգուելու ժամանակ ընցեր է. մէկէլ որ հասեր է ու եղեր է ուտելու՝ էն լէ մեջինեկ աղջիկն է. էնտոր թա՛մ կարգուելու ժամանակն է. իսկ մէկէլ որ Խոր է ասի հասնել, էն լէ քու պզտիկ աղջիկն է. էնտոր կարգուելու ատենն էլ մօտեցաւ մրայ է»:

Թագաւորի խելք լէ պատկառ սատրապամի շատնեքուն, ճարճի տունց կանչել թէ ինչքան աղապ տղայ որ քան քաղքի մէջ, իրտն ընցնին Թաղաւորի խոս պաղշի աղջււն, աղջիկներ լէ կանեն փանշարէք, վերն որ ինձոր դարս կեն՝ առնեն զէնի։ Մեծ աղջիկ զուր խնձորը զարկեց Թագաւորի սատրապամի տղին, առաւ զէնի։ Մնջինեկ՝ Թագաւորի լալի աղին, պզտիկն էլ զուր խնձոր չըրոփ ուր չօր քաջալ պոսթնճու դլխուն, առաւ զէնիկ։ Քուրվորիք լըմիօր ուրանց քուրոջ երես կիտէն։ «Գիտին մուտ գնաց» եկաւ քաջալ պոսթնճին առաւ։

Ընցաւ ժամանակ մը, Թագաւորը յընկաւ ջլերը ծանր հիւանդ։ յոգմոն կ'ըրեն Թագաւորի վրէն, կ'ասէ՝ «Եթէ առիւծի կաթ, առիւծի ձգու տկի մէջ չըննա բերեն, Թագաւոր զկաթ խմէ, գտիկ լէ էնէ փոսթ, քալէ յինք ուրեն՝ սաղնալ չկայ»։ Թագաւորի փեսէք երբ լսեցին զէդի, ասին։ «Մենք կ'երթանք բերենք առիւծի կաթ առիւծի ձգու տկու մէջ»։ Հեծան մէկ մէկ դահել ձիու, յընկան ճամբախ։ Գտիկ քուր գնաց ասաց։ «Զի մը լէ ձըր փեսին տուէք՝ հեծնի ծրթայ»։ Քուրվորիք ծիծղացին վրէն։ «Զմտնի գետին ինք ա ուր քաջալ էրիկ, էն լէ մարդ է եղի՝ եկեր է ձի կ'ուղէ»։ «Քա դուք ի՞նչ կ'ուղէք», ասաց պզտիկ քուր ուր քուրվորաց, «քաջալ կ'եղնի, ինչ կ'եղնի՝ թրդ եղնի, իմ էրիկ չէ»։ Ասեն։ «Գնա՛, Հաւթու տկու էն ծըռառու ա թոպալ ձին առ գնա»։ Քաջալ փեսան հեծաւ դժուարաւ ձին, ժանդուտ թուր մը լէ կախեց կշտէն լընկ ու տըռչ, հու՛ հու՛ պոռալով ետեւէն, պզտիկները փչքուլ դարկելով հանին քաղքէն դուր։ Երբ որ եկաւ քաղքից դուրս, թոփալ ձին շրթրցուց արլի մէջ, հրեղէն ձիու մաղքալից դարկեց կրակ, հրեղէն ձին կանաւ տուէր, հանեց զուր քաջուրենի Հաւթուները, հեծաւ գհրեղէն ձին, թուր կախեց կշտէն ու քշեց։

Շատ գնաց, քիչ գնաց, մարդու մը ռաստ եկաւ, որ մուրի մուրի էս սարերը կ'ուլըրտէր։ տեսաւ զտղէն մինակ, ասաց։ «Տղայ՛, դու յօրի՞ն ես յընկի էդա սարեր Թաք, ի՞նչ կ'ուլըրտիս»։ Քաջալն ասաց։ «Թագաւոր հիւանդ է, առիւծի կաթ առիւծի ձգու տկի մէջ դեղ ցուցուցեր են, եկեր եմ առիւծի կաթ կը տանեմ»։

«Որ հըմալ է լաօ՛, կանի քղի քան մը կ'ասան։ սորայ գնա ոլըրտի, հանտէ առիւծի ոտք եղեր է քարխէծ»։ պատկուկ Ֆլան սարու գլուխ պալու տակ, ու կը պոռայ ուր ոտնէն։ ուրեն յալէնք չինիս, քարու ետեւ կը պատուրտիս դարկեն, ըռաթեւէն վերջ, երբ որ յէլինիս յալէնք, ինչ ք ուղես կիտայ»։

Տղէն քշեց գհրեղէն ձին ու անվերի սարու մը գլուխ կանաւ։ Հեռուանց տեսաւ որ առիւծ ընկեր է լընճոկի ու կը մըռայ։ տղէն քարու մը տակ տափաւ, ու զուր նետաւանեղը քաշեց, գնաց քիսաւ առիւծի ոտք։ ձէն մը հանեց, Աստուած ինք նշանց չի տայ։ Ասաց առիւծ։ «Էդոր զարկող ելնէր իմ յալէնը, աւա (աւազ) կտորը անկան կը թողէք»։ Երբ որ քիչ մը ըռաթաւ, ըստհաղ փոխեց զուր խօսք ասաց։ «Էդոր զարկող ելնէր իմ աղջեւ, ինչ որ եւրդէր կիտէնք ու աղէկին աղէկ կ'ելնէնք»։ Տղէն թիք կանաւ առիւծի առաջ։ «Զքու ոտք ես եմ զարկիտ»։ «Ուղէ իտամ», ասաց։ «Բան մը չեմ ուղի, գբու կաթ քու ձգու տկի մէջ կ'ուղեմ, իտաս առնեմ երթամ»։ «Հա՛յ, Հա՛յ, քու սորվեցնողի վիզ կտորի, որ հիմալէ, ա՛հ զիմ ձեռք, տար անվերի սարու մը գլուխ մորթէ, ձէն չընկնի իմ անկան»։ յընկնի՛ գբու մեծ կտոր առիւծի կը թողեմ։ հանէ՛ տիկ, բի, զիմ կաթ կթէ՛ ա՛ւ ու գնա»։ Տղէն անարաւ դժար անվերի սարու մը գլուխ մորթեց, հանեց տիկ, բերեց առիւծի կաթ լցեց մէջ, առաւ։ Եկաւ տեսաւ որ ուր պահանջները յընկուկ են սարեր ու մուրի մուրի կ'ուլըրտին։ ինք ճատչաւ գնտառք, էնտառք չճատչաւ զինքա՛ ճարքուց ասաց։ «Աղբրտանք, դուք ի՞նչ կ'ուլըրտիք էդա սարեր»։ Ասին։ «Թագաւոր հիւանդ է,

առիւծի ձագ ուր ձողու տկի մէջ դեղ ին ցուցուցի, Եկեր ենք կը տանենք»։ Ասաց. «Իմ մօտ կայ, դուք յօրի կ'ոլլըրտիք»։ «Որ քու մօտ կայ», ասին թագաւորի երկու փեսէք, «տո՛ւր մղի տանինք, ինչ որ կ'ուզես կ'իտանք»։ Տղէն ասաց. «Ես փարով մարդու բան չըմ խոսայ, ընծիկ աստաթ մը կայ, վերն որ բան խոսած մէկ մէկ տաղմայ կը զարկեմ էնտոնց ճակտի վրէն. կ'ուզէ՞ք՝ մէկ մէկ մատնիկ յէ ձոր ճակտի վրէն կը զարկեմ, կ'իտամ տոբիծի կաթ առիւծի ձողու տկի մէջ, առնէք երթաք»։ Թագաւորի փեսէք ասին. «Յոսի տակ, ո՞վ կը տեսնայ զմըր ճակտի տաղմէն, թը՛ղ զարկէ, ի՞նչ կայ»։

Տղէն մէկ մէկ մատնիկ զարկեց էնտոնց ճակտի վրէն, առան զառիւծի կաթ ու զարձան եկան տուն, տարան դրին թագաւորի առջև, ըսին. «Մենք ենք բերի»։ Քաջալն էլ եկաւ ջրի պուռկ, ուր թորկրեր էր զուր ձին. զարկեց Հրեղէն ձիու սաղորուն, Հրեղէն ձին դնաց ջրի մէջ, Հագուս զուր քաջուներն, Հեծաւ զծրտուտ ձին, լըխոտ շըխոր եկաւ մտաւ քաղքի մէջ. սմէկ դիէն սկսան հո՛ւ հո՛ւ պոռայ, փրչուլ զարկել, մինչեւ որ եկաւ մտաւ ուր տուն, կընիկ բերեց զձին թաղիմ էրեց չօր տուն, ամէկ դիէն զուրվորեց առան վրէն. «Մտի դետին դու ու զուր քաջալ էրիկ, կէօյա էդ յէ մա՛րդ էք, դնաց բան լիւրեց»։ «Աղէկ, յօրի՛ կը պատուիք», ասաց պղտիկ զուր, «Իմ էրիկն է, ձգիկ ի՛նչ, ձոր էրկտիք բերեցին, մղիկ Հերիք է»։ Թագաւոր խմեց առիւծի կաթ, փոսթ լէ քաշեց յինք՝ աղէկցաւ։

Ընցաւ ժուռ ու ժամանակ մը, թագաւոր նորէն Հիւրնոցաւ, էդ Հաղբոսն՝ Լթէ անմահութեան ջուր ու խնձոր չեղնի, զխնձոր ուտէ ու զջուր խմէ, կը մեռնի։ Փեսէք ասին. «Մենք կ'երթանք բերեքք անմահութեան ջուր ու խնձոր»։

Հեծան մէկ մէկ դահել՝ ձի ու քշեցին։ Պղտիկ զուր էմլէ՝ գնաց ասաց. «Զի մը լէ ձեր փեսին տուէ՞ք՝ թող Հեծնի երթայ»։

Քուրվորեց ասան ուրանց զուրով վրէն. «Բա՛, մտի գետին դու ու քու էրիկը, ինչքան որ գնաց առիւծի կաթ բերեց, էնքան ալ անմահութեան ջուր ու խնձոր պիտի բերի»։ Մէկ լէ տալիս զթուպալ ձին, Հեծաւ. Հալաուլէններու մէջէն եկաւ քաղքից դուրս. գնաց գետի պուռկ, զուր ձին թողեց հոն, մաղ զարկեց կրակ, եկաւ Հրեղէն ձին, Հրեղէն Հալաւ ու թուր վրէն, Հանեց զքաջլուներն, Հագաւ զՀրեղէն Հալաւ ու Հեծաւ զՀրեղէն ձին, քնեց։ Ծառ գնաց, քիչ գնաց, մարդու մը ուստ եկաւ, որ սարեր կ'ոլլըրտէր. ասաց. «Տղա՛յ, յա՛ւր կ'երթաս, ի՛նչ կ'ոլլըրտիս էդա սարերն»։ Իսաց. «Թագաւոր Հիւտեղ է, անմահութեան ջուր ու անմահութեան խնձոր զեղ ցուցուցի բն, եկիւ հմ կը տանիմ որ ուտէ աղանայ»։ «Տղա՛յ, Աստուած քո հետ եղին որ կ'երթաս, բայց կանի զդի բան մը տես՝ կ'երթաս ելիս անմահութեան պաղչէն, անձէն ու անձուկն կը քողես խնձոր, չուր կ'լըլնաս կ'առնես ու զառնէն, հանդէ քար ու փետ կը պատան»։ «Հողեղէն՝ տարաւ զՀրեղէն, Հողեղէն՝ տարաւ զՀրեղէն»։ ձէն չհանես, յեմ չդառնաս իջիս, կ'եղնիս քար»։

Տղէն գնաց, մարդու ասածի պէս լցեց անմահութեան ջուր, քաղեց խնձոր, Հեծաւ զուր ձին ու քշեց. հառէն քար, փէտ, Հող ու ջուր կը պոռէն. «Հողեղէն՝ տարաւ զՀրեղէն, Հողեղէն՝ տարաւ զՀրեղէն»։ աղէն ձան ու ձուկն չհանեց, ու հառ լէ չիչեց, մինչեւ որ եկաւ յընկաւ աստուորի աշխարհ։ Եկաւ աստու եկաւ երկու ձիաւորի, տեսաւ որ սարերը կ'ոլլըրտին, ինչ ճանչցաւ դէտոնք, էնտոնք շճանչցան զինք։ Հարցուց էնտոնցնէ թէ «Շուք յօրի՛ կ'ոլլըրտիք էգա տարեր»։ Ասին. «Թագաւոր հիւանդ է, անմահութեան ջուր ու խնձոր ցուցուցի բն գեղ, եկիւ ենք կը տանենք»։ Տղէն ասաց. «Անմահութեան ջուր ու խնձոր իմ մօտ կայ, բլէ փարով չըմ խոսայ. ընծիկ աստաթ մը կայ, վերն որ բան խոսած, իմ ձիաւ նաղով մէկ մէկ տաղմայ կը զարկեմ էնտոր լէ՛րի վրէն»։

Թապաւորի փեռէք իշքին իրարու երես, ու ասին. «Ի՞նչ կայ լէշի վրէն, ո՞վ կը տեսնայ. թող զարկէ, իտայ անմահութեան ջուր ու խնձոր, ասնենք երթանք»:

Տղէն մէկ մէկ տաղմայ զարկեց Թապաւորի փեռէնքուն լէշի վրէն, տրւեց անմահութեան ջուր ու խնձոր, առան դարձան եկան տուն, քաջալ լէ եկաւ դետի պուռի, զարկեց հրեղէն ձիու սողերուն, ձին գնաց ջրի մէջ, հապաւ դուր քաջլուսնին, հեծաւ զծրոտուտ ձին, եկաւ մտաւ ուր տուն, Թապաւորի աղջիկ տարաւ զձին Թասլիմ էրեց ուր հօր տուն. քուրվըտիք մէկ լէ զուրանց ջուր դաւիթ առան, «Չմտնի դետին ինք ու ուր քաջալ էրիկ, եղեր են աշխրաքին ծիծղանելիք, կիզայ ձի կը տանէ, գինայ էդ լէ մարդ է՝ Գուր մէն չը հանեց, դարձաւ եկաւ ուր տուն»:

Ընցաւ ժամանակ մը, Թապաւորի վրէն մօտում ու կոխի եղաւ, Թապաւորի փեռէք հեծան պացին հաւար, պզտիկ ջուր եկաւ ասաց. «Ձի մը լէ ձրր փետին տուէք՝ թըղ հեծնի երթալ»։ Քուրվըտիք մէկ լէ տնայ էրին ու ծիծղացին ուրանց քուրով վրէն. «Էրկու անգամ գնաց, չատ հող տուեց ու արեւուն, ըստհաղ երթայ Թփուց»։ Չկոտրեցին զուրանց աղջկայ խաթէր. Թապալ ձին հագեր է, տուին. առաւ գնաց։ Քաջալ հեծաւ մէկ լէ զծրոտուտ ձին, քէնց ջրի պուռի, մաղ զարկեց կրակ, ձին հրեղէն հալուրենքը վրէն կանաւ տալը. հանեց զուր քաջլուսնին, հագաւ գրեղէն հալաւ ու հեծաւ ըդհրեղէն ձին, քէնց կուռ մէջ, ինչքան որ ինք շարդեց, էնքան էլ ուր ձին, ջանդրկենքը խասապ խանի պէս լցեց գետին:

Վերջ մախտուս կէօյա դիւշմենին կը զարկէր՝ Թալեց զԹուր, կտրեց զուր ձեռք. Թապաւոր երբ տեսաւ զտղի կարճութին ու ձեռքի արուն շոշաւլը, հանեց զտասմալ տուեց տղին, կապեց զուր ձեռք. երբ կոխի Փրուքան, քաջալն է քէնց հրեղէն ձիով եկաւ ուր տուն դուռ իջաւ, պին մը մնաց. հարձակեց ըդձեռք, տուեց զտասմալ կնկան, ասաց. «Ա՛ռ զքու հօր տասմալ, ասար տուր յինք, կուռ մէջ ձեռքս կտրաւ, տուեց կապեցի ձեռքս»։ Աղջիկ առաւ զտասմալ տուեց հօր, հէր հարցուց աղջկաց. «Աղջիկ, էդ տասմալ կապուկ էր ջուր փետի ձեռք. ասել է էն կտրին տղէն որ կոխի կէշէր քու էրիկն է. հա՛, ո՛ւր է, քաջէք կանչէք թող զայ իշենք»։ Աղջիկ ասաց. «Դիւղորուկ է, եկեր է պառակ»։ Թապաւոր անկան չէրեց, ճամբեց բերեց, տեսաւ հախիխաթ էն տղէն է, որ ինք տասմալ տուեր է կապեր է ուր ձեռք. Թապաւոր ասաց. «Ա՛ստամ որ դու հըմլա կտրին տղէ մըն էր, առիւծի կաթ ու անմահութեան ջուր յօրի՛ չըբերիր, մէկէլ փետիք բերին»։ Տղէն ասաց. «Ո՞վ կ'ասէ որ քու մէկէլ փետէք նին բերի առիւծի կաթ ու անմահութեան ջուր ու խնձոր լէ որ տուի՛ իմ ձիու նստլով մէկ մէկ տաղմայ վըր լէշի ուրանց իմ զարկի. չէք հաւատայ՝ բացէ՛ք տեսէք»։ Բացին, տեսան որ ուղորդ է տղի ասածները:

Ինտոր վրէն քուրվըտիք կը պատռեն ուրանց քուրով ու մըհանէ մը կը փնտռեն, որ զուրանց փէսէն կորցնել խտեն. «Բա՛, մտի գետին, որ հըմալէ էլ յօրի՛ն իս եղի աշխրհքին ծիծղանելիք։ Գիշեր որ կ'ենդի, կը հանէ գտար քաջլուսնիք, պառկի քնի՛ դու լէ վերցու Թա՛լ կրակի մէջ», ասին ուրանց քուրով. պզտիկ քուրով խելք լէ սլառկաւ. Գիշեր էրիկ երբ քնուկ էր, վերցուց գէրկայ քաջլուսնիք ու լըցեց կրակի մէջ. սկսաւ ճնճնըռալ. հոտէն դարթնաւ էրիկ, ելաւ նստաւ, տեսաւ որ իր հալվըներն է կնիկ Թալեր է կրակ, փէտ մը առաւ ձեռք, քթէն արուն հանեց քանց ուր շապկի Թուր, ու ասաց կնկան.

«Մինչև որ երկթէ օօլ չհասնիս, պողպտէ գաւազան չառնիս ձեռքդ, ու դիմ չապիկ լուանաս անոնս զէդա արուն, էլ չլմ յիդա», ըսկաւ ու գնաց:

Աղջիկ գնաց չօր դանգատ էրեց քուրվլտոց վրէն ու ասաց. «Ընծիկ չուխտ մը երկթէ սօլ, պողպտէ գաւազան մը չիտէ, կ'երթամ իմ էրկայ ետեւէն»: Ինչ էրին՝ չկըրցան խօսք հասկցնել: Հազաւ չուխտ մը երկթէ սօլ, պողպտէ գաւազան առաւ ձեռք ու յընկաւ ճամբախ:

Շատ պնաց, քիչ պնաց, տեսաւ որ ծովու մը պոռկ երեք աղջիկ նստուկ ին, շապիկ մը կը լուանան ու թեւի վրայի արուն չըն կրնայ հանել: Գիտցաւ որ Ուսուֆ Ձէյպու շապիկն է, առաւ ձեռքերնէն, լուաց ու զարուն հանեց: Աղջիկները առան շապիկը, դարձան եկան տուն, ինք լէ յընկաւ յետեւնէն, եկաւ մտաւ տուն, ուր սոլեր լէ առեր են ծակել: Ուսուֆ Ձէյպին որ տեսաւ, գիտցաւ որ իր կնիկն է եկի: Մէր տեսնելու պէս՝ որովհետեւ քաջանց էր, ճանչցաւ զՈւսուֆ Ձէյպու կնիկ ու ասաց. «Հար յեսօր ասել է դիմ տղէն դու էր չըր թողէր յիգէր», դրեց քառասուն տէվա բուրդ թաղաւորի աղջկայ առաջ, ասաց. «Ձիմ Ուսուֆ Ձէյպին կը կարգեմ, ետրդան դռակ պիտի լինեմ, կը տանես զէդա բրդեր գետ՝ կը լուանաս, սպիտակ կը սեւցուս, սեւ կը սպիտկըցուս, կ'առնես կիգաս»: Կնիկ սեւաւորաւ նստաւ: Ուսուֆ Ձէյպին դրսէն եկաւ, տեսաւ կնիկայ մատէն էրուկ, նստեր է կիբայ, գիտցաւ բան մը կայ, հարցուց. «Աղջի, յօրի՛ կիլաս»: Ասաց. «Բու մէր տուեր է ինձ քառասուն տէվա բուրդ եւ ասեր է զՈւսուֆ Ձէյպին կը կարգիմ, տա՛ր սպիտակ սեւցուս, սեւ սպիտկըցուս, ա՛ռ ու եկո՛ւ»: «Է՛դ է, է՛դի՛ հէ՛չ, տա՛ր լուս, սպիտակ քիսէ սեւի ամնի մէջ, սեւ լէ սպիտակի ամնի մէջ, ա՛ռ ու եկո՛ւ»: Աղջիկ էրկայ ասածի պէս էրեց, տարաւ լուաց, առաւ եկաւ, պատաւ գիտցաւ որ տղէն է սորվեցուցի. ասաց հարսին. «Ակիսան, սկիմակիսան, Ուսուֆ Ձէյպի օրկան՝ միշտան»:

Էդ անգամ ասաց. «Կ'երթաս, քառասուն տէվի բեռ հաւքի թեփուր կը ժողփիս բերիս, որ դիմ Ուսուֆ Ձէյպին կարգեմ»: Կնիկ մէկ լէ էրեց զուր մատէն, նստաւ. եկաւ Ուսուֆ Ձէյպին, տեսաւ որ կնիկայ մատէն վրէն չէ, հարցուց ասաց. «Մէկ լէ յօրի՛ն իս էրի զբու մատէն ու նստեր ես կիլաս»: Ասաց. «Ես չիլամ, ո՞վ իլայ. քու մէրը հըմլայէ ասի»: «Ձանլմ, է՛դ է, է՛դի՛ հէ՛չ, ելի գնա գետ, փնտել չընտի քար մը կայ, նրստի վրը քարուն, քու ծամերը ճպղէ ու սասայ. Վո՛ւ, Ուսուֆ Ձէյպին է մեռի, վո՛ւ, Ուսուֆ Ձէյպին է մեռի: Հանտէ ինչքան հաւքօրեք կան կիզան զուրկանց թեփուր կը թողին հոնի ու կ'երթան, դու լէ ելի՛, լի՛ց բեռները, ա՛ռ եկո՛ւ»:

Թաղաւորի աղջիկ էրկայ ասածի պէս էրեց. պատաւ գիտցաւ որ տղէն է սորվեցուցի. «Մէկ լէ Ուսուֆ Ձէյպին է սորվեցուցի զգրիկ, կանի տեսի՛նչ էնեմ քու դուրս»: Ասաց. «Էդա քառասուն կարաւ արասունքով կը յընես, նոր դիմ տղէն կը կարգիմ, թէ չէ՝ չըմ կարգիմ: Թաղաւորի աղջիկ մէկ լէ սեւաւորաւ նստաւ. եկաւ Ուսուֆ Ձէյպին, տեսաւ որ կնիկը զմատէն էրուր է նստի, ասաց. «Մէկ լէ յօրի՛ն իս մըրթի նստի»: Ասաց. «Բու մէր հըմլայէ ասի: Ուսուֆ Ձէյպին ասաց կնիկան. «Ելի ջուր կրէ, լի՛ց քառասուն կարաի մէջ, վերջ մէկ մէկ բուռ աղ լէ բի՛ լից մէջ ուրանց, խառնէ, հընտէ կ'եղնի արասունք կ'երթայ»: Կնիկ էդ լէ էրեց. պատաւ եկաւ՝ հերոտաւ վըրէն, ասաց. «Մէկ լէ զգրիկ Ուսուֆ Ձէյպին է սորվեցուցի: Կանի տեսի՛նչ օղեաթ հանիմ քու դուրս», ասաց ու գնաց:

Էտոր վրէն Ուսուֆ Ձէյպին ասաց կնիկան. «Գիտաս, հանտէ պատաւ փակուէք սրեր է որ զգրիկ ուտէ. թատարուկ տես, որ առնենք դիբար փախնենք, թէ չէ ճար չկայ. ելի քու ծամեղով զթարանճի մատները աւլէ, բաց դուռ դիր, զգրուկ դուռ լէ բաց, դմակ վերցու ոչխրի առջեւէն՝ դիր գիւռ»:

առջև, զիտա լէ գիտու առջեւն վերցու, դէր ոչխորի առջեւն Կնիկ կրկայ առածի պէս գէղ յըմէն էրեց. լուսուն որ եղաւ, ելան առան դիրար ու փախան. պառաւ պոռաց. «Թարանճա՛, Թարանճա՛, բռնէ՛ զՈւսուՓ Ձէլէպին ու ուր կնիկ»։ Թարանճէն ասաց. «Քառասուն տարէ որ զիս լըն աւլած էն, էնի ուր ծոմերով աւլեց, իջաւ գնաց, յորի՞ բռնիմ»։ «Դո՛ւա, գո՛ւա, բռնէ»։ Դուա առաց. «Էդա քառասուն տարէ ես իմ միջաց վրէն թիճ բացէնք, մէկ շոր Փարէր դնէր, էնի զիս զրկեց, մէկ էլ դուա լէ բացեց ու ընցաւ գնաց, յորի՞ կը բրոհենք»։ «Ոչխա՛ր, ոչխա՛ր, բռնէ»։ Ոչխար ասաց. «Էդա քառասուն տարէ դմակ դրուկ էր իմ առջև, խոտ՝ գիրուն, հըմկայ խոտ իմ առջևն է, դմակն լէ զիլուն, քոռցե՛ր եմ ես կը բռնեմ»։ «Գէ՛լ, գէ՛լ, բռնէ»։ Գէլ ասաց. «Էդա քառասուն տարէ խոտ դրուկ էր իմ առջև, դմակ՝ ոչխարին, հըմկայ դմակ իմ առջևն է, խոտ՝ ոչխարին, Աստուած է, առի բռնե՛մ»։

Պառաւ առաւ որ չկրցաւ զՈւսուՓ Ձէլէպին ու ուր կնիկը բռնել, Զանդարտի եղաւ, ելաւ թուղթ մը գրեց ուր քուրոջ, թէ Հանտէ ՈւսուՓ Ձէլէպին ու ուր կնիկը առած են զիրար փախած են. էդ դիով կիզան ընցնին, բռնէ, դարձու։ Մօրքուր զթուղթ առնելու պէս, ելաւ յընկաւ քուրոջ տղի ու Հարսի Լուսէն։ Երբ քիչ մը գնաց, ՈւսուՓ Ձէլէպին կուսակց, որ մօրքուր ուր ետեւէն կիզայ, կնկան ասաց. «Փըմփ խաթուն, փըմփոջ խաթուն, օլրի ետեւդ, տես էն ո՞րն է կիզայ»։ Կնիկ իշքեց ետեւէն ու ասաց. «Ինք մօթիկ, մօթիկ մը լէ Հեծուկ է վրէն կիզայ»։ Քիչ մը գնաց, մէկ լէ ասաց կնկան. «Փըմփ խաթուն, փըմփոջ խաթուն, օլրի ետեւդ, տես էն ո՞րն է կիզայ»։ Դարձաւ ետեւ ու ասաց. «Ինք տէ՛վ մ՛, տէ՛վ մ՛ լէ Հեծուկ է վրէն կիզայ»։ Տղէն ասաց. «Էնի իմ մօրքուրն է որ կիզայ, մըր ետեւէն է յընկի. Հանդէ ես կ'ենդիմ պոսթան, դու եղի պոսթանի, ա՛ռ զթիակ ձեռքդ ու կանի պոսթնի գլուխ, կիզայ կ'հարցունէ քիտէ՛՛ պոսթնի, պոսթնի, էդա դիով մարդ մը որ աղլիկ մ'ընցեմ՞ր են. Դու սաէ՛՛ առջի ջուր տուեր եմ, վերջի ջուր նոր կ'իտամ։ Երեք անգամ կը Հարցու, զէդ պատասխան տուր՝ կը թողէ երթայ»։ Էրկայ ասածի պէս ՈւսուՓ Ձէլէպին եղաւ պոսթան, կնիկ լէ եղաւ պոսթնի. առաւ զթիակ ձեռք ու կանաւ պոսթնի գլուխ. պառաւ երբ մօտեցաւ պոսթնին, Հարցուց. «Պոսթնի, պոսթնի, մարդ մը ք. կնիկ մը էդա դիով լընցա՞մ»։ Պոսթնին ասաց. «Կէսօրուայ ջուրը տուեր եմ, յիբհուան նոր կ'իտամ»։ Երեք անգամ Հարցուց, երեք անգամ լէ գէ՛ղ պատասխան տուաւ պոսթնին։ Պառաւ Հերոտաւ, «Քոփակ, ես ի՛նչ կ'ասեմ, ինք՝ ի՛նչ կ'ասէ»։ Թողեց դարձաւ ետ ու քուրոջ ասեց թէ, ես մարդ չտեսայ, մենակ պոսթնի մը տեսայ, էդա հըմլա ճուհայ տուեց ի՛նչ, բու աչք քոռէր, էնի ՈւսուՓ Ձէլէպին ու կնիկն են, թուաւ մը փըրցուցէր բերէր Հեռդ. Հեռդ կիզէին»։

ԸստՀաղ մէկլէ քուրոջ թուղթ գրեց թէ ՈւսուՓ Ձէլէպին ու ուր կնիկը առած են զիրար փախած են, էդ դիով կիզան ընցնեն, բռնէ դարձու։ Մօրքուր թուղթ առնելու պէս ելաւ ընկաւ քուրոջ տղի ու Հարսի ետեւէն։ ՈւսուՓ Ձէլէպին Հեռուանց տեսաւ որ մօրքուր ուրանց ետեւէն կիզէր, կնկան ասաց, «Փըմփ խաթուն, փըմփոջ խաթուն, դարձիւր ետեւդ, տես էն ո՞րն է կիզայ»։ Կնիկ դարձաւ ետեւ ու ասաց. «Ինք մօթիկ, մօթիկ մը լէ Հեծուկ է վրէն ու կիզայ»։ Քիչ մը գնաց, մէկ լէ ասաց կնկան. «Փըմփ խաթուն, փըմփոջ խաթուն, դարձիւր ետեւդ, տես էն ո՞րն է կիզայ»։ Իշքեց ետեւ ու ասաց. «Ինք տէ՛վ մ՛, տէ՛վ մ՛ լէ Հեծուկ է վրէն կիզայ»։ Տղան ասաց. «Էդ լէ իմ մէկլէ մօրքուրն է, ընկեր է մըր ետեւէն։ Ես կ'ենդիմ մնարէ մը, դու լէ եղի մօլլա մըր

և ի կանխի վրէժն ու պոռայ. հանդէ կիզայ կը հարցուն՝ մոլլա, մոլլա, տղէ՞մ՝ ու աղջիկ մը էղա դէտով չըն ընցե՞ր ի. դու ասա՝ կէս օր կանչեր եմ, վերջինք դու չո՞ր կանչեր ի, հանդէ կը թողէ երթայ»։ Էրկայ ասածի պէս Ուտուֆ Ձէւէյսին եղաւ մնարէ՞մ, կնիկ լէ մոլլա մ'եղաւ, կանաւ վրէժն, երբ մօրքուր եկաւ մօտեցաւ սրանց, ասաց. «Մոլլա, մոլլա, կնիկ մը ու տղէ մը դէտուեր չըն ընցե՞ր ի»։ Մոլլէն ասաց. «Կէս օր քուեր իմ, վերջինք դու չըմ տուեր ի»։ Իրեք անպամ հարցուց Կարոտասիան զէդ եղաւ, թողեց դարձաւ յետ, քուրով ասաց թէ, մարդ չտեսայ, մինակ մնարէ՞մ տեսայ, մոլլէն կանուկ էր վրէժն. հարցուցի, հրմլա ասեց։ Գուր ասաց. «Գուր վի՛ղ կուտի, մնարէն Ուտուֆ Ձէւէյսին էր, վրէժն կեցող մոլլէն լէ ուր կնիկ էր, խի՞՞ մը փրցուէր բերէր հետդ, ուրանք լէ քու հետ կիզէին»։

Ջանդարտի եղաւ, ելաւ մէր յընկաւ ճամբախ։ Ուտուֆ Ձէւէյսին տեսաւ հոռուանց որ մէր կիզէր, ասաց կնիան. «Փըմփ խաթուն, փըմփոջ խաթուն, դարձիր ետեւդ, տես էն ո՞րն է կը փոթորկէ ու կիզայ»։ Դարձաւ ետեւ ու ասաց. «Ինք մօտիկ, մօտիկ մը լէ հեծուկ է վրէժն, թող ու տիւման կ'էնէ ու կիզայ»։ Գիշ մը գնաց, մէկ լէ ասաց. «Փըմփ խաթուն, փըմփոջ խաթուն, դարձիր ետեւդ, տես էն ո՞րն է կիզայ»։ Դարձաւ ետեւ ու ասաց. «Ինք տէ՛վ մ', տէ՛վ մ' լէ հեծուկ է վրէժն կիզայ»։ Անգամ մը լէ իշքեց, ասաց. «Գուր մէրն է, հեծեր է զըճուճ ու կիզայ, իմա՛ լէ ինքնք որ ազատինք էտոր ձեռքէն»։ Տղէն ասաց. «Ինչ լէ եղնինք՝ գինայ»։ Երկուքը զխօսեցին ըրին մէկ, կնիկ եղաւ ալուկ (տունկ) մը, Ուտուֆ Ձէւէյսին լէ եղաւ օձ մը ու փաթաւաւ ալուկ, ու զըլուխ լէ հանեց դրեց ալի վրէժն։ Երբ մէր եկաւ մօտեցաւ ալիին, ճանչցաւ ու ասաց. «Ուտուֆ Ձէւէյսին, գլխուդ ու արեւուդ մեռնեմ, ոտներուդ դարկեմ քի կը քիսի, գլխուդ դարկեմ քի կը քիսի։ Ելի երթանք»։ Օձ երեք անգամ վերցուց զըլուխ ու դրեց, շնորհակալ եղաւ մօրնէ, մէր լէ ասաց. «Էլա՛օ, քանի որ դու յիսնէ կը փախնիս, ընծի պէտք չիս, Աստուած քու հետ եղնի»։ Մէր դարձաւ յետեւանց, Ուտուֆ Ձէւէյսին առաւ զուր կնիկ ու ընկաւ ճամբախ։ Ժուհապ գնաց թաղաւորին թէ եկաւ քու փեռն. նոր քառու ուր հարսնիք բռնեցին, կերան, խմեցին, քէֆ-աւրախութիւն էրին։

Ինտոնք հասան ուրանց մուրասին, դուք լէ հասնիք ձեր մուրասին։

Հաւաքեց՝

ՆԱԶԱՐԷԹ Պ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

«Նշխարք Տարօնայ»

Գ. Տերապի, էջ 806-824։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՕՏԱՐԱԶԳԻ ՀԱՅԵՐԵՆԱԳԵՏՆԵՐ

ԺԱ - ԺԳ ԴԱՐ

•

ԺԱ-ԺԳ դարերուն շարք մը գիրքեր, ճանաչողական, և վկայարանութիւններ թարգմանուած են հայերէնի: Այդ թարգմանութիւնները կը պարտինք ընդհանրապէս զոյգ մը պարզ լեզու աշխատակցութեան, որոնցմէ մին օտարազգի, ասորի կամ յոյն, հայերէնագէտ մըն է, որ կը կատարէ առաջին վերածումը, իսկ երկրորդը հայ մըն է, որ կատարուած շաղփաղփ թարգմանութեան նի կանոններուն համաձայն:

Այդ կարգի օտար հայերէնագէտներէն շատերուն անունները հասած են մեզի: Այստեղ կը ներկայացնենք անոնց կարեւորներէն տասնեակ մը, հանդերձ իրենց աշխատութիւններով, դասաւորուած ըստ ժամանակաշրջանի:

Ա. — Կիրակոս յոյն հռետոր. — 1076ին թարգմանած է Յովհ. Ոսկերեանի Գործք Առաքելոցի Մեկնութիւնը, Գրիգոր Վկայասէրի յանձնարարութեամբ և «առատաձեռն արդասեօք»: Թարգմանութեան յղումը կատարած է Կիրակոս Վարդապետ, հոգեւոր որդի Գր. Վկայասէրի, «և աշակերտ մեծ գիտնականին Գէորգայ», իր փոխանորդին. — Յուլիան Զեռագրաց Երուսաղէմի, Բ. Հատոր, 1953, էջ 135:

Բ. — Թէոփիստէ յոյն հռետոր. —

1. — 1101 թուին թարգմանած է Ս. Յովհան Ոսկերեանի Վարքը, որուն հայերէն շարադրութիւնը կանոնաւորած է Գրիգոր Վկայասէրի ձեռնասուն աշակերտ Մատթէ-

ոս Քահանան, յանձնարարութեամբ իր ուսուցչին. — Յովսէփեան, Յիշատակարանք Զեռագրաց, Անթիլիսիոս, էջ 285:

2. — Թարգմանած է Յովհ. Ոսկերեանի աշակերտին՝ Թէոփիլոսի, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի վրայ դրած Ներսիսեան, Գր. Վկայասէրի յանձնարարութեամբ. — Զեռ. Ս. Բ. Թ. 89, էջ 1-165:

3. — «Բագում ծախիւք ևւ առատատուր արդասեալք» թարգմանած է Յ. Ոսկերեանի դրած Յովհաննու Աւետարանին Մեկնութիւնը, Գրիգոր Վկայասէրի և անոր աշակերտին՝ Կիրակոս Վարդապետի յանձնարարութեամբ, շ. 1105-1110 թուականներուն: Թէոփիստէն այստեղ ներկայացուած է որպէս «քարտուղար ևւ պատոյ նաւար իշխանին Առան կոչեցերոյ». — Յիշտ. Զեռագրաց, էջ 316-318:

Դ. — Գրիգոր (Ատրի?) Քաւաճայ. — 1137ին թարգմանած է Ս. Պարսամայ Վարքը, որուն շարադրութիւնը սրբագրած է Ներսէս Կյոյսեցի. — Զեռ. Ս. Բ. Թ. 3152, էջ 255:

Դ. — Արքաւաճ (Յոյն?) Ղաւաւտիկոս. — 1141ին թարգմանած է Յովհան Ոսկերեանի Ներսիսեան Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի վրայ հայերէն շարադրութիւնը կանոնաւորած է Ներսէս Կյոյսեցի՝ իր եղբորը Գրիգոր կաթողիկոսի հրամանով. — Սոփեբք Դ. 1853, էջ 5-87:

Ե. — Կոստանդ յոյն Քաւաճայ. — 1157ին

Թարգմանած է Տարագոսի և Գրոբոսի Վարքը, զոր Ներսէս Կլայեցի յղկած է համաձայն հայ լեզուի կանոններուն։— Յիշտ. Զեռայարաց, էջ 368:

Զ.— Միխայէլ ասորի Քահանայ.— 1158—ին Թարգմանած է Ս. Սարգիս Զօրավարի վկայարանութիւնը, զոր յղկած եւ կանոնադրած է Ներսէս Եպս. Կլայեցի։— Սոփիոք ԺԶ. 1854, էջ 5-53:

Է.— Իսահակ ասորի Քահանայ.— Գրիգորիս կաթողիկոսի հրամանաւ Թարգմանած է Յակոբ Սրճեցիի ձառը, զասացեալ յաւուր մէծի իաշխութեանն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի եւ յաւազակն որ հրաւիրեցաւ ի դրախտն: Հայերէն շարագրութիւնը ճշգրտած է Ներսէս Եպիսկոպոս։— Յ. Թօփճեան, Յուլիան Զեռայարաց Արմաշի, 1962, էջ 75-6:

Ը.— Թէոփրոս ասորի Քահանայ.— 1173ին Թարգմանած է Ասորական Դատաւանագիրքը, զոր Գրիգոր Տղայի հրամանով յղկած է Ներսէս Լամբրոնացի։— Հրատ. Արսէն Վրդ. Ղլտճեանց, էջմիածին, 1917:

Թ.— Կոստանդին յոյն Մետրապօլիտ Յեռապօլի.—

1.— 1179ին Հռոմկլայի մէջ Թարգմանած է Յովհաննու Յայտնութեան Մեկնութիւնը, զորք Անդրէաս Եպիսկոպոսին Կե-

սարիոյ, և Ներսէս Լամբրոնացի զրի առած է եւ ապա սրբադաս Քերզողական արուեստով։— Յիշտ. Զեռ. Թ. 217:

2.— Նոյն տարին Թարգմանած է Նաեւ, իոյնիպէս յոնարէնէ, Ս. Բենեդիկտոսի Վարքը, զոր ուղղած է Ներսէս Լամբրոնացի։— Յիշտ. Զեռ. Թ. 218:

Ժ.— Իշսիս (= Յեսու) ասորի Քահանայ եւ քթիշկ.—

1.— 1246ին օգնած է Արեւելցի Վարդան Վարդապետին, երբ ան Կոստանդին Բարձրերդցի կաթողիկոսի հրամանով կը Թարգմանէ Միխայէլ Ասորիի ժամանակագրութիւնը:

2.— Օգնած է Արեւելցի Վարդան Վարդապետին, Միխայէլ Ասորիի Յաղագս Քահանայութեան երկը Թարգմանելու առեն:

ԺԱ.— Շմոն ասորի Քահանայ.—

1.— 1246ին Վարդան Վրդ. Արեւելցիի հրամանով Թարգմանած է Յակոբ Սրճեցիի Ներբողեանը «ի Ս. Առաքեալն Թադէոս եւ ի յԱրգար արքա Հայոց և Ասորոց»։— Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1365, Թղ. 83-131:

2.— Վարդան Վրդ. Արեւելցիին օգնած է հաւանաբար, մինչ սա կը Թարգմանէր Յակոբ Սրճեցիի «Յաղագս հին խորհրդոց և օրինակաց Տեառն մերոյ, որ ի մարգարէսն եւ ի նահապետն գուշակեցաւ վերնադրած գրութիւնը»։— Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1365, Թղ. 131-157:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՅԱՅԿԱԿԱՆ ԴԻՊԼԱԿՆԵՐ

Արդէն Հինգերորդ դարուն մեր մատենագրութեան մէջ գործածուած կը գտնենք Դիպլկ: Առաջին անգամ բառին կը հանդիպինք Աստուածաշունչի մեր Ոսկեղարեան թարգմանութեան Մարգարէութիւնն Եւայ զլուս Գ, 21 հատուածին մէջ. «Ձդրպակս՝ եւ զնեղեմակս»: Եւ դարձեալ Մարգարէութիւնն Եզեկիէլի զլուս ԻԷ, հատուած 7, ուր կ'ըսուի. «Բենեզ ընդ դիպակի գործեցաւ քեզ»: Զ. Վ. Զացունի կը հաւաստէ որ «Բոյոր շեղագիր բառերը անկախ են բընագրէն, յաւելուած կամ փոփոխեալ եւ յատուկ հայերէն» (1): Այսինքն ընտելիր՝ որմէ Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանուած էր՝ շունէր Դիպլկ (ինչպէս նաեւ «ճեղեմակ» եւ ուրիշ նման բառեր), որ սակայն լաւ ծանօթ էր Զայոց եւ թարգմանութեան մէջ գործածուած էր զայն աւելի բնորոշելու և մատչելի ընելու համար:

Սակայն նախ եւ առաջ տեսնենք թէ ի՞նչ է Դիպլկ: Բժշկ. Թ. Թիրաքեան կը գրէ. «Դիպակ – ն(որ) պ(արսկերէն) տիպա պահւաւերէն դեղակ = ոսկեհում, ոսկեհամուկ հանդերձ» (2): Գէորգ Պալատցին կը հաստատէ թէ «տիպա կամ տիպան = մետաքսեայ կերպաս, որ ինչ ոստայնանկեալ թելի ոսկույ եւ արծաթոյ. որ ամէն ուրեք այսու անտամբա ծանուցեալ է՝ ըստ Զայոց դիպակ. որ եւ ասի ԴԻՊԿ» (3): Ուրեմն որոշ է որ պարսկերէնէ չէ որ հայերէնի անցած է, քանի որ հայերէնը անտարակոյս Դիպլկ է եւ միայն պահւաւերէնէ հայերէնի եկած կ'ըլլայ իր այս ձեւով: Եթէ հայերէնը տիպա, տիպէ՝ ձեւերուն նմանաձայն ըլլար, այն ատեն պիտի ստիպուէինք ընդունիլ որ

բառը պարսկերէնէ հայերէնի անցած ըլլար: Ուրեմն ի՞նչ մենք պահւաւերէնէ փոխ առած ենք բառը, տարակոյս չի մնար թէ ան մեր Ոսկեղարէն շատ առաջ իսկ ծանօթ Հիւսուածեղէն էր մեզի, եւ թէ՛ Հիւսուածեղէնը, եւ թէ՛ կողումը Հինգերորդ դարէն առաջ լաւ ծանօթ ըլլալու էին մեր նախնեաց: Այս իսկ հնադարեան ծանօթութիւնը պատճառ եղած է որ Աստուածաշունչի մեր թարգմանիչները Եւայայ եւ Եզեկիէլի մարգարէութեանց այդ հատուածներուն դիւրմբունքի ըլլալուն համար ընտելին անկախ եւ փոխաբերաբար գործածած են Դիպլկ: Եւ կարծես այդ մասին որեւէ ապագայ տարակոյս վաւերութեամբ, մեր հանճարեղ թարգմանիչները Եւայայ յիշեալ հատուածին զդիպակա՝ շեղատած եւ լուսարանած են եւ «ըզնեղեմակա՝ բառով՝ որ ծոյնպէս թարգմանուած մասին ընտելին մէջ գտնութիւն չունի: Ճեղեմակ նոր պարսկերէնի մէջ «ճիլինկ», դարձեալ ըստ Գէորգ Պալատցիի կը նշանակէ «է տեսակ իմն մետաքսեայ կերպասու, որ լինի ոսկեթել, նաեւ առանց ոսկեթելի» (4): Պարզօրէն, «ճեղեմակ» (ճիլինկ) հոմանիշ մըն է դիպակին, կամ դիպակին շատ նման Հիւսուածեղէն մը:

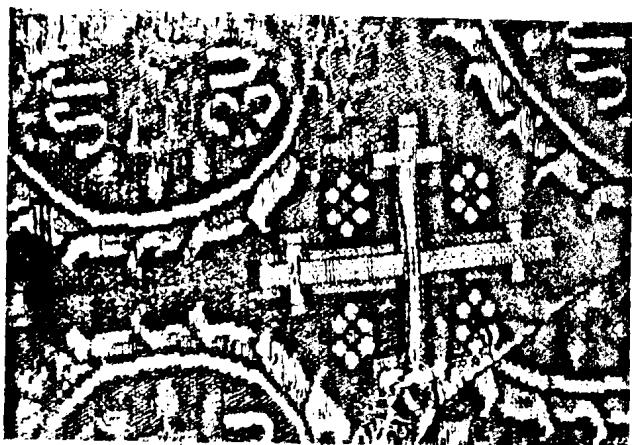
Դիպակը (եւ ճեղեմակը) ուրեմն Հիւսուածեղէն մըն էր ոսկի եւ արծաթ թելերով ընդելուզեալ, Հիւսուած: Տարակոյս չկայ որ մեր Ոսկեղարեան թարգմանիչներն ալ նոյնպէս գիտէին դիպակը: Օրինակ, Եւայայ Գ զլիւսն 24 հատուածին վերջը կը վերծանեն «եւ փոխանակ ոսկեհում դիպակին»: Վերջապէս Ոսկերբարանի Եւայայ մեկնութեան հայերէն թարգմանութեան մէջ, որ նոյնպէս Ե. դարէն է, կը հանդիպինք «ոսկեհում դիպակադործ» ձեւին (հատուած 38), որ ըստ Զ. Զացունիի կը պակսի բընագրիննուն մէջ:

(1) Պատ. Զայ Տարագի, էջ 136.

(2) Թ. Թիրաքեան Բժշկ., Արիւմեայ Բառարան, էջ 144:

(3) Բառարան Պարսկերէն: Գէորգ Պալատցի: Կ. Պոլս, 1828, էջ 563:

(4) Անդ, էջ 283:

1.— Վենետիկի (Ս. Ղազար) Բ. 199 Մաշտոցի կազմ-առտառի
Ա. կտրքը:

2.— Նոյն գրչագրին Բ. կտրքը:

Աղաթանգեղոսին ալ ծանօթ է զդոսկի-
հոռուն դիպակն»⁵, ըստ որումս պատմաբնի հա-
մար գործածուեցաւ նաւատակ Հոթիսիմ-
եանց համար: Ուխտանէս ալ կը վկայէ որ
կենդեցական չքեղ տարադին մէջ՝ կը գոր-
ծածուէր նաեւ դիպակ (5): Է. Հարցունի մէջ-
բերում կ'ընէ Ս. Ղազարու հաւաքածոյին
1345էն եւ 1365էն Մաշտոցներէ, ուր կը յիշ-
ի «հանգերձ դիպակ նեղթեղանիս» (6):

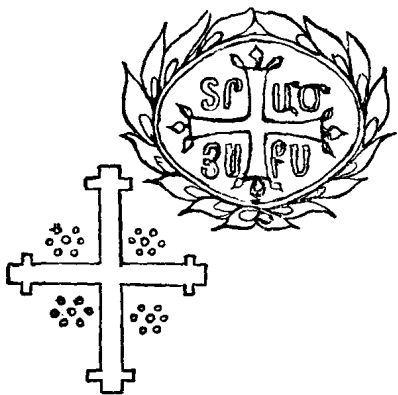
Հայաստանի կամ մերձակայ քաղաքնե-
րուն մէջ հաւանաբար կային դիպակագոր-
ծարաններ եւ դիպակագործներ: Վենետիկե-
ցի մեծահամբաւ ուղեգիր Մարքոյ Բոլոն
ԺԳ գարու վերջը երդնկա այցելելուն առ-
թիւ կը գրէր, որ «Հոս կը շինուէին աշխար-
հի լաւագոյն պուզրամսները» (7): Պուզրամ
անտարակոյս աղաւաղուած է պարսիկ պա-
զալէմսնէն, որուն համար Գէորգ Պալատ-
ցին կը նշանակէ. «Ծաղկանկար դիպակ հը-
ռոմայական ճարտարաց. որ իցէ գործեալ
դեղին եւ սպիտակ ոսկեթելիւ. եւ կամ ոս-
տոյնակեալ դունադոյն միւսաբարիք»: Հա-
ւանաբար մեր մատենագրութիւնը ունի յա-
ւելուածական նիւթեր այս ուղղութեամբ, ու-
րոնք կրնան նպաստել հայկական դիպակա-
գործութեան պատմութեան: Հոս մեր նպա-
տակը չէ այդ ուղղութեամբ հետամուտ ըլ-
լալ: Մենք կ'ուզենք հոս ներկայացնել նը-
մոյններ որոնք մեզի հասած են եւ անտարա-
կուակի վկաներն են հայկական դիպակա-
գործութեան ընտիր արհեստին ու արուես-
տին գոյութեան:

Դիպակներէն շատեր որոնք հոս նկատի
ունիմ՝ չունին ոսկեթել կամ արծաթել: Եւ
սակայն զանոնք հարազատորէն կրնանք դի-
պակներ նկատել, եւ մեր նիւթին մաս կը
կապեն:

Հոս մեր նպատակը պիտի ըլլայ ոչ թէ
առհասարակ հայկական դիպակներու մա-
սին խօսիլ, այլ պարզապէս նկատի ունենալ
այն դիպակները որոնք մեզի հասած են եւ
որոնց վրայ կան հայերէն ընդելուկեալ յի-

շատակութիւններ, զրէր կամ դիպակներ՝ ու-
րոնք զծածկուով կապ ունին անոնց:

Ինծի համար անհրաժեշտ է հաւտ մի-
րելի Ս. Ղազար կատարած հերթական աշ-
ցելութիւններէս մէկուն միջոցին, թանկա-
գին ողբացեալ բարեկամս Հայր Եղիս Վրդ.
Փէշիկեան ուշադրութեան յանձնեց վանքին
հաւաքման թիւ 199 դրագիր Մաշտոցը
(հոս նկար թիւ 1 եւ 2), գրուած 1246ին եւ
վերակազմուած հաւանաբար ԺԶ կամ ԺԷ
դարերուն, երբ կաղմարարը գործածած է
հայերէն գրերով հիսուած դիպակի կտոր-
ներ՝ կողքերուն ներքին մասը պատելու հա-
մար: Դժբախտաբար դիպակին կտորները
ամբողջական կերպով ցոյց չեն տար դիպա-
կին զծածկերը, բան մը՝ որ բնթեցողներս

Յ.— Նոյն Բ. 199-ի դիպակին գծանկարը՝
եռլինակին կապէ:

որոշ կրնան տեսնել թիւ 1 եւ 2 նկարներու
արտահանութեան մէջ: Եւ յարմար դատեցի
վերակազմել այս դիպակին գծածեւը ինչ-
պէս որ ան եղած ըլլալու էր (նկար թիւ 3):
Դիպակին զծածկութիւնը կը ներկայացնէ
արտածեւ պատկի մը մէջ առնուած հաւասա-
րաթեւ խաչ մը՝ որուն թեւերուն միջեւ կը
դանենք ՏՐ ԱՅ ՅՄ ՔՍ (ՏէՐ ԱռտուաՄ Երե-
սուՄ ՔրիստոսՄ) համառօտագրութիւնները:
Սրտածեւ պատկներու շորս հատին միջեւ կը
դանենք դարձեալ հաւասարաթեւ խաչ մը:

(5) Պատմ. Հայոց: Աւստիւն Եպոս. Բ. ԾԾԿ,
էջ 96:

(6) Պատմ. Հայ Տարագիր, էջ 345-346:

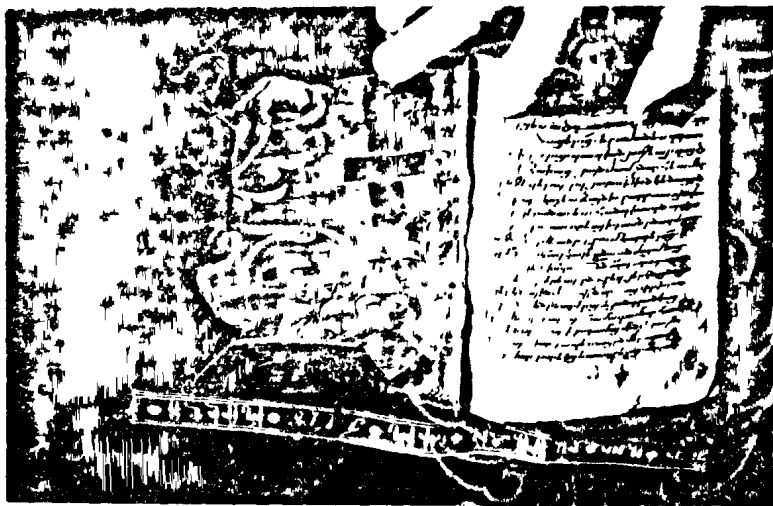
(7) The Travels of Marco Polo. 1931, N. Y., էջ
20-21:

Այսպէս կը կրկնուի պծաղութիւնը զիպսկին յանդիման եւ երկայնքին:

Յորհելով որ գուցէ զոնուին ուրիշ պըրշադիրներ ալ Ս. Ղազարի վանքին հաւաքման մէջ, որոնց կազմերը պատուած ըլլան հայաստան հիւսուած զիպսկներով, սիրելի եւ ազնիւ բարեկամիս Հայր Պօղոս Վրդ. Անանեանի հետ կատարեցինք գրչադիր առ գրչադիր պրպտում մը եւ մեզի յաջողուեցաւ զոնել վանքին թիւ 1501 գրչադիր Տաղարանին կազմին մէջ աղուցուած զիպսկ մը՝ զոր հոս կը ներկայացնենք (նկար թիւ 8 եւ 9): Այս զիպսկին պծածն է կլորակի մը մէջ հաւասարաթիւ խաչ մը, որուն անկիւններուն վրայ գլխատառ կը կարդանք ՏՐ ԱՅ ՅՍ ՔՍ (ՏէՐ Աստուած Յիսուս Քրիստոս):

չին անկիւններուն նոյն ՏՐ ԱՅ ՅՍ ՔՍ սրղադրութեամբ: Այս զիպսկն ալ զետեղուած է հաւանարար 1522ին կատարուած գրչադիրն վերակազմութեան առնել (*): Ինծի 1962ին երեւան կարելի չեղաւ այս կազմին զիպսկներուն ընտիր յուսանկարները ձեռք իրելէ, որով խնդրանքիս վրայ մեծ աղետութեամբ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ աշխատող գիտնականներէն Աստղիկ Գլորյեան պծանկարեց զիպսկին պծածը, զոր հոս կը ներկայացնեմ (նկար թիւ 7):

Այսպէս, ունեցած կ'ըլլանք գոնէ երեք ձեռագրակազմերու մէջ աղուցուած հայկական զիպսկի նմոշներ, որոնց պծածի վրայ իսոր շարադրութիւնը կը ներկայացնէ սրտածեւի կամ կլորակի մէջ զետեղուած

4.— Քիւրտեմ ծաւաճողի Մաշտոցի կազմ-աստաղի

Ա. կազմ:

սղադրութիւնը: Գծածնը սպիտակ յատակի վրայ զետեղուած է:

Ս. Ղազարի թիւ 1501 Տաղարանին կազմին զիպսկին գրեթէ բոլորովին նման զիպսկի կտորի մը կը հանդիպինք Երեւանի ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆին թիւ 1590 գրչադիր Շաբաղիցին մէջ, կապոյտ յատակի վրայ նոյն կլորածեւի մէջ պարփակուած խաչով եւ խա-

հաւասարաթիւ խաչ մը, որուն շորս անկիւններուն սղադրուած է զլխադիր ՏՐ ԱՅ ՅՍ: Առնց մէջ բարդագոյնը Ս. Ղազարի թիւ 199 գրչադիր Մաշտոցի կազմին զի-

(*) Հրատարակուած Փազմէնքը եւ Արեւմտեքը Հայաստանում Թ.-ձ.Գ. Դարբերում: Բ. Առաքելեան, էջ 272ի դիմաց: Ոչ յատակ եւ ոչ յաջող:

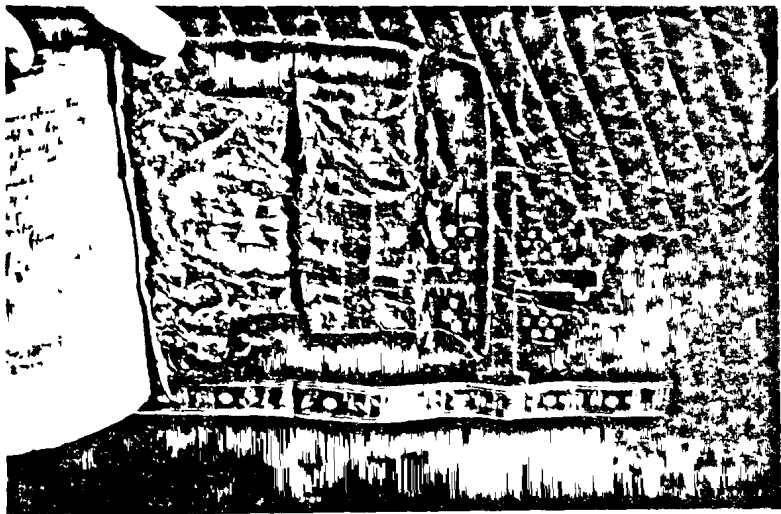
պակի նմուշներն են:

Այս երեք գրչադիրներն էլ գտնվում են համալսարանի մէջ ալ կայ գրչադիր Մատոց մը, հուսանորար ԺՁ գարէն (չորնալիք ձեռք մը կտրիւր է մագաղաթ պահպանակներու հետ նաեւ գրչադիրն յիշատակարանը): Իմ գրչադիրս զիպակները հաս կը ներկայացնեմ (նկար թիւ 4 եւ 5): Գրչակարմիր հիւսուածքի վրայ կանանչ առէջներով զիպակ, որ շատ կտրատուած է: Ունի խաչածեւ, սակայն ներկայ մոտոգորդներուն մէջ չկայ հայերէն որեւէ դիր: Գծածեւ բարդ է, որը նախնի գծանկարեալ ներկայացնել (նկար թիւ 6): Սոյն խաչածեւը նորութիւն մը չէ հայկական արուեստին մէջ: Անոր կը հանդիպինք օրինակի համար Ս. Ղազարի թիւ

փայլը նպաստ մը չէ գիտնալու համար թէ զիպակները ո՞ր գործուած են: Դիպակները կտրելի էր փոխադրել տեղէ տեղ առանց դժուարութեան:

Հաւանաբար եկեղեցական տարազներու հոմար պատրաստուած զիպակներ էին, որոնց մաշիլէն կամ ալլապէս անպէտք ըլլալէն վերջ կաղմարներէ գործածուած են գրչադիրներու կազմին մէջ:

Դասելով դժածեւերուն մէջ գործածուած խաչներուն ոճէն, կարելի է խորհիլ որ այս զիպակները ԺԴ դարուն հիւսուած ըլլան: Վերջապէս, երբ նկատի ունենանք որ զիպակները գործածուած են ԺՁ դարու վերակազմութիւններու մէջ, դժուար չէ ընդունիլ որ գոնէ դար մը առաջ շինուած դի-

5.— Նայմ գրչագրիմ Բ. կոզգը:

1635 գրչագրին (1193ին գրուած) խաչելութեան մանրանկարին մէջ (էջ 248բ.), նաեւ լուսանցադարդերու մէջ (էջ 78ա, 312բ) կամ լեւոն Ա-ի դրամներուն վրայ (1196-1219):

Բնական է որ ներկայիս մեր ունեցած առեւադներով կարելի չէ ըսել թէ հայկական ո՞ր կեդրոնին մէջ հիւսուած են այս դիպակները: Գրչադիրներուն վերակազմութեան

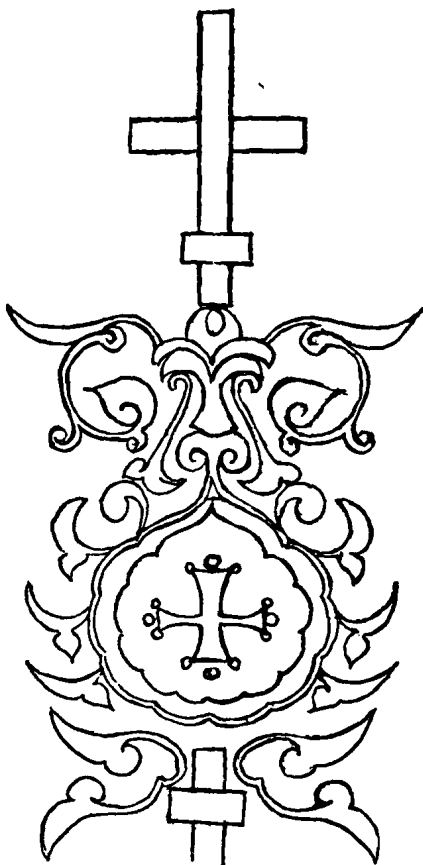
պակներ միայն կրնային այնքան հիննալ որ անպէտ նկատուէին եւ կազմերու համար կարատուէին: Եկեղեցական սրբազան այս տարազները, որոնց սրբութեան կը վկայեն սղագրեալ ՏՐ ԱՄ ՅՍ ՔՍ եւ խաչերու գծածեւերը, զիպակէ շինուած ըլլալով կը խորհիմ թէ խնամով կը գործածուէին կամ կը պահուէին եւ որով սովորական դիպակներէ

ու լաթերէ աւելի երկար զոյութիւն մը կ'ար-
պահովէին իրենց, Մենք ուրեմն կրնանք
պիղիւ որ ժ՛ի դարուն, ի՞նչ ոչ շատ աւելի ա-
ռաջ, կար հայկական դիպակադործութիւն,
որ կը գործածէր դժամեւի որոշ շարագործ-
ութիւն եւ կ'արտադրէր հայկական կարեքնե-
րուն համար իսկ դիպակներ, անտարակոյս
պէտք էր ունեցած ըլլար նաեւ օտար հաս-
րակութեանց եւ շուկաներու համար ալ ար-
տողութիւն՝ ինչպէս նաեւ հայկական աշ-
խարհիկ պէտքերուն եւ պահանջներուն հա-
մար ընտիր գործուած դիպակ:

Հայկական այս դիպակներուն գծաբ-
ւետը ցոյց կու տայ զծագրելու հայկական
սովորական ժուժկալութիւն: Իր պարզու-
թեան մէջ տպաւորիչ, ունի համեառ դոյ-
նի օգտագործելու (կապոյտ, գինեկարմիր,
ձերմակ, կանանչ) հակամիտութիւն: Գր-
ծարուեստը, որ հոս լոկ խաչաձևեր կը ներ-
կայացնէ, հայկական է եւ կը հետեւի ժա-
մանակի քարափորագրութեանց, ոսկեր-
չութեան եւ արծաթագործութեան: Ուշերը
կը ներկայացուին պատուանդանի վրայ, իսկ
խաչի ծայրերը, երբեմն եռարկթակ անկիւ-
նադարձով եւ երբեմն ալ միարկթակ՝ մեզի
կը յիշեցնեն ժ՛ի դարու խաչքարերուն վրայ
փորագրուած խաչաձևերը:

Ս. Ղազարի, ՄԱՏԵՆԱԿԱՐԱՆԻ եւ իմ
գրչագրաց հաւաքածոյիս գրչագիրներէն
գտնուած այս շորս կազմադիպակներէն զատ
դուցէ ըլլալու են ուրիշներ ալ ուրիշ հաւա-
քածոներու մէջ: 1965ին Նորայր Եպիսկոպոս
Պողարեան ինձ հաւաստեց որ Երուսաղէմի
Ս. Յակոբեանց ճոխ հաւաքածոյի մէջ ինք
չէ հանդիպած հայատառ դիպակաձաճկ
կազմերու: Վիեննայի Միխիթարեանց հաւա-
քածոյին հրատարակուած ցուցակներուն մէջ
յիշատակութիւն չկայ կազմերու մէջ ա-
զուցուած լաթերու մասին: Ինծի անձանոթ
կը մնայ դիպակաձաճկ կազմերու գոյու-
թիւնը Զմմաուի, Սպահանի եւ այլ գրչա-
դրական հաւաքածոներուն մէջ: Մեզի կը
մնայ մաղթել եւ յուսալ որ բախտ ունենանք
քանի մը հատ եւս հայատառ դիպակի կը-
տորներու գիտատարութեան՝ այդպէսով
յառաջանելու մեր գիտցածը հայկական
դիպակներու մասին:

Առաջին անգամ 1962ի էջմիածին այցե-
լութեանս, եւ անկէ վերջ ուրիշ առիթ-
ներով, եկեղեցական թանգարանին մէջ տե-
սայ սքանչելի դիպակեայ նկարագարող շուր-

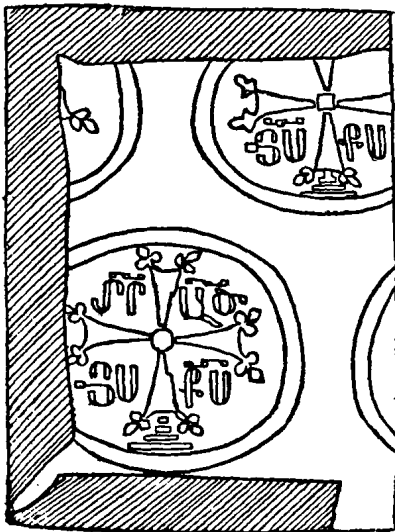

Յ.— Նոյն դիպակին գծանկարը՝
եղիմասկին կողմէ:

ջատ մը, որ ցուցադրուած էր 1700 թուակա-
նի պիտակով եւ ծանօթագրուած թէ Վոյմ-
տաս վարդապետի գործածածն է: Կ'երեւի
թէ հայկական երաժշտութեան մեծ վարպե-
տը դեղադէտի մը բարձր ճաշակով ըմբռնե-

էր այս դեղեցիկ և հնադարեան դիպակեայ շուրջառին գեղեցիկութիւնը եւ իր նախասիրութիւնը ևս չի աւելցնում մասնակցի և կեանքական արարողութեանց։ Եկեղեցական վարչութեան թանգարանակալին դիմել տրւի որ դիպակեայ այդ շուրջառը շինուած է 1600էն ոչ շատ վերջ եւ անտարակոյս կրնանք Պուրսայի Հայ դիպակադործներուն վարպետ դործը նկատել։ Կարելի չեղաւ իմ կողմէն լուսանկարել եւ լուսանկարելով ինծի զրկելու պաշտօնական խոստումներն ալ անցան չիրականացած։ Շատ ցաւալի է որ էլ միաժամայ հնութեանց նկարազրկքին մէջ (1962ին հրատարակուած) տեղ չէր դրած շատ կարեւոր եւ մեծարժէք շուրջառին նրկարը։

Այս շուրջառը ուրիշ դիպակներու պէս ու

7.— Մատենադարանի (Երեւան) Բ. 1590
Շարակնացի դիպակիմ գծանկարը,
Աստղիկ Գեորգեանի։

րոշ գծածնէի մը դիպակին ծաւալին լայնքին եւ երկայնքին կրկնութիւններով չէ հիւսւած, այլ կը ներկայացնէ ամբողջական նկար մը տնօրինական, եւ կ'ընծենէ ուրիշ ապացոյց մը Հայ դիպակադործներուն մեծ վարպետութեան։

Օր մը եթէ կարելի ըլլայ այս շուրջառին

մէկ ընտիր նկարը ձեռք բերել, պիտի արժէ տնոյ դործին և արուեստին վրայ ծանրանալ։

Դիպակադործական կարեւոր հայկական նմոշներ հասած են մեզի դանազան օտար և հայկական թանգարաններու մէջ։ Այս նըմոշներէն մօտեք ունին հայերէն յիշատակադրութիւն, իսկ ուրիշներ ալ նոյն գծանկարներուն կրկնութիւն՝ առանց հայերէն տառերու։ Ասոնց ուսումնասիրութիւնը, ինչպէս պիտի տեսնենք, մեզ կ'առաջնորդէ վերջնականապէս այն եզրակացութեան՝ որ շատ մը դիպակներ որոնք վերագրուած են օտարներու, օրինակ յոյներու, պարզապէս հայկական դործներ են։

Տարիներ առաջ Աթէնք, Պինագիի Թանգարանը այցելելու, ուշադրութիւնս գրաւեց փոքր եւ շատ մաշած դիպակի կտոր մը, որուն վրայ անտարակուսելի կերպով կարելի էր հայերէն տառերու ձեւերը նրկատել։ Այս կտորը ցուցադրուած էր եւ է Պինագիի Թանգարանին թիւ 836 համարին տակ։ Այս դիպակը մաս կը կազմէր հայկական դիպակներու այն շարքին, որոնք կը ներկայացնեն Բրիտանոսը և դիպակի լայնքին եւ երկայնքին նոյն գծածնէին կրկնութիւնն են։

1960ին Երեւանի Հայկական Պատական Պատմական Թանգարանին հիւսուածեղէններու պահեստին մէջ նկատեցի հաւանաբար նախապէս շուրջառ մը եղած ընտիր դիպակի կտոր մը (նկար 10)։ Դիպակին գծածնէր կը ներկայացնէր Բրիտանոսը՝ բազմած գահի վրայ, որուն շուրջ խաչերու եւ պատկերացումներու մէջ հիւսուած կը կարդացուէին յիշատակութեանց անուններ, նաեւ թրւական, որ անտարակոյս դիպակին բանուելուն թուականն իսկ էր։ Եւ որպէսզի ընթերցողը կարենայ մանրամասնութիւններով որոշ տեսնել դիպակին կրկնուած նկարներէն մէկը, գտնաւոր, հոս կը հրատարակենք (նկար 11)։ Այս դիւտը արդարեւ խոշոր նշանակութիւն ունի հայկական դիպակադործութեան պատմութեան համար ոչ միայն իր յիշատակութիւններով, այլ նաեւ հոն տրուած թուականով։ Մենք պիտի տեսնենք թէ նման պատկերադրութեամբ դիպակներ յու-

նաբէն վերտառութիւններով գոյութիւն ունին եւ բաւական ուշադրութիւն դրաւած են միջագոյսի զիջադիտական շրջանակներու

պատ, և այդ արուեստին մէջ Հայոց կ'ընծայէ խիստ կարեւոր տեղ մը:

Պատմական գիտութիւններու թեկնածու

Տ.— Վեմետիկի (Ս. Ղազար) ք. 1501 Տաղարամի կազմատարի Ա. կողմ:

մէջ: Երեւանի թանգարանին այս սքանչելի դիպակը անտարակոյս մեծ կշիռ ունի դիպակագործութեան հայկական ճիւղին ի նը-

շնորհալի եւ վաստակաւոր Տիկին Վ. Արրահամեան շուշաղաւ փոքր ծանօթութեամբ հրատարակել այս «Եղակի հյուսվածք»ը մէկ

գունաւոր եւ մէկ տնդոյն նկարով Սովետա-
կան Հայաստանի 1961-ի Օգոստոսի թիւին
մէջ (էջ 35)։ Մեծապէս երախտապարտ եմ
Տիկիկներ Վ. Աբրահամեանի եւ Արմենուհի

Դիպակը։

Գահին բաղձած Գրիտոս ձախ ձեռքով
բռնած է Աւետարանը, իսկ աջով՝ քարոզելու
կամ օրհնելու երևոյթը ունի։ Իր գահին ե-

9.— Նայն գրչագրին Բ. կազմը։

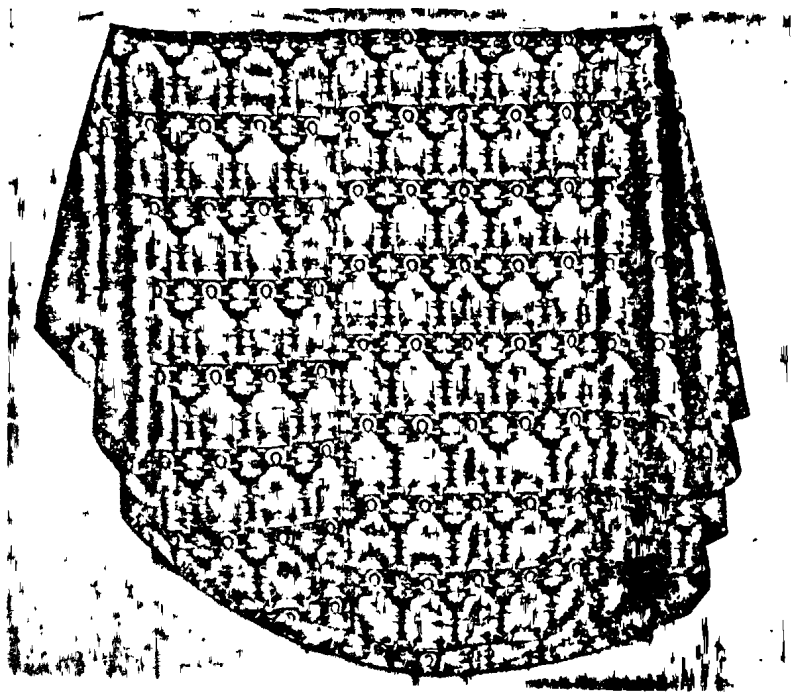
Մրտակեանի, որոնք այնքան ակնուրթեամբ
չեղարուեստական աշխարհին ներկայացնել
սնապարհեցին այս կարեւոր եւ մեծարժէք

տեւէն կ'երեւին Աւետարանիչներուն նը-
շանները, աջ կողմը Մարկոս եւ Մատթէոս,
ձախին՝ Ղուկաս եւ Յովհաննէս։ Յիսուս-

ներու միջևի յատակին պարսպը զարդար-
ած է երկնիչ տերեւադարձի վրայ հեծած
հաւասարաթի խաչով, որուն շար տնկիւն-
ներուն կը կարգացուի ՏՐ ԱՆ ՅՍ ՔՍ, սր-
զագիծ նշանով: Յիսուսի յուսադատկին եր-
կու կողմը երկու տողնոց սղակրութիւն կայ
ՍՐ ՍՐ ՍՐ ՏՐ ԶԱԽՐՈՒԹՆ սղակր նշանն-
բով: Ուրեմն կրնանք կարգալ «Ս(ուր)Բ
Ս(ուր)Բ Ս(ուր)Բ Տ(է)Ր ԶԱԽՐՈՒԹ-
(եա)Ն»: Քրիստոսի աթոռներուն մէջ Ա-

սակոյն որքան որ անօրինակ է, այնքան ալ
մեծ կարեւորութիւն ունի, քանի որ այս կը-
տորով մենք կրակ'աւ մը կ'ունենանք անթը-
ւանկան կտորներ ժողովուրդացի ժամանա-
կաւորելու:

Մենք ու կարեւոր զուգակցութեամբ մը
այս զծածկին շատ նմանող զծածկով
հիսուած շուրջաւ մը կը դանկնք Ռոդի-
տէիսի Rhode Island School Of Design դրպ-
րոցին հիւսուածեղէններու հաւաքածոյին

10.— Պետական Պատմական Թանգարանի (Երեւան) դիպակը:

ւետարանիչներուն նշաններուն միջև կը
կարգանք երկտող ԹՎ ՌԾ, այսինքն «ԹՎ
(ին) ՌԾ» (1050 Հայոց կամ Քրիստոսի
1601): Ասկէ վար դարձեալ, երկու տող
ՅՇՏԿԷ ՍՐ ԵԿԵՂՑՍՍ այսինքն «Յ(ի)Շ(ա)-
Տ(ա)Կ Է Ս(ուր)Բ ԵԿԵՂ(ե)Ց(ա)Ս»,
դժբախտաբար չի տար եկեղեցւոյն անունը
կամ ուր բլրալը: Թուականի գոյութիւնը

մէջ: Տարինը առաջ, 1932ին, The Art
Bulletin-ի մէջ (Հատոր 14, Թիւ 4) Փրոֆ.
Rudolf M. Riefstahl հրատարակեց ուսում-
նասիրութիւն մը՝ Greek Orthodox Vestments
And Ecclesiastical Fabrics, եւ հոն ներկայա-
ցուց շուրջաւը:

Հոս յառաջ կը բերեմ այս մասին իր դը-
րածը. «Շուրջաւոյն (Dalmatic) կերպարը

11.— Պետ. Պատ. Թանգարանի (Երևան) դիպակին արտա-
հանութիւնը (մանրամասնութիւն), գծուած
Ֆյորա Գրիգորեանէ:

(որ հոս կը ներկայացնեմ իբր նկար թիւ 12 եւ 18) եղական է Անտառիան մետաքս կերպասներուն մէջ, որովհետեւ մինչ մարդասէսներու ներկայացումը հազուադէպ է Շիւս Պարսկաստանի հիւսուածելիչներուն մէջ, անոնցմէ խտորէն խուսափած են Սիւնի

Թուրքերը իրենք (8)։ Արդարեւ Թուրքերը ոչ միայն հետու պիտի մնային մարդասէսութեան զործածութենէն իրենց կողմէ կամ նոյնիսկ իրենց համար շինուած հիւսուածելիչներու գծածներուն մէջ, այլեւ մասնաւորաբար Քրիստոնէական մարդասէսներէ, ե

12.— Rhode Island School of Design-ի (Providence) շուրջարը։

Թուրքիոյ մէջ, Միայն Քրիստոնէականութեան զործածութեան համար վիճակուած կերպաս մը կրնար ունենալ այդ տեսակի հիւսածելիչնի զարդածեալ, որմէ պիտի զարչէին

նաեւ խաչածելիչ ու Հայ կամ Յոյն դերերով վերաառութիւններէ։ Այսպէսով ոչ մէկ

(8) ՊՆՊ, էջ 368։

տարակոյս չի կրնար ըլլալ թէ նրեանք Պատկան Թանկարանին, ինչպէս նաեւ վերոյիշեալ Ռհօզ Այլլընտի Գծարունատի Դըպրոցին շուրջաւոր աշ միայն Թուրք արուեստանոցի կամ արհեստաւորի, այլեւ նոյնիսկ որեւէ մահմետական աշխատանոցի կողմ

յայցուած է նստած կողքոյցած կանաւով զահի մը վրայ: Գահին առջևի գծածներ կ'երևի պարզուածք մը փարթ դարձուած փայտեայ ուղղանկյ յենարանը, ինչպէս կը տեսնուին յաճախ Բրիտանիոյ կամ Ս. Կոյսին աթոռները զարդարող թիւզանկական սրբանկարներ:

13. — Նոյն շուրջաւոր մանրամասնութիւնը:

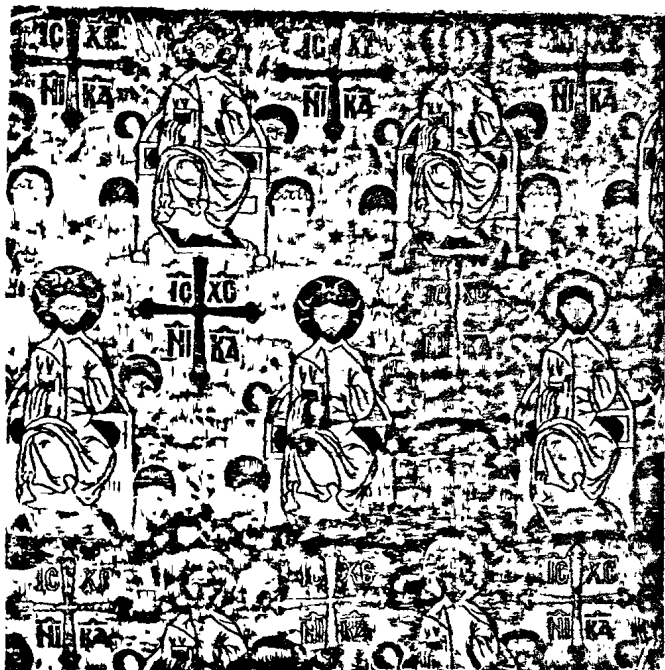
գործաւորի արտադրութիւնը չի կրնար սեւեռիլ:

Ֆրոֆ: Ռիֆսզաւ կը շարունակէ Նուրջաին Վրիտանոսը, մարդաձեւ մը եզական, 8/14 մատնաչափ բարձրութեամբ, ներկա-

րուն (իզօններուն) մէջ, Աթոռին վրայի բարձր, որն որ դրկթէ երբեք չի պահել սրբանկարներուն մէջ, (կերպանին) գրծաւորին կողմէ լաւ չէ ըմբռնուած: Բրիտանիոյ Ս. Գիլբերտ իր աջ ձեռքին մէջ կը բռնէ, մինչ

ձախ ձեռքը քարձրացրած է օրհնելու յառ-
կանչական շարժումներով։ Սովորական ձե-
ւին այս հակոտնելութիւնը, ջուշակին կող-
մէ իր գծագրութեան հակրնդդմ կերպով
գործածութիւնն յառաջացած է Բրիտանոս
չրջապատուած է չորս առաւարանի ներսն
նշաններով, վերը՝ ձախին՝ Սբ. Յովհաննէ-
սի արծիւը, վերի աջին՝ Սբ. Մատթէոսի

զարէն)» (9)։ Ասկէ վերջ Փրօֆ. Ռիֆտզաւ
կր շարունակէ մանրամասն նկարագրել
Ռօօք Այլլընտի Գծարուեստի Դպրոցին այս
չահեկան դիպակը։ Մենք հոս աւելորդ կը
սեպենք երկարօրէն մէջբերել նկարա-
գրութիւնը, քանի որ նկարը որոշակի
(թիւ 13) արգէն ցոյց կու տայ։ Ան կ'աւել-
դրնէ որ արհեստագործութեամբ այս հիւս-

14.— Թիւ 12-ի գծագրութեամբ դիպակ մը.
Պիմագիի Թանգարան (Աքսֆ)։

հիւստակը, վարի ձախին՝ Սբ. Դուկասի
ցուլը, եւ վարի աջին՝ Սբ. Մարկոսի առիւ-
ծը»։

Քրիստոս շրջապատուած այս չորս նը-
շաններով յաճախ կը գտնուի Կապադովկե-
ան տրանսկարներուն մէջ։ Բրիտանոսի կեր-
պածեւը նման է կերպածելին որ յաճախ կը
գտնուի բիւզանդական սրբանկարներու մէջ
հուշ ժամանակէ սրբանկար մը ԺԶ կամ ԺԷ

ւածքը շնչգրիտ կերպով կը համապատաս-
խանէ Թրքական Պուրսա դիպակներուն»
(10)։ Արդարեւ խիստ հաւանական է որ
Պուրսայի ջուշականոցներէն մէկուն ար-
տագրութիւնը ըլլան թէ՛ այս եւ թէ՛ բընա-
կանաբար Երեւանի դիպակները։ Գրեմենք

(9) Անդ, էջ 371։

(10) Անդ, էջ 372։

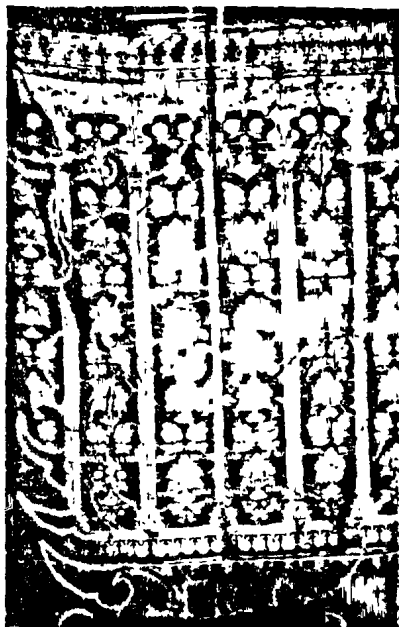
թէ ԺԻ դարուն Պուրսան նշանաւոր էր իր գիտորդներով: Պուրսայի արհեստանոցներն էին որ կը հալթայթէին Կ. Պոլսոյ առաջնական արքունիքին պահանջները: Կը յիշուի որ 1557ին գիտորդ ու թաւիշ Բանոզ 145 հոգի կար Պուրսայի մէջ աշխատող: 1595ին անոնց թիւը կ'էսի իջած է, իսկ 1637ին 30 հատ կը յիշուին: Յաւայի է որ այս արհեստանոցներուն անունները չեն հրատարակած, կ'երեւի չյիշելու համար Հայ ջուլհակ վարպետները (11): Թրքական սուլթանական դիւաններու մէջ դտնուած են նոյնիսկ 1515ի

նութեանց ներկայացման: Սակայն տարա-կոյս չունինք, որ Պուրսայի ջուլհակագործ-ներուն մէկ մասը Հայեր եւ Յոյներ էին: Ասիկա կը հաստատուի Պուրսայի հիւսուածքին ոճով հիւսուած մնացորդներով, որոնք Հայ եւ յոյն նկարադիր ունին:

Տեսածք որ Երեւանի Պետական Պատմա-ժական Թանգարանին մեծարժէք գիպակը իր Հայերէն յիշատակութեանց հետ ունի նաև թուական՝ որ հաստատ է Քրիստոսի 1601-ին: Ռ՛հօղ Ալլընտի Գծարուեստի Դրպ-րոցին գիպակը, որուն պատկերադրութիւնը

15.— Գիւրսեան հաւաքածոյի գիպակեայ վարագոյր (փոքր):

16.— Գիւրսեան հաւաքածոյի գիպակեայ վարագոյր (մեծ):

ապսպրանք հրամանագրեր՝ ղրկուած Պուր-սայի ջուլհակներուն:

Առ այժմ աւելորդ պիտի ըլլար մխրճուիլ Պուրսայի դիպակագործական պատմու-թեան մէջ: Նիւթը, որ Թրքական աղբիւր-րը կը ներկայացնեն, կարօտ է մանրամաս-

նման է Երեւանի Թանգարանին հալատառ դիպակին պատկերադրութեան, չունի թը-ւական, յիշատակութիւն, այլ միայն խա-լին չորս անկիւններուն վրայ կը գտնենք

IC XC NI KA յունաստառ աղագրութիւնը:

Այս դիպակներուն մէջ դործածուած պատկերադրութիւնը, որ Յիսուս կը ներ-կայացնէ դահն վրայ բազմած, իր բընա-

(11) Turk Kumaz Ve Kadiflerci, Գրեց Tahsin Oz. Istanbul, 1951, էջ 2:

տիպի ունի քիմիական արտադրանք մէջ: Օրինակ, Այա Սօֆիայի (Կ. Պոլիս) խճառակարներուն մէջ, որոնք 1020-1034 Քրիստոսի թուականին կը նկատուին:

Սակայն այս դիպակներուն պատկերազարդութիւնը, այնպէս ինչպէս գործադրուած է, մեղի չառ բան կ'ըսէ: Մինչ Հայաստան դիպակին վրայ Յիսուս գահին բազմած է, ծախով բռնած է Աւետարանը և ալով կ'օրհնէ, ճիշդ այնպէս որ ուղիղ կերպով պատկերագրուած պէտք էր ըլլար, ընչհակառակը՝ յունարան դիպակներուն մէջ Յիսուս Աջ ձեռքով բռնած է եւ ՁԱՆ ձեռքով օրհնութիւն կու տայ: Կերպ մը՝ որ արտակարգ կերպով սխալ պատկերագրութիւն է եւ անհաւատարմ: Ասիկա կարելի է բացատրել մէկ կերպով միայն: Ահա մեր լուծումը:

Հայաստան դիպակին համար պատրաստուեցաւ Յիսուս գահին վրայ ՈՒՂԻՎ պատկերագրութեամբ, ինչպէս նաեւ Աւետարանիչներու նշաններով, Հայերէն յիշատակութիւններով, եւայլն: Դիպակակարիչը և դիպակագործը ուղիղ կերպով նկարած եւ գործած էին, տարակոյս չընդելով որ առնուք Հայեր էին: Հայաստան դիպակին արտագրութիւնը հաւանաբար պատճառ եղաւ որ Յոյներու համար ալ պատրաստուի նոյն պատկերագրութեամբ դիպակ, բնական է առանց Հայերէն յիշատակութիւններու: Դիպակակարիչը կամ դիպակագործը Հայաստան դիպակին Յիսուսի պատկերագրութիւնը իր Աւետարանիչներուն խորհրդանշաններով ՕՐԻՆԱՎԱՅՑ, առանց նկատի առնելու որ իր օրինակութիւնը դիպակին գործընթացին ատեն չըլնալ դուրս կ'ըլլէր: Իր օրինակութեան մէջ, երբ Հայերէն յիշատակութիւնները յազանք, անոնց բաց թողուցած տեղերը ժամանակուան իրապաշտ ոճով ծաղկեցնուած: Նոյն ատեն Հայաստան դիպակին խաչին բունին արմատներին տեղեկագրողները, որոնք սովորական են Հայկական մանրանկարչութեան եւ խաչաբարեւոյ խաչանկարներուն, վերցուցան՝ թէ և խաչը եղածին պէս պահուցաւ: միայն այս անգամ չորս անկիւններուն մէջ յունարէն երկատառ տառերով գտնուեցան Հայերէնին տեղ: Այսպէսով երբ դիպակը գործուի սկսաւ, չընկած պատկերագրութիւնը ցոյց տուաւ Յիսուս Աջ ձեռքով Աւետարանը բռ-

նած եւ ՁԱՆ ձեռքով օրհնելու անընկալն եւ րեւոյթով, ինչպէս նաեւ Աւետարանիչներուն խորհրդանշանները Հայաստանի հասկառակ երեւոյթով չըլնալ: Մինչ, ինչ որ կար չընկած պատկերագրութեան վրայ ԱԻՆԱՎԱՅՑ, օրինակ՝ յունարէն տառերով Յիսուսի մակագրութիւնը, բնական է ուղիղ կերպով գործուած կ'ընէր դիպակին վրայ: Ինչպէս յունարանին օրինակովը, նոյնպէս ալ դիպակագործը անտարակոյս Հայեր էին, որ աւագործ չեն եղած Յիսուսի պատկերագրութեան անընկալն երեւոյթին: Հաւանական կարելի է նկատել որ մինչ Հայաստան դիպակը ապագային վրայ չի նկարէր, յունարանը պարզապէս Հայաստանի յիշողութեան մէջ: Հրապարակին վրայ, իբր ժամանակն ապրանք պատրաստուած էր:

Կ'արժէ նկատի առնել որ Հայաստան դիպակը իր ամբողջութեան մէջ, իբր շարագրութիւն մեծապէս զեղարուեստական է, կը նկարէ համաշխարհային ակնհայտ, մինչ յունարանը ցոյց կու տայ խճողում եւ իբր զեղարուեստական ամբողջութիւն շատ վար է Հայաստանի պարզութեան:

Ուրեմն տարակոյս չի կրնար ըլլալ որ Պուրսայի դիպակագործ Հայերը, քանի որ մենք անտարակոյս Պուրսայի դիպակագործութիւնը կը նկատենք այս օրինակները, ո՛չ միայն Հայոց համար կը պատրաստէին իրենց դիպակները, այլ նաեւ Յոյներու եւ անտարակոյս Թուրքերու համար ալ: Պարզ է որ ինչ որ այսօր կ'ընթացուի իբր ուրիշ ժողովուրդներու դիպակագործութիւն, իրապէս Հայ դիպակագործներու վարպետութեան և կարողութեան արդիւնքն է: Իրապէս կը ցուցի որ Հոս այժմ ինչի համար կարելի չէ Պուրսայի Հայ դիպակագործութեան գլուխ գործող Վլոմիտաս Վարդապետի շուրջապատ, որ էլ միաժամ ինչպէս թանգարանը կը պահուի, հարկ եղած կերպով գունաւոր նկարներով ներկայացնել եւ պարտ ու պատշաճ այս մասին գրել:

Առանց մասնաւոր ճիշդ մը կատարելու, պատահաբար Ռեզո Այլընտի դիպակին հար եւ նման դիպակի կտորի մը կը հանդիպինք Աթէնքի Պինտրիի Թանգարանի (նկար թիւ 14) ճոխ հաւաքածոյին մէջ: Տնօրէնութիւնը ազնուօրէն թոյլատրեց ոչ միայն 1962ին Ա-

թէնք պատեաւած աստեա թանկարանին մէջ ուսումնասիրել զիպակի փոքր և խոշոր կը տորները, որոնք հար և նման էին Ռեզո Այալընտի զիպակին, և կը պահէին նոյն առարօրինակութիւնը Բրիտանոսի աջ ձեռքով Սուրբ Գիրքը ղուներու և ձախ ձեռքով օրհնելու, այլ և արտօնեց լուսանկար մը հրապարակել, որուն համար շնորհակալութիւն:

Տարակոյս չունիմ որ թէ՛ Ռեզո Այլընտի և թէ՛ Աթէնքի Գինազիի Թանգարանին զիպակի կտորները նոյն հիւսուած ծրարէն, նոյն բանուածքէն ծագած են: Ուրեմն խնդիր չի կրնար ըլլալ որ նման գծաձևով տարբերակներ կը գտնուին յունարէն գրերով: Ինչ որ ցարդ ծանօթ է մէկ կտոր հիւսուածքի կրնանք վերագրել:

Դիպակագործներուն, թէ՛ Երեւանի Գեաղան Թանգարանին, թէ՛ Ռեզո Այլընտի և թէ՛ Աթէնքի Գինազիի Թանգարանին զիպակներուն մեր հոս ներկայացուցած նմոյշներուն, անտարակոյս կերպով Հայ ըլլանին հաստատելու համար մեզի հասած են ուրիշ նման զիպակագործական նմոյշներ: Ասոնցմէ կարելի էր նմոյշ մըն էր մեր վերը յիշած էջմիածնայ Թանգարանին զիպակագործական նմոյշները: Ասոնց վրայ կ'աւելցնեմ խիստ չափական հայկական զիպակագործական նմոյշներ իմ հաւաքածոյէն: Ասոնք երկու վարագոյրներ են և ունին հայերէն յիշատակարաններ, վարպետօրէն զիպակագործուած: Նման բաւական խոշոր վարագոյր մըն ալ առանց յիշատակարանի կը գտնենք Աթէնքի Գինազիի Թանգարանին ճոխ հաւաքածոյին մէջ: Գինազիի Թանգարանին վարագոյրը չունի հայերէն կամ այլ որեւէ լեզուով յիշատակարան (*):

Վարագոյրները որոշ է որ շինուած են իբր ամրողուլիւն ասպարանքի վրայ իբր մեն կամ փոքր խորանի վարագոյր: Վստահ չեմ թէ յունածէս եկեղեցիներուն մէջ կը դործառուէին մեն կամ փոքր խորանի վարագոյրներ, ինչպէս օրինակ կը դործառ-

ւէին հայկական եկեղեցիներուն մէջ, եթէ վարագոյր չէր դործառուել, այն աստեղ պէտք է խորհիլ որ Գինազիի Թանգարանին զիպակայ այդ վարագոյրն ալ հայկական տաճարի մը համար շինուած էր:

Այժմ ունցնիք իմ հաւաքածոսն զիպակեայ երկու վարագոյրներուն:

Ասոնցմէ փոքրը (նկար թիւ 13) 1/4 մասնաչափ երկար և 44 մասնաչափ լայն է ու կը բաղկանայ 4 հատ 11 մասնաչափ յոյսուլի համար հիւսուածաձևներէ: Ներկայիս ունի միտաքս գոյնղոյն ծոյղի երկրներ թէ՛ վաւրէն և թէ՛ վարէն: Ետեւր պաշտպանուած է ուստառով մը: Վարագոյրիս վերի մասը ցոյց կու տայ թևթև ալ Նշմարելի մաշուածքներ, սակայն ամրողութիւնամբ լաւ վիճակի մէջ է: Բայց բաղադրյալ հաճելի երանդով յատակի վրայ բաց կանանչ և դեղնաղոյն (ոսկիի նման) բանուած է այս խիստ չափական զիպակը:

Արուեստը բացարձակ փոխառութիւն է մեր ձեռագրական մանրանկարչութեան 17-րդ դարու արուեստին, Վարագոյրը ունի չորս խորաններ՝ հեծած երեք սիւներու և երկու կէս սիւներու վրայ: Արուեստին բացարձակապէս հայկական ըլլալուն վրայ աւելցնենք նաեւ զիպակին մէջ, վարագոյրին վարի մասին հիւսուած երկաթադիր սա յիշատակարանը:

ՅԻՇԱՏԱԿ Ե ՄԱՆՏՏՆՍԻ ՊԱՔՐԸԸԸ ԳԵՆՐԻԻ ՈՐԳԻ ԵՆԶԵԿԵԼԻ ՓՈՅՐ ՏԻՐՈՒՀԻ առանց սղաղրութեան սակայն երկու բակագրութեամբ ՄԱ և ԳԵ: Նկատենք նաեւ որ ՓՈՅՐԻՆ ՅՆ զլիսադիր չէ այլ պարզ «Յ»:

Մաղկուլմը, որ բնապաշտ ծաղկադարձերէ կը բաղկանայ, ընտիր ու ճաշակաւոր կերպով շարագրուած է: Սիրուն ծաղկամաններէ զեղեցիկ ծաղկփունշներ, խորաններուն մէջ վերէն կախուած զլթայով կանթեղներ:

Որոշ է որ զիպակագործարանը մասնաւոր ապաստանքով չինած է այս վարագոյրը: Բանաւածք և գծարուեստ ինքնի ենթադրելի էր ասան որ Ժէ դարուն Գուրաշի արուեստանոցներէն, Հայ արուեստագէտներէն պատրաստուած է այս խիստ ընտիր զիպակ վարագոյրը:

Երկրորդ վարագոյրը (նկար թիւ 16)

(*) Գինազիի Թանգարանը կը պահուի մօտ ևս յատուա զիպակի ուրիշ կտոր մըն ալ, որ դժուար ճիշդելի ըլլալու՝ ևս չկրնամք արտասոյս: Հինդստակի գլխաւ շարք ՅՐ ԱՅ ՅՍ ՔՍ ցրեք գործուած են:

լաս առևտրի մեծ, նորն արուեստով զո, ոճով լինաւած է Գծապրութիւն եւ գոյնը նոյնն են, միայն հիւսուածքին լայնքը կը տարբերի: Փոխանակ փոքր վարագոյրին պէս 11 մատնաշափոնոց հիւսուածքներէ բաղկանալու, մեծը կը բաղկանայ երեսունհինգ մատնաշափ լայնքով երկու հիւսուածքներէ՝ որոնք յետոյ իրարու կարուած են վարագոյրին ներկայ ծաւալը կազմելու համար: Փոքրէն աւելի երկար է, ունինալով 87 մատնաշափ երկարութիւն: Վարի եզերքը ունի փոքրին նման գունաւոր մետաքս ծոպ, իսկ վերի մասը ունի մետաղ օղակներ՝ վարագոյրը ձող կախելու եւ բանալու կամ գոյցելու համար: Այս վարագոյրն ալ կատարուելով վիճակի մէջ հաւած է, թէն մէջտեղը ձախ եղբքքին ունի մաշուածք եւ նոյնիսկ ո՛չ ծաղկազարդ մասի մը մէջ մէկուկէս քառասունի մատնաշափ կարկտան մը՝ լաւ յարմարցուած է:

Մեծ վարագոյրը ունի վեց խորաններ, որոնց մէջտեղի չորսը, վարագոյրին վարի մասին, ունին երկտող սա յիշատակարարը: ՅԻՇԱՏԱՅԻ Ե ՄԱՆՏԵՍԻ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ՈՐԴԻ ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ ՍՈՒՐԱ ՀՐԵՇԱՅԱԿՈՅ ԵՆԵՂԵՑԻՈՅՆ օղապրութիւն չունի, սակայն ունի միայն ՄԱ բաղկապրութիւնը:

Յաւալի է որ Թուահանի չգոյուլթեան հետ կը պահպի նաեւ տեղեկութիւն թէ ո՞ր Հրեայտակապետ եկեղեցւոյն համար շինուած է մեծ վարագոյր, եւ քանկան է նաեւ՝ փոքր վարագոյրը: Հրեայտակապետ եկեղեցի կայ Կ. Պոլիս: Հաւանական է որ այդ եկեղեցւոյն համար շինուած ըլլայ: Վարագոյրները կս 15 տարի մը առաջ դնած եմ Փարիզ, Հայ հնամանա Յակոբ Ինճիւնեանէ: Դրժարարարս յաճախ հնամանաւոր տեղեկութիւն չեն տար իրենց պարանքին ո՞ր դնած ըլլալուն մասին:

Տարակոյս չկայ որ դիպակներու այս նըմուշները ցոյց կու տան մեծ վարպետութիւն դիպակագործութեան կարողութեան: Ինչպէս շուրջառները, նոյնպէս եւ այս վարագոյրները շինուած են ապարանքի վրայ՝ որոշ չափով ու ձեւով: Յիշատակարաններու գործածութիւնը աւելի կը չէտէ՛ արհեստին զարգացումը եւ Հայ դիպակագործներուն վարպետութիւնը:

Յաւալի է որ առ այժմ մենք որոշ տեղե-

կութիւն չունինք արհեստագործուն մասին: Գուցէ փամանակին հետ նոր նիւթեր պտնուին պարզող:

Դիպակաձեւ բանուածքի ուրիշ նմուշ մըն է երկդի կամ նեղ զօտիի մը կտորը (տեպ նըկար թիւ 4ին մէջ կազմադիպակին տակ) գոր 1937ին Սպահանի մէջ Հրեայ հնամանա մը ծախեց ինծի: Երկարութիւնը 13 մատնաշափ է ներկայիս, թէն կտրուածքը ցոյց կու տայ որ ամբողջութիւն մը չէ, Մէկ մատնաշափէ քիչ մը նեղ այս երկը գեղեցիկ կերպով հիւսուած կարմիր յատակի վրայ ունի կապոյտ, դեղին եւ կանանչ եզերքի դժադարդ իսկ երկդին մէջի գլխաւոր մասը ունի ծաւալուն՝ կապոյտ, սպիտակ եւ կանանչ երկտաթաղթ յիշատակարան մը:

«ՈՐԴԻ ԱՂԱ ԵՄՆԻԱՋԻՆ ԹԻԻՆ 1775ին ՌԷՇՏ» օղապրութիւն կամ բաղկապրութիւն չկայ: Իւրաքանչիւր բառի ետեւ կայ սպիտակ չորս բլթակով խաչիկ մը կամ ծաղիկ մը:

ՈՐԻԿԷՆ առաջ հաւանարար կար Աղա Էմինապին Կօր անունը՝ որ կտրուած է եւ աթմ երկդին հետ չէ: Ամէն պարսոյցի տակ Աղա Էմինապին ինքնութիւնը կը մնայ անծանօթ: Ռէշտ որ Պարսկաստանի վաճառաւահ եւ արհեստաշատ քաղաքներէն մին էր, ԺԼ դարուն ունէր պործունեայ առեւտրական եւ արհեստաւոր Հայ դաղութ մը՝ որ մեծ մասամբ դաղած էր մետաքսի եւ հիւսուածքէններու առեւտրով: Անգլոսոյք ծան էլդրն եւ Մընկօ կրահէմ 1739ին այցելած են Ռէշտ եւ բաւական ընդարձակ գերպով կը նկարագրեն քաղաքին առեւտրական կեանքը եւ կ'ըսեն. «Հայերը այս քաղաքը իրենց գլխաւոր չուկան են ըրած» մետաքսի:

Միջանկեալ յիշեցինք ասիկա, պարզապէս ցոյց տալու համար թէ մեր Հիւսուածքէնի պատմութեան համար ո՞վ գիտէ քանի նման կտորներ ըլլալովին կորուսուած են: Այս անշան կտորին իմ կողմէս փրկուելը պարզապէս պուզադիպութիւն մըն էր, քանի որ ինծի ծանօթ չեն հայկական հիւսուածքէններ հաւաքողներ: Բնական է մեր խօսքը ասեղնագործութեանց մասին չէ:

Դիպակներու, այսինքն հայկական դի-

պահանջում մասին հասցել կրցածն այսքան է։ Տարակոյս չկայ որ մեղի հասած նմուշները կը վկայեն Հայ դիպակագործութեան բարձրորակ գոյութիւնը եւ զարգացումը։ Հոս բնական է, որպէսզի որոշ եւ անալիթիկ հոլանդացիները ներթիւ համար, եւ միայն նկատի ունեցայ ինծի ծածօթ այն կտորները որոնք կամ հայերէն գիր, յիշատակութիւն ունէին կամ թէ հայերէն գիր ունեցող կը տարներու հետ գծարուեստի շատ խոշոր նըմանութիւն, նոյն իսկ՝ նոյնութիւն։

Ինչ որ կրցայ գտնել ու ներկայացնել, փրպէս մեծարժէք նմուշներ են։ Ո՞վ պիտի ինչ խոշոր շափերով եղած է մեր կտորուտը նման նիւթերու, ապիտուկեան, մաշած եւ ալլեւ անգործածելի կտորներու հնախօսական արժէքին անծանօթութիւն, բնական արկածներ, մոմէ, կրակէ ալբիլ, ջուրէ, խոնաւութենէ փտիլ, քրտական եւ թրքական աւար-թալան, անոնցմէ փրկուելու համար եկեղեցական իրերու, հանդերձներու, գրչագիրներու պահեստներու մոռացում, կորուստ։ այս բոլորին ալ անհաշիւ զոհեր արուած ըլլալու են։ Վերջապէս, արծաթ, ոսկի, պղինձ իրեր, գրչագիրներ, նշանակութիւն մը ունէին նիւթական կամ փքր սրբութիւն, սակայն որո՞ւ հոգ՝ մաշած կտորատուած, մասամբ փճացած հիւսուածեղէններու կտորներ։ Ո՞վ յիմարութիւնը պիտի ունենար զանոնք պահելու։ Եթէ հընազոյն կտորներ պէտք է ակնկալենք, պէտք է որ մեր գրչագիրներուն կազմին մէջ փնտրուենք զանոնք։ Շատ հազուադիստ պիտի ըլլան նրեանի Պետական Թանգարանին չուրջափն կամ իմ զոյգ վարագոյրներու նման խիստ բացառիկ կտորներ։ Բնական է այժմ որ զլաղուած էնք Հայ մանր արուեստներու ուսումնասիրութիւնով, հիւսուածեղէնի այս մնացորդները խիստ մեծ արժէք մըն են մեղի համար։

Դիպակներու մասին մեր այս փոքր աշխատանքը ցոյց կու տայ ինքնին որ մեր հիւսուածեղէններու պատմութիւնը ինքնատիպ եւ ճոխ նիւթեր ունի իր մէջ։ Ձեռագործ եւ ասեղնագործ հարուստ նիւթերէ զատ այսպէս ունինք հիւսուածեղէններ, տպածոյ լաթարուեստ, ժանկագործութիւն, որոնք մեր զորագործութեան հետ միասին կը ներկայացնեն հիւսուածեղէնի պատմութիւնը, որուն խառնելով նիւթերու, ներկերու, գործիքներու, գծարուեստի ընդարձակ տեղեկութիւնները, անտարակոյս կրնանք մեծածաւալ աշխատութիւն մը տրամադրել, որ վստահարար հիացումը պիտի դրաւ օտար գեղարուեստագէտներուն եւ պիտի աւելցնէ փառքը Հայ կարողութեան՝ օտարներուն առջեւ։ Ան նոյնիսկ մեզ պիտի զարմացնէ իր ճոխութեամբ, գեղեցկութեամբ եւ արժէքով, ու ինքնատիպ, հայու նախ յղացումներով։

Վերջապէս այլեւս ատենն է մեղի համար պիտեալ որ հիւսուածեղէնի հայկական աւանդութիւնը հէքեաթ չէ, այլ՝ իրական եւ սքանչելի իրականութիւն։

Դժբախտութիւնը հոն է որ մենք դեռ ի վիճակի չենք այնքան մը գնահատելու ասիկա որ արամադրենք հարկ եղած միջոցները՝ գումատիպ նկարներով եւ գիտական պարունակութեամբ գործեր հրատարակելու այս մասին։

Մեր հիւսուածեղէններու պատմութիւնը պէտք է որ մոռցուած Հայ կարողութիւններու շարքէն դուրս հանենք։ Պիտի տեսնենք որ շատ քան զոր օտարները իւրացուցած են՝ հարստացած են մեղի եւ արդիւնք մեր կարողութեան։ Պիտի տեսնուի որ մեր մանրանրկարչութեան պէս զուտ արուեստ մըն է նաեւ հայկական հիւսուածեղէնը։

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ՓՇՐԱՆՔՆԵՐ ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա

ԱՇՈՒՂ ՇԱՄՁԻ ԲԱԼԻ

Հայ գրականական գրականութեան պայծառ, բայց անյայտութեան մէջ մտադաժ . . . մոռցուած աշուղներէն մէկն է Շամշի Բալին, որի կեանքի եւ աշուղական ու հասարակական դործունէութեան մասին շատ քիչ տեղեկութիւններ ունինք:

Շամշի աշուղի կեղծ անունն է, որ նըշանակում է մոմագործ, իսկ Բալի, թւում է մեղ, աղպանուան համառոտութիւնն է (*): Այսուհետ կեղծ անունն էլ ցոյց է տալիս, որ նա, ըստի աշուղութիւնից, եղել է մոմագործ:

Իր ժամանակի գրադէտ, առաջադէմ, գրականական շնորհքով եւ բանաստեղծական ձիրքով օժտուած այս աշուղի ծննդեան եւ մահուն թուականները, սակայն, յայտնի չեն: Այսքանը միայն որոշ է, որ նա ապրել է ստեղծագործել է 18-րդ դարի վերջերին եւ 19-րդ դարի առաջին շրջանում:

Նրա աշուղական դործունէութեան գրք-խառք կենտրոնն եղել են Բորչալու գաւառի հայաբնակ եւ հայաշատ քաղաքներն ու գիւղերը եւ գլխաւորապէս Թիֆլիսը, որ նա ժողովրդի սրտում վառ է պահել աշուղական երգի ու երաժշտութիւնը:

Ծերունիների վիպաութեամբ աշուղն իր դուրեկան եւ հրապուրելի ձայնով եւ շոնգուրի ու քնամանկայի նուագակցութեամբ առանձին փայլ է տուել ժողովրդական իրնջութներին, հարսանիքներին, տոնախմբութիւններին եւ գրաւել է ժողովրդի սիրտն ու համակրանքը:

Այդ շրջանում էլ նա յորինել եւ Հայ աշուղական գրականութեան աւանդ է թողել մի շարք անպաճոյճ բայց զոգտրիկ ոտանաւորներ, որոնք հարստացրել են Հայ աշուղ-

ական գրականութեան դանձաբանը: Այդ երգերն էլ աշուղի անունը տարածել են հայրենակ գիւղերում եւ քաղաքներում:

Ընդգծենք սակայն, որ աշուղի երգերի զափթուրը դժբախտաբար, մեղ չի հասել. միայն որոշ երգերը պահպանուել են ձեռագիր տաղարաններում: Նրանցից մէկը 1840 թուին Բորչալուում գրուած մի ձեռագիր զափթուր է, որ այժմ գտնուում է մեր գրական արխիւում: Այդ տետրի մի քանի էջերը դարդարում են աշուղի յորինած երկու երգերը: Դրանցից առաջինը քնարական մի պարզ բայց սրտաբուլի ոտանաւոր է, ուր աշուղը պատկերել է իր սիրած կարի հողեկան գեղեցիկ բարեմասնութիւնները, նրա էական յատկանիւնն ու շնորհքը: Երկրորդը պատկերի նման ճշաշխունք է, սիրական եւ սիրուն: Միբարոշոր աշուղը խոր հիացմունքով երգել է նաեւ իր հարկ հանդէպ տաճած խորունկ սէրը: Գեղեցիկ եւրբ Շամշի Բալի կեանքն է, նրա երգի ու շոնգուրի հոգին: Եւ նա ամէն ինչ մատաղ է անում իր քաղցր, անուշ ու սիրուն կարքին: Ահա ոտանաւորի լրիւ պատկերը.

Ա՛խ. քո ջամալիդ մատաղ,
հե՛լք ու քնամալիդ մատաղ.
Կեանք ու անկալիդ մատաղ,
Գիրմանու շալիդ մատաղ:

Գնած տեղդ բաց չիլիս,
Ես գնում եմ, լաց չիլիս.
Տխուր, տրտում գու չիլիս,
Խոճարն մամ ցալիդ մատաղ:

Ըստագով արքնշում ես,
Պատկերի պէս մաշխում ես.
Միքնիւմ ես, սիրում ես,
Կամար ումքերիդ մատաղ:

(*) Բալ քրքրեմ ճշմանկում է մեղ: Շամշի Բալի քերիս մեղրամեղից մամ պատրաստող:

Գիւլաքաքնով կարած դօշիդ,
կամ ես տալիս էմ խօշիդ:
Մեռնեմ ես էմ մարման դօշիդ,
Ջէյրամ-մարալիդ մատազ:

Բուսկամ է ամանչես,
Սամբուլի պէս կամանչես.
Շամշի Բալիմ քեզ մօտ կանչես,
Սիրուն աշքերիդ ես մատազ(°):

Աշուղ Շամշի Բալին իր կեանքի որոշ չորսնում ապրել է երգ ու նուագի եւ լուսաւորութեան կենարոն թիֆլիսում, ուր ժողովրդի ուրախ եւ զուարթ կեանքը, նրա սիրուն երգերն ու պարերը, հնչող գունապնդ երաժշտութիւնը եւ աննման զգիւզալները շատ խոր տպաւորութիւն են թողել նրա հոգու վրայ եւ նա մի ամբողջ ոտանաւոր (մուխամազ) է նուիրել թիֆլիսին, բարձր գլխահատելով ժողովրդի հոգեկան երջանիկ ապրումները, նրա ուրախ ու զուարթ կենցաղային սովորութիւններն ու գեղեցկութիւնները. պատկերել է նաեւ զերգ ու պարի հագոն ունեցող սիրուն զգիւզալներին: Աշուղն իր տպաւորութիւնները նկարել է այսպիսի երանգաւորումներով.

Ով չի տեսել, չգիտէ լուաքը, համը թիֆլիսի,
Գիշեր-ցերեկ չի լուսւմ սայրաքը, զամը թիֆլիսի.
Ջովզ ու սափով է անցնում ամէմ մի ժամը թիֆլիսի,
Համ եմ տալիս մաշլիսիմ էմ զիւզամները թիֆլիսի,
Սէյր ու ազգայի միջիմ չես տեսի զամը թիֆլիսի:

Գիւզանքը քովում, քրդի ու պարի հագ ունիմ,
Թովուզի պէս գարգարկիմ, քալումի պէս փարպագ
[աւմիմ]
Ջանիլ-լուսիւը, ծնրը համաշա սայրաք. սագ ունիմ,
Մշտական բալկն, օքախ, չրազլիմ փիւնդագ ունիմ,
Շամշի Բալիմ տեսւմ է-աշք է քեքամը թիֆլիսի:

Աշուղ Շամշի Բալին իր գուսանական - հասարակական գործունէութեամբ եւ իր աւանդ թողած ոտանաւորներով Հայ աշու-

ղական գրականութեան պատմութեան մէջ ուրոյն տեղ է գրաւում: Նա այն վաստակաւոր աշուղներից է, որը թէեւ ընդմիջ տաժանուն է մեկնից, սակայն չի մեռել, այլ ապրում է եւ իր պարզ, բայց գողորդիկ կերպով, խօսում է մեր սրտերի հետ:

Բ

Ա Շ Ո Ւ Ղ Դ Ա Ր Ձ Ի Օ Ղ Լ Ա Ն

Հայ աշուղական գրականութեան պատմութեան մէջ նույնպէս անյայտ մնացած եւ համարւում մոռացուած գուսաններից մէկն է Դարձի Օղլանը, որի մասին կենսագրական տեղեկութիւններ չկան: Յայտնի է միայն, որ նա ապրել է Բորչալուի գաւառում, 18-րդ դարի վերջերին եւ 19-րդ դարի առաջին շրջանում: Նա առանձին հակում է ունեցել ո՛չ միայն զգիւզ աշուղական արւեստը եւ յորինել է միայն հայերէն երգեր, այլեւ իր ամբողջ կեանքը նուիրել է աշուղական երգին ու շոնգուրին. իսկ իր հմայիմ ձայնով եւ հմուտ նուագածութեամբ ժողովրդի մէջ վառ է պահել գուսանական արւեստի ու երաժշտութեան սէրը:

Դնարեղակ աշուղ է Դարձի Օղլանը, որի երգերի մէջ մեծ տեղ են գրաւում սիրային ոտանաւորները, որոնք գրի ենք առել 1840 թուականին գրուած ձեռագիր տաղարանից: Դրանք պարզ, անպաճոյճ բայց պատկերաւոր երգեր են, որոնց մէջ աշուղը նկարել է իր սիրային ապրումները եւ հոգեկան յոյսերը:

Հայաստան յիպ քեզ պէս գեօգալը,
Դօշք լցրիմ ես գմրախտ ու լալը,
Սպիտակ բուխաղիք վրի ջուխտ խալը.
Ոսկէ շաքը ճակատդ է գարգարած,
Փխալայ աշքերդ զայմով քալած:

Նագու՛մ մէշքիդ կապած միմա քամաքը,
Դու ես իմ սիրելի գոված քարը,
Աշխարհումը յիպ քեզ մնամը.
Ոսկէ շաքը ճակատդ է գարգարած,
Փխալայ աշքերդ զայմով քալած:

(°) Այս ոտանաւորն աւմի մի այլ տիպակ, որը գտնոււմ է մեր գրական արխիւում: Ար. Եր.

կախաւ ես, մամ ես զալի բազումը,
 Նոր դուս էկամ շամամ ես քաղումը,
 Ջիգեարս երեւի ես, եփմամ ես եղումը.
 Ոսկի շարքը մակատող է գորգաբարձ,
 Փխալայ այժերդ եմ զալամով քաշած:

Ստամբոլից դուս էկամ մար մուշ ես,
 Արգումից հեռացար, հիմա էլ Մուշ ես,
 Երկմայիմ մամամայի պէս ամուշ ես,
 Ոսկի շարքը մակատող է գորգաբարձ,
 Փխալայ այժերդ զալամով քաշած:

Վարդ, մամուշանկ հառով փնջած քայգուլ ես,
 Սոխակից քաղցր երգող բիւրիբիւլ ես,
 Դարձի Օզլամիմ դու տիրում ետք կալուս.
 Ոսկի շարքը մակատող է գորգաբարձ,
 Փխալայ այժերդ զալամով քաշած:

Գեղեցիկ ետքը Դարձի Օզլամի կեանքն
 է. իսկ մէկն է այն պատուի սիրուններից, որի
 ունեցիկը կամար են, աչքերը զփնջան. նա
 հաղել է ճամխուսը ու խաբայ աստղով, ու
 յոնքը առանձին գրաւուցիւն են տալիս նրա
 գեղեցկութեանը: Բայց թէ աշուղի սիրածը
 հոգեկան ինչպիսի յառաւելութիւններով է օժ-
 տուած, այդ մասին նա որեւէ նկար չի գը-
 ծել, միայն իր ետքի պատկերը վրձինել է
 այսպէս:

Աստանց ինչի, պառչոյ մերքամ.
 Ում սէր չի տվիր, կրակուեց մրա քամ.
 Գիշեր-ցերեկ զապար յումի ու զինջամ,
 Ուճերդ կամար, այժերդ փնջամ:

Արի՛ բամ ասեմ, հագուս դուսն ես,
 Թայգուլ ու ասեմն ու յալիսամ մուսն ես.
 Յարգամն աւար գետի գնդկամ յարմ ես,
 Դու ես Ազամայ դրախտիմ պտեպտամ:

Հաճի ես մախմուս ու խաբայ տալովը,
 Որ առնուած է տառը մամէք գազը.
 Ամէն օր աւալիքդ է խորոված զազը,
 Դարձիցս ցցել ես, ծառայ ես չինել իս դրամ:

Շատ գեղեցիկ ես, Արիւմ գառն ես,
 Դրախտամ միջի դուս եկած ծառն ես.
 Ասանց աչալի գուս հոգի կ'առնես,
 Ողջ աշխարհումը չկայ քեզ մամ:

Սրտանց սիրած ետքս ես, դես բահել ես.
 Ազմիւ սէրդ իմմից ո՞նց խմայել ես.
 Դարձի Օզլամիմ մտաւ պտեպտ ես,
 Ո՛չ փախր կ'ամես, ո՛չ մեծ, ո՛չ իշխամ:

Ահա սրանք են հայաշուղական արուես-
 տի փշրանքները, որոնք փոխների մէջ ըն-
 կած ձեռագիր տաղարանից փրկելով յանձ-
 նում ենք Հայ դուստնական գրականութեան
 պատմութեանը:

ԲԱՌԱՐԱՆ

1. Զամալ-ղէմը, կերպարանք, դիմանկար, գեղեց-
 կութիւն: 2. Գեղեցիկ-նոր, տաղարան, կատար-
 լութիւն: 3. Անվաղ-գրութիւն, վիճակ, կենցաղ:
 4. Դովալ-հարստութիւն, կարք, կարողութիւն:
 5. Մալ-պարանք, կայք, ունեցումներ: 6. Արեւել-
 մասեր: 7. Գիւլարաք-կերպարի մի տեսակը, եղ-
 կանք: 8. Գոշ-գործեր: 9. Մարմա-թափել: 10.
 Կապար-համեղ, համար: 11. Դամ-քէֆ, ուրախու-
 թիւն, ժամանակ: 12. Զով-քէֆ, ուրախութիւն,
 խնջոյք: 13. Սափա-վայելք, գոհարութիւն, ուրա-
 խութիւն: 14. Սովա-տառաւոր, սակարկութիւն:
 15. Ղամ-ցաւ, վիշա, հոգս: 16. Թաղաւ-տիր-
 տար: 17. Թաղամ-շահն, բաղէ: 18. Փարվազ
 տալ-տարալ, ճախել: 19. Զահել-մուսուլ-երիտա-
 տար, պատանի, ետրահա: 20. Սոյաք-քաղցր գը-
 րայց, խոսք ու զրոյց, հաւարոյթ: 21. Բաղվազ-պո-
 ալգամ: 22. Օքալ-սենեակ: 23. Զրազվազ-հրաշա-
 լոյս: 24. Փիւնդազ-փոռածք, ուղեգործ: 25. Սի-
 քամ-գարմանք, հիացմունք: 26. Զուխտ-զոյգ: 27.
 Փխալայ-մեծ գաւաթ: 28. Ղալամ-գրիչ, վրձին:
 29. Միմա-հաւաքիւր, գերեմիւր: 30. Բաղ-աչքի:
 31. Շամամ-փոքրիկ հոտուէտ սեխ: 32. Զիգեար-
 ք, լեարդ: 33. Թայգուլ-ծաղկեփունջ: 34. Իմ-
 չի-լեմիւր, ետր: 35. Գոշ-լըթունք: 36. Միւրյան
 արուս: 37. Փնջամ-յախմապահեայ փոքր գաւաթ:
 38. Թաղ-տա, ճիւղ: 39. Դաղի-խաբանել, խոցել:
 40. Խաբայ-կերպարի մի տեսակը: 41. Ատաւ-խա-
 կար, կերպար, տեղուս: 42. Ղազ-տաղ: 43. Աշալ
 օրհաւ, ճակատագիր, փոքրանք:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Դ Ր Ա Զ Ա Ր Կ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ.— Դրազարկ, երբեմն կոչուած նաև Աւագ Անապատ, և Փոսոյ Անապատ, կը գտնուէր Կիլիկիոյ մէջ, Սիսիէն ոչ հեռու, դէպի արեւմուտք, Կոպիտատ բերդին մօտ: Գլխաւոր եկեղեցին նուիրւած էր Սուրբ Աստուածածնին: Կար նաև ուրիշ մը Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի անունով: Դրազարկի գերադրական սուրբ ուխտին իշխանութեան ներքեւ կը գտնուէր Ս. Թորոսի Անապատը.— Ձև. Ս. Թ. 1303, ԹԿ. 1307, էջ 550:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.— Դրազարկի վանքը շինած կամ նորոգած է Թորոս Ա. (1102), եւ հոն կարգ ու կանոն հաստատած Գրիգոր Վկայաւորի աշակերտ երկու նշանաւոր վարդապետներու — Գէորգ Մեղրիկ եւ Կիրակոս — միջոցաւ:

Դրազարկի վանքը յաճախ յիշատակւած է պատմութեան մէջ իբրեւ հանգստավայրը Կիլիկիոյ Հայ աւագանիին, պետական եւ քահանայապետական հաւատարմապէս: Հոն թաղուած են ժամանակագրական կարգով.

- 1114.— Գէորգ Մեղրիկ,
- 1127.— Թորոս Ա.
- 1130.— Փատուան,
- 1163.— Բարսեղ Վրդ. (Գր. Երէց, էջ 546).
- 1169.— Թորոս Բ.
- 1187.— Ռուբէն Բ.
- 1193.— Գրիգոր Դ. Տղայ,
- 1195.— Գրիգոր Ե. Բարապէտ,
- 1220.— Յովհաննէս Զ. Մեծաբարոյ,
- 1252.— Ջապէլ Ա.
- 1264.— Կոստանդին Ա. Բարձրբերդցի,
- 1270.— Հեթում Ա.
- 1275.— Բարսեղ Արքայեղբայր,
- 1285.— Կեռան Թաղուհի,

- 1298.— Թորոս Դ.
- 1317.— Ա.Խոսի, որչի Լիւոն Բ.Ի,
- 1320.— Օշին Թաղաւոր,
- 1327.— Կոստանդին Դ. Լամբրոնացի (Սմբատ, էջ 130),
- 1352.— Մարիուհ, մայր Կոստանդին Բ. Թաղաւորի:

Դրազարկի վանահայրերը, ընդհանրապէս, էին միեւնոյն աստեւ Սիսի Արքեպիսկոպոսներ: Անոնցմէ ծանօթ են հետեւեալները.

- 1.— Գէորգ Վրդ. Մեղրիկ, + 1115.— Մնած է Վաղարշականի Աւեր գիւղը, 1045 թուին: Ուռհայեցի կը դովէ զայն իբրեւ ըսքանչիւի ճգնաւոր.— Տպ. Երուսաղէմ, էջ 417-8:

- 2.— Կիրակոս Վարդապետ, 1114-1127, Գէորգ Մեղրիկի դասընկերը, որ կանոններ հաստատեց Դրազարկի համար.— Սամուէլ Անեցի, էջ 128:

- 3.— Բարսեղ Եպիսկոպոս, 1154-1163.— Դրած է «Յայտ յարկ նուիրանաց» շարականը, 1154ին.— Ձև. Ս. Թ. 3701, էջ 19:

- Կ. Պուլէն բերել տուած է յունարէն օրինակ մը «Հաւաքումն Մեկնութեանց Եւ թանեցունց Թղթոցն Կաթողիկեայց» գրքէն եւ յանձնած Գրիգոր Դպրիկ ի Լամբրոն, որ հայրէնի Թարգմանէ զայն (1163).— Հանդ. Ամսօրեայ, 1915, էջ 74:

- 4.— Սամուէլ Եպիսկոպոս, 1173-1182, որ Աւետարան մը գրել տուած է Թորոս Դրին.— Սիս. էջ 233: Կոն. Թ. 4:

- 5.— Յովհաննէս Մեծաբարոյ, 1198-1200.— Սա Սիսի Արքեպիսկոպոսութենէն բարձրացաւ կաթողիկոսական աթոռ (1203-1221):

- 6.— Հեթում-Հեղի Լամբրոնացի, 1200-1211.— Մեծն Լեւոն գինքը գեսպան զրկեց,

1210/ին, Պոստին և Ոթոն կայսրին (Սիւ. 510, 553)։ Թարգմանած է, 1211ին, «Շարաղըրու-թիւն կոստերայ եւ Գահանայապետաց Հը-ռովմայ» գրուածքը։— Զարր. Բրգմ. էջ 1։

7.— Բարսեղ Նպիսկոպոս.— 1220, Սիւ. 233։

8.— Բարսեղ Արքայեղբայր, 1241–1273, ապրիլ 19.— Սիւ. 233։

9.— Թորոս Առաջնորդ, 1292.— Գաւա-ղանալիք, Վանահարց Ս. Կարապետի ծա-րօնդ, Կարապետ Վրդ. Լուսարարեան, Ե-րուսաղէմ, 1912, էջ 65։

10.— Յովհաննէս Նպիսկոպոս, 1301.— Սիւ. 234։

11.— Կոստանդին Դրազարկեցի, 1307–1323.— Հայոց Թագաւորութեան քարտու-ղար։ Մասնակցած է Սիւի եւ Ատանայի ժո-ղովներուն, ապա եղած է կաթողիկոս (1323–1326)։

12.— Հայրապետ Քահանայ, 1325, ո-րուն եղբայրն է Սուքիաս կուսակրօն Քա-հանայ.— Սիւ. 234։

13.— Ստեփանոս Նպիսկոպոս.— 1329.— Թոփճեան, Յուլյակ Ձեռ. Ոսչիկ Վարդա-պետի, էջ 86։

14.— Բարսեղ Նպիսկոպոս, 1342–48.— Մասնակցած է Միթրար կաթողիկոսի զու-մարած ժողովին.— Աղպապատում, էջ 1869։

Գրելու տուած է Յայմաւուրք մը.— Sir. Der Nersessian, Le Synaxaire Armenien de Gregoire VII d'Anazarbe, Bruxelles, 1950։

15.— Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս, 1371, Հայոց Մարիամ Թագուհիէն զեպպան զըր-կրած է Նէսապոլիս.— Սիւ. 560։

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ.— Դրազարկի վանքը Հայկական Կրիկիտո մշակովթի մեծ կեդ-րոններէն մին եղած է ԺԲ-ԺԴ դարերուն։ Հոն փայլած են բազմաթիւ Գրիշներ եւ Ման-րանկարիչներ, որոնց գործերուն բաւական մէկ մասը աւերուած է մեղի բարե-բախտաբար։

Ժամանակագրական կարգով կը ներկա-րացնենք հայ գրքի տաղանդաւոր կամ հա-տարակ աշխատասերները, որոնք տարինե-ներով քրտինք թափած են Դրազարկի խա-ցերուն մէջ, աւսման լոյսը հայուն մօտ վառ պահելու համար։

Ա.— Գեորգ Գրիշ, Աւետարան մը գրած է 1113 թուին, Կիւրակոս Վարդապետի հրա-մանով.— Սիւ. 233։ Յիւլ. Ձեռ. էջ 319–324։

Բ.— Թադէոս Քահանայ, Գրիշ, 1123ին օրինակած է մէկ Նազար.— Հանդ. Ամս. 1952, էջ 526։ Յուլյակ Ձեռ. Չմատու, 1964, էջ 494։

Գ.— Թորոս Գրիշ, 1173–1182, օրինա-կած է,

1.— Թուրքի Պօզոսի, 1173–ին.— Սիւ. 233։

2.— Աւետարան, 1182ին.— Սիւ. 233։

Դ.— Սամուէլ Քահանայ, Գրիշ, 1178ին օրինակած է Աշխարհացայց եւ Տուար.— Յուլյակ Ձեռ. Չմատու, էջ 494։

Ե.— Խաչատուր Քահանայ, Գրիշ եւ Մաղկոյ, Դրազարկի մէջ ծաղկած է, 1183 թուին, Թորոս Գրիշ օրինակած Աւետարա-նը.— Սիւ. 233։

Օրինակած է Մեկն. Թղթոցն Պօզոսի, Յ. Ոսկերեանի, որուն ստացողներն են ե-ղած Սամուէլ եւ Գրիգոր.— Ձեռ. Երեւանի, Թ. 3792։

Զ.— Վարդան Քահանայ, Գրիշ, 1203ին օրինակած է Աւետարան մը եւ նուիրած Ան-գրէանեց Ս. Ուխտին.— Հանդէս Ամս. 1956, էջ 28–9։

է.— Բարսեղ Նպ. Վանախայր, Գրիշ, Աստուածաշունչի մը ընդօրինակութեան մասնակցած է 1220 թուին.— Սիւ. 233։ Սարգիսեան, Յուլյակ, Թ. 303։

Ը.— Գրիգոր Գրիշ, 1222ին օրինակած է Աւետարան մը, Փոռ կոչեցեալ Անապատին մէջ.— Հայո. Եկեղեցի, 1950, էջ 283։

Թ.— Կիրակոս Գրիշ եւ Մաղկոյ, 1239ին օրինակած է շնչոցի մասեր.— Տաշեան, Յուլյակ, 53։

Ժ.— Սարգիս Կրօնաւոր, Գրիշ, 1239ին օրինակած է Աւետարան մը.— Յիւլ. Ձեռ. էջ 933։ Ձեռ. Անկիւրիոյ, Թ. 181։

ԺԱ.— Գրիգոր Դրազիք, 1241ին օժան-դակած է Յովհաննէս Գրիշի Քաթողներ գը-րելով.— Սարգ. Բ. 1066։

ԺԲ.— Յովհաննէս Գրիշ, 1241ին, Դրա-զարկի մէջ Յուսէփ Երաժշտապետի օրինա-կէն զազափարած է Տաղարան մը.— Սարգ. Բ. 1065–6։

ԺԳ.— Խաչատուր Կրօնաւոր, Գրիչ, 1247ին օրինական է նարեկ մը, Միսաք ծրգ-նաւորի համար.— Յիշտ. Զեռ. էջ 975:

ԺԴ.— Կոստանդին Գրիչ, 1271ին օրինական է մէկ Աստուածաշունչ (Տասնակի), որ ծաղկուած է Գրիգոր Քահանայի ձեռամբ: Կաղմողն է Առաքել Հնազանդենց.— Զեռ. Երեւանի, Թ. 199:

ԺԵ.— Թորոս Գրիչ, որդի Պարոն Կոստանդինի, 1275-76, օրինական է,

1.— Աւետարան, 1275ին, որուն կաղմողն է Առաքել Հնազանդենց.— Զեռ. Ս. Թ. Բ. 2594:

2.— Աւետարան, 1276ին, զոր կաղմած է դարձեալ Ա. Հնազանդենց.— Զեռ. Ս. Թ. Բ. 1594:

ԺԶ.— Բարսեղ Գրիչ, Փիլիսոփայ = Երամիշտ, 1282-1294, օրինական է,

1.— Աւետարան, 1282-3ին.— Կոնիերի. Թ. 11:

2.— Խորհրդածութիւնք, Ն. Լամբրոնացոյ, 1294ին.— Հանդ. Ամս. 1956, էջ 37-8:

ԺԷ.— Թորոս Քահն. Մշեցի կամ Տարօնցի, Նշ. Գրիչ եւ Մանքանկարիչ, 1284-1336.— Օրինական եւ նկարազարդած է,

1.— Աւետարան, 1292ին, զոր ընծայած է Տարօնի Ս. Յովհաննէս Կարապետի Վանքին.— Գաւազանդիրք, Կ. Վրդ. Լուսաբարեան, էջ 65-68:

2.— Շաքակամ, 1335-6, Աւագ Անապատայրի մէջ.— Կար. 1580: Շողակաթ, էջ 213:

Թորոս Տարօնցին ուրիշ գործեր ալ ունի, որոնց զրոյթեան վայրը անձանթ է, կամ Դրազարկէն տարբեր տեղ մըն է:

ԺԸ.— Թորոս Գրիչ, Փիլիսոփայ, 1290-95, օրինական է,

1.— Աւետարան, 1291ին, մազազարթի վճ.-յ.— Արարատ, 1911, էջ 223:

2.— Աւետարան, 1295ին, մազազարթի վրայ, Յովսէփ Փիլիսոփայի համար: Յովհաննէս Աւետարանը գրած է Յովհան Գրիչ եւ ծաղկած.— Արցախ, էջ 41:

3.— Աւետարան, 1301ին, մազազարթի վրայ, Ղազարու Վանից առաջնորդ Աբրահամ Եպիսկոպոսի խնդրանքով.— Յուցակ

Զեռագրաց Մշոյ, Երուսաղէմ, 1967, էջ 13-14:

ԺԹ.— Ստեփանոս Գրիչ, Երկայն, 1295-1327.— Դրազարկի մէջ օրինական է,

1.— Խաւարմտիք, 1318ին.— Զեռ. Ս. Թ. Բ. 74: Միարանք, էջ 109: Սիւրմէան, Յուցակ Զեռ. Երուսաղէմի, էջ 199:

2.— Մանրութեամբ, 1321ին, Սմբատ սարկաւազի համար.— Զեռ. Ս. Թ. Բ. 2434:

3.— Մանրութեամբ, 1327ին, փ ինդրոյ Վարդան Եպիսկոպոսի եւ իր տեղապետի Վասիլ սարկաւազի.— Հանդ. Ամս. 1956, էջ 43-44:

Ստեփանոս Երկայն ուրիշ ընդօրինակութիւններ ալ ըրած է Սեպուհ լեւոյն Ս. Գր. Լուսաւորիչի վանքին մէջ, եւ աւելի ուշ Երուսաղէմ:

Ի.— Սարգիս Քհն. Պիծակ, Եշ. Գրիչ եւ Մանքանկարիչ, որդի Դրիգոր Քահանայի եւ Հեղինէի, 1301-1348, Դրազարկի մէջ ծաղկած է Հռոնեւանքերը:

1.— Աւետարան.— Գրիչն է Դրիգոր որդի Միխայիլի. Սարգիս Պիծակ նկարազարդած է 1325ին.— Սիւս. 234:

2.— Աւետարան.— Գրիչն է Թորոս Հրոսդակայի. Սարգիս ծաղկած է 1332ին.— Սարգ. 97:

3.— Աւետարան, 1335ին, Գրիչն է Յովհաննէս. Մաղկոդն է Սարգիս Քահանայ.— Զեռ. Երեւանի, Թ. 6504:

4.— Աստուածաշունչ, 1338ին, Յակոբ Գրչի Հեռ, Յակոբ Բ. Անուարդեցի կաթողիկոսին համար: Նկարողը ինքն է. կաղմողը՝ Յովհաննէս սարկաւազ.— Շողակաթ, էջ 203: Տաթև Տարեցոյց, 1930, էջ 202:

5.— Աւետարան, 1342ին, օրինական եւ ծաղկած է Տիբարցու Քահանային համար.— S. Der Nersessian, Cat. Chester Beatty, 1958, N. 614:

ԻԱ.— Յովհաննէս Քահանայ, Գրիչ եւ Մաղկոդ, 1293?-1309, օրինական է,

1.— Աւետարան, 1293?ին, որուն ստացողն է Մանուէլ փիլիսոփայ եւ քահանայ.— Արցախ, էջ 153-4:

2.— Աւետարան Յովհաննէս, 1295ին, միւս երեքը օրինական է Թորոս Վրդ. փիլիսոփայ. ստացողն է Յովսէփ փիլիսոփայ.— Արցախ, էջ 41-2:

3.— Աւետարան, մասամբ, 1309ին. ամբողջացուած է Հայրապետ Գրիշ. ստացողն է Պետրոս Բաւանայ. — Սիրմէեան, Յուլիան Զեռ. Հալէպի, Թ. 47:

ԻԲ.— Ստեփանոս Սարկաւազ Գրիշ, 1309ին օրինակած է մէկ Աւետարան, Հայոց սպարապետի դստեր Տիկին Զապունի համար — Հանդ. Ամս. 1924, էջ 518-9:

ԻԴ.— Յակոբ Երէց Մեծպարսնեց, ճշ. կազմող, 1309-1313, աշակերտ Թորոս Բաւանայի. կազմած է,

1.— Աւետարան, 1309ին, օրինակուած Ստեփանոս Սարկաւազէն, Տիկին Զապունի համար:

2.— Աւետարան, 1309ին գրուած, մեծամբ Յովհաննէս Բաւանայի եւ Հայրապետ Գրիշ: Ստացողն է Պետրոս կուսակրոն Զաւանայ. — Սիրմէեան, Ա. 47:

3.— Յայսմաւուրբ, 1311ին: Գրիշն է Կոստանդին Եպիսկոպոս — Խաչիկեան, էջ 76-7:

4.— Եարակնաց, 1312ին, Գրիշ՝ Ներսէս, Ծաղկոզ՝ Գրիգոր Դպիր — Կոն. Թ. 46:

5.— Մանրասումն, 1313ին: Գրիշն է Ստեփանոս Վանական Զաւանայ. — Սիր. 223:

ԻԴ.— Հայրապետ Գրիշ, 1309-1329 — Յովհաննէս Բաւանայի մասամբ գրած Աւետարանը ամբողջացուած է Փոսոյ Ուխտին մէջ — Սիրմէեան, Ա. 47:

Օրինակած է, 1329ին, Փոս Անապատին մէջ, Յ. Կիւմաքի Սանդուղ Կատաւածային ելից գիրքը, իր թուարդիին Թորոս Գրիշի հետ — Զեռ. Երեւանի, Թ. 3678: Թօփանան, Յուլիան Զեռ. Խաչիկ Վարդապետի, Թ. 70:

ԻԵ.— Հեթում Կրօնաւոր Քալիկնաց, Գրիշ, 1310ին օրինակած է Աւետարան մը — Հանդ. Ամս., 1956, էջ 39:

ԻԶ.— Ներսէս Քաւանայ, Գրիշ, Երանդ սպարապետը, 1312-29, օրինակած է Փոս Աւետարանին մէջ,

1.— Եարակնաց, 1312ին, Թորոս կուսակրոն Զաւանայի համար — Կոն. Թ. 46:

2.— Աւետարան, 1329ին, Գրիգոր Զաւանայի համար — Հանդ. Ամս. 1924, էջ 517-8:

3.— Պատմութիւն Աղեքսանդրի, 1331ին — Խաչ. Թ. 300:

ԻԷ.— Գրիգոր Գրիշ, Ծաղկոզ եւ Կազմող, 1312-1334, որդի Միխայիլ Միայնակեցի եւ Թէֆանոյ, և Քուրդի Սարգիս Բաւանայի (Պիժակ): Իր զործերէն ծանօթ են,

1.— Եարակնաց, զոր խաղած է ծաղկած է 1312ին — Կոն. Թիւ 46:

2.— Աւետարան, օրինակած է 1325ին, զոր ծաղկած է իր թուին — Սիր. 234:

3.— Աւետարան, 1331-2: Գրիշն է Թորոս Հոռակլայեցի. Ծաղկողը Սարգիս Պիժակ: Գրիգոր օրինակած է Համարաբարտները, Դիւանամարները եւ Նախադրութիւնները, 1332ին — Սարգիսեան, Թ. 97: Նկարներ, Album, S. D. Ners.:

4.— Աւետարան, օրինակած է 1334ին, զոր ծաղկած է ոսկած է թուին Սարգիս Բաւանայ. — Սիր. 235:

ԻԸ.— Ստեփանոս Վանական Բաւանայ, 1313-1328, օրինակած է,

1.— Մանրասումն, 1313ին, Յովհաննէս կուսակրոն Զաւանային համար — Սիր. էջ 223:

2.— Եարակնաց, 1328ին, մագաղաթի վրայ, թուիր բոլոր գրով եւ ոսկեմար — Ծաղկաթ, էջ 211: Զեռ. Երեւանի, Թ. 1576:

ԻԹ.— Վանան Քաւանայ, Գրիշ, 1316-1321, որդի Ստեփանոսի եւ Ոսկեմարի, ընդօրինակած է,

1.— Յայսմաւուրբ Կիրակոս Արեւելցիի, 1316 թուին, զոր Լեւոն Դ. Նուիրած է Բէրէթի Հայոց Եկեղեցւոյն, 1330ին — Ծաղկաթ, էջ 212: Միայնաք, էջ 170:

2.— Զարմնոյր, 1321ին — Սիրմէեան, Զ. Զեռ. Երեւանցի, Թ. 71:

3.— Ներքողան Ս. Կուսին, Գրիգոր ըսկեւացիի, 1321 — Հ. Դպր. էջ 716:

Լ.— Սիմէոն Կրօնաւոր, Գրիշ, 1318ին օրինակած է Աւետարան մը — Զանիկեան, Հոռութիւնք Ակնայ, էջ 86: Հմմտ. Հ. Կոչնակ, 1957, էջ 230-232:

ԼԱ.— Յակոբ Դպիր, Գրիշ, 1318ին օրինակած է Եարակնաց մը, զի լաւ եւ լինար աւրինակէ Կոստանդեան, Կոստանդ դեռաբոյս Զաւանային համար — Զեռ. Ս. Թ. 1700:

ԼԲ.— Ստեփանոս Գրիչ, որդի Բասլի, օրինակած է Փոս Անապատին մէջ,

1.— Աւետարան, 1319ին, Պօղոս Քահանայի խնդրանքով: Մաղկողն է Միթթար, Թուղթ կոկողը՝ Յովհաննէս մանկազոյն քահանայ.— Հանդ. Ամս. 1924, էջ 516-7:

2.— Ճաղըմտիք, որուն ստացողն է Թորոս — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 866:

ԼԳ.— Միթթար Քահանայ, Մաղկողն եւ Կազմող, 1319-29, ծաղկած է,

1.— Աւետարան, 1319ին, օրինակուած Ստեփանոս Գրչէն.— Հանդ. Ամս. 1924, էջ 516:

2.— Աւետարան, ծաղկած եւ կազմած է 1329ին. գրիչ՝ Ներսէս.— Հանդ. Ամս. 1924, էջ 518, Թ. 20:

ԼԴ.— Թորոս Հռոմկլայեցի, Գրիչ, 1319-1331, Դրազարկի մէջ, աղնի մագաղաթի վրայ, բնորդ բոլորգրով, օրինակած է,

1.— Սաղմոս — Շարական — Ժամագիրք, 1319ին, Օշին Թաղաւորի համար, Յակոբ Քահանայի հետ: Իր դրած մասն է Շարականը.— Սիրմէեան, Ա. 6, եւ Նկարագիր Օշին Թաղաւորի Ձեռ. Ժամագրքին, Անթիլիս, 1933:

2.— Աւետարան, 1331ին, Սարգիս Քահանայի համար.— Սարգ. Թ. 97:

ԼԵ.— Սաղմոս — Շարական — Ժամագիրք, 1319ին, Օշին Թաղաւորի համար, Թորոս Հռոմկլայեցի Գրչին հետ: Իր դրած մասերն են Սաղմոսն ու Ժամագիրքը.— Սիրմ. Ա. 6. եւ Նկարագիր, եւայլն:

2.— Աստուածաշունչ, 1338ին, Սարգիս Քահանայի հետ, Յակոբ Բ. կաթողիկոսի համար.— Շողակաթ, էջ 203: Տաթև, 1930, էջ 202-3:

ԼԶ.— Յովհաննէս Գրիչ, 1335ին օրինակած է Աւետարան մը, Մարտիրոս Քահանայի համար.— Ձեռ. Երեւանի, Թ. 6504:

Դրազարկի վանքը ունեցած է նաև համաբաւար Երաթիշտնեք, որոնցմէ մէկ Քանիւն առնունքը յիշատակուած են. դժբախտաբար սակայն մեղի չեն հասած տեղեկութիւններ անոնց կեանքին եւ երաժշտական գործունէութեան մասին: Ահաւասիկ այդ երաթիշտնեքուն ցանկը.

1.— Յովսէփ Երաժշտապետ Դրազարկի վանքին (1241), որուն Տաղարանի շատ գեղեցիկ օրինակը իրեն գաղափար ըրած է

Յովհաննէս Երաթիշտ: Այս վերջինին համառոտ Յովսէփ Երաթիշտապետը լիովին հասու էր երաժշտութեան, եւ իրեն նմանը չէր գտնուեր այդ օրերուն.— Սարգ. Բ. էջ 1065-6:

2.— Գրիգորիս Երաժշտապետ, 1247.— Յիշտ. Ձեռ. Ա. էջ 978:

3.— Սիմէոն Դպրապետ Դրազարկի.— Սիւ. 517:

4.— Յակոբ Երեց, 1313.— Սիւ. 517:

5.— Յովհաննէս Կուսակոթ Քահանայ, 1313.— Յակոբ Երեցի եղբայրը.— Սիւ. 517:

6.— Թորոս (= Թեոդորոս) Թափրոնց, + 1342 Գեկտ. 27.— Արքունի աւագերէց, և երաթիշտ կամ դասապետ Դրազարկի, որ Պողոտին Մարաջախտի հետ գեապան ղըրկւած է, 1307ին, Լեւոն Գ.ի եւ անոր իւր նմանակալ Հեթում Բ.ի կողմէ, Անդկիոյ եղբայրս Բ. Թաղաւորին.— Սիւ, 234-5, 517:

Կրիկիոյ Արքունի Յայտնաւորքին մէջ Թորոս Թափրոնց կոչուած է գիմաստուն եւ հանճարեղ երաթիշտ.— Այլիշան, Հայագագաւ, էջ 545:

Թափրոնց ըլլալու է այն արքունի դրան աւագերէց Թորոսը, որ յիշուած է Օշին Թաղաւորի համար գրուած Սաղմոս-Շարական — Ժամագիրքի յիշատակարանին մէջ.— Սիրմէեան, Նկարագիր, եւայլն, էջ 101:

Նոյն անձը կը թուի ըլլալ փիլիսոփայ Թորոս Գրիչը, որ Դրազարկի մէջ Աւետարան մը օրինակած է 1290-91 թուականներուն, եւ Ստեփանոս Գ. կաթողիկոսի գերեվարութենէն եւ մահէն ետքը (1293) պատւիրակ ղրկուած է Արեւելեան Հայաստան, Տէր Թումաս Եպիսկոպոսի հետ, Հեթում Թաղաւորին և սր. ժողովին կողմէ.— Արաբատ, 1911, էջ 223-4: Աղբ. Հանդ. ԺԲ. 1904, էջ 155-6:

Իրմէ գրուած յիշատակարան մը ունինք 1303 թուին Հեթում կրօնաւորի համար Դրեղոր Դպրի օրինակած Սաղմոսարանին մէջ, ուր ինքզինքը կ'առնուանէ ճանարթան փիլիսոփայի.— Ս. Փրկիչ, Տեղեկատու, 1952, Մարտ, էջ 12:

Ն. ԵՊՍ. ԵՈՎԱԿԱՆ

EARLY ARMENIAN PRINTINGS IN THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY, JERUSALEM

MICHAEL E. STONE

•

In recent years there has been a growth of interest in the gathering and systematization of information about early Armenian printed books. This has been marked, among others, by two publications. The first is *A Bibliographical Catalogue of Old Armenian Printed Books*, published in Erevan in 1963.¹ This list, which is a preliminary stage of a broader project, aims at a complete listing. Therefore, in addition to books from a number of libraries, both within and outside Soviet Armenia, it includes books referred to in literary sources but whose actual existence today is not known. The second publication, a list compiled by Ara Kalaydjian and published in *Sion* in 1967 and 1968, presents only the materials in the collection of the Gulbenkian Library of the Armenian Patriarchate in Jerusalem. Since this is a very rich collection of these early printings, and since Mr. Kalaydjian gives more details than the Erevan list, including a reprinting of colophons and printers' notes, his work is also an important contribution to the subject.²

The present writer makes no claims to special expertise in the area of early Armenian printings. Yet, it is clear that in a field such as Armenian studies, among the responsibilities laid upon a scholar is that of making public information known to him about available resources — resources of whose existence he alone may be aware. Even the preliminary announcement of materials is enough to lead the experts to them, and it is this consideration which has motivated the preparation of the present list.

The books listed here are all preserved in the Rare Book Room of the National and University Library in Jerusalem. Following the entries for each book, the comparative numbers have been recorded according to the two lists mentioned above. Although the list is not a long one, it is hoped that the notification of the presence of these books will be of help and interest to those engaged in the study of early Armenian printings. Following the precedent set by the two lists mentioned above, only

¹ Հայ Հնագիտական Գրքի Մասնագիտական Ցուցակ, խմբագրեց Հ. Ա. Անանյան, Երևան, 1963. This work contains references to the scholarly literature dealing with each book, and therefore these have not been included in the present list.

² Ցուցակ և Ցիցակարաններ երևանյան Գ. Կիլիկյան Մասնագրարանի Հայերեն Գրքերում 1512-1800, Սիւն (1967), pp. 52-69, 156-170, 253-264, 331-343, 446-458, 557-568, (1968), pp. 73-86, 176-190, 264-278, 384-397. This list is not yet complete, and in the July-August number of this year (1968) it reached the publications of the year 1725. Naturally, its numbers could only be recorded as far as this date.

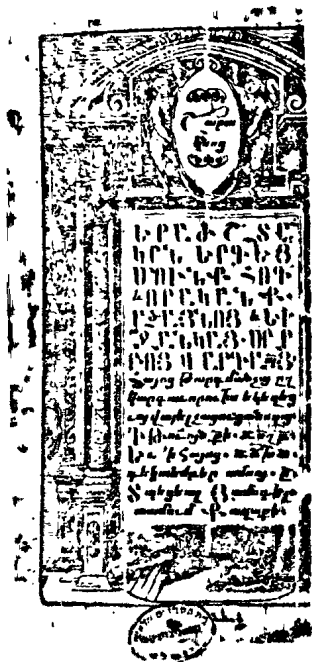
those books printed before 1800 are mentioned, although the Library does possess a number of books dating from the first part of the nineteenth century.³

1. ԿՂԵՄԷՍ ԳԱՆԱՆՈՍ: ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ԸՆԴ ՄԵՅԻ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ՀՌՈՎՄԱՅ: Conciliationis Ecclesiae Armenae cum Romana: Pars Prima, Historealis, Roma, Typis sac. cong. de prop. Fid. MDCLXXX (= 1690), 15 + 918 էջ.

Հայ Հնաոխյ Գրքի Մատ. Ցուցակ, Թիւ 154: Սխոն, 1967, Թիւ 57.

2. ՇԱՐԱԿԵՆՈՑ: Ամսդերամ, 1692, 798 + 30 էջ.

Հայ Հնաոխյ Գրքի Մատ. Ցուցակ, Թիւ 157, 720 էջ, Սխոն, 1967, Թիւ 59.

Հայ Հնաոխյ Գրքի Մատ.

Hymnal — 1692, Amsterdam. Title page

National & University Library

Culbenkian Library

³ The writer's thanks are due to Mr. Ara Kalaydian for his assistance at many points in the preparation of this list, including the translation into Armenian of the Summary. Thanks are also due to the authorities of the University and National Library for their help and co-operation.

The number of pages in this copy is at variance with that of the lists Հայ Հնարար Գրքի Ցուցակ and *Sion*, 1967, where a total of 720 pages is recorded. An examination of the book reveals that pp. 1-18 are apparently an Amsterdam printing, pp. 19-20 are blank and on p. 21 starts a different printing altogether. A comparison of pp. 1-18 with those pages in the copies of the Amsterdam printing of 1692 in the Gulbenkian Library reveals that they are not identical. Even though the date is the same, and both are evidently the work of the same printer and show great similarities, each represents a different setting of the type. In plates 1-4 here the title pages and p. 5 of the two printings are shown side by side, so that the similarities and differences may be observed. On the subsequent pages of this first section differences may be observed as to the number of letters per line and the number of words per page. On the other hand, the illustrations on pp. 4, 11-12, 17-18 are identical as to their placing, as well as being made from the same blocks.

The second part of the book, commencing on p. 21 is also a Շարափնգ (Hymnal), and it continues from where the first part leaves off. It is quite different from the Amsterdam printing, however, both in type and in style, and has the ornamental borders around the pages typical of the Constantinople printings. It has far less illustration than the Amsterdam edition, although some of its plates are inferior copies of those in the Amsterdam text (thus p. 63, cf. Amsterdam ed. p. 52, p. 252, cf. Amsterdam ed. p. 219). The present writer did not succeed in identifying the printing from which this second part of the book is drawn. A sample of its text is given here (Plate 5).

What is clearly of great interest is the existence of two different printings, both executed in Amsterdam by the same printer in the year 1692.⁴

3. ԳԻՐԲ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԿԱՅՍԵՐՆ ՓՈՆՑԻԱՆՈՍԻ: Լիթոնոն, ապ. Ս. էջ-
միածնի և Ս. Սարգսի, 1696, 182 էջ. թերթ.

Հայ Հնարար Գրքի Մաս. Յուդակ, Թիւ 167.

4. ՏՕՄԱՐԱՅ ԳԻՐԲ ՀԱՅՈՅ ՀԹՈՄԱՅԵՅԻՈՅ ԵՒ ՊԱՐԶԱՏՈՄԱՐ:

Կ. Պոլիս, 1690, 1-48 + 1-288, + 17-70 էջ. թերթ.

Հայ Հնարար Գրքի Մաս. Յուդակ, Թիւ 179: Սիոն, 1967, Թիւ 70: 48 + 288
= 336 էջ.

In addition to the two parts, pp. 1-48 and 1-288 which are known to the compilers of the two lists from the copies of the book available to them, the copy here being described contains a third section. Of this, pages 17-70 are extant. Presumably a first fascicle, of 16 pages, has been lost, and indeed signs of this loss may be observed in the book. The binding of this copy is identical with that of the copy in the Gulbenkian Library, and thus appears to be original. It shows no sign, evident on our examination, of the third section having been sown in at a later date, although an expert analysis might lead to different results. A sample of this additional text, showing the last page of the second section and p. 17 of the third, is given in plate 6. The third section is also calendary in nature.

5. ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ: ԳԻՐԲ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՈՐ ԿՈՉԻ ՀՈՄԱՆՈՒՆԱԿԻ ԱԳԱ-
ԹԱՆԳԵՂՈՍ: Կ. Պոլիս, ապ. Գրեգոր զպիր որդի Մկրտչի Մարգարեանցի,
1709, 12 + 428 էջ.

Հայ Հնարար Գրքի Մաս. Յուդակ, Թիւ 243: Սիոն, 1968, Թիւ 94.

⁴ Concerning this printing see Մ. Զ. Վ. Գրիգորեան, «Նոր նիւթի և Կիսկոմ-
քիւնցի հրատարակիչ Վանանդեղոյ մասին», Հանդէս Ամսօրեայ, 79 (1966), p. 320 f.
and notes 11 and 12 where further bibliography is recorded.

6. ՁՆՆՈՒ ԳԼԱԿ. ԳԻՐԲ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵՐԿՐԻՆ ՏԱՐՈՂՈՅ: Կ. Պոլիս, 1719, ճժբ + հբ = 188 + 78 էջ.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մատ. Ցուցակ, Թիւ 306: Սիոն, 1968, Թիւ 127.

7. ՏՈՆԱՑՈՅՑ ԵՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱՑՈՅՑ: Կ. Պոլիս, տպ. Կաթապետ որդի Աստ-
լաժատուրյ, 1722, 360 էջ.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մատ. Ցուցակ, Թիւ 325: Սիոն, 1968, Թիւ 136.

Ե Ր Գ Ե Ց Ի Բ
ՈՐԴԻՐ ՈՒՐԱՆԻՐԻՐ
նոր լինելու համար մեր եւն լինելի որ ժե-
նաւ զանաւանապէս ի հոգի եւ ծննդի մը
սոր ծննաւ յամենայն արդարեւ մաքր մոր
նաւ ի տաւաղի մէջ ըզ մայրն լուսն:
Զ լինելու համար մարդկան այսոր ծնն-
դեան մը արդարեւ հոգի մը լինելի մարտ
լուսն զանաւանապէս յարգանքի մեծութեամբ
պէս այսոր ըզ լինելի յարգանքի յարգանք
տաւաղ մորս: 5

Hymnal — 1692, Amsterdam. Page 5

National & University Library

Gulbenkian Library

Observe that the list in *Sion*, 1968, p. 389, evidently contains a misprint. The number of pages is there given as "ԳճԿ (380)," which should read "ԳճԿ (460)."

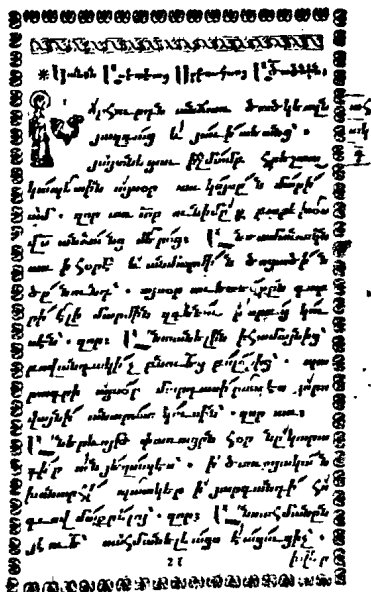
8. ԵՐԱԺԵՏԱԿԱՆ ԵՐԳԵՑՄՈՒՆԻՐ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆԲ: Կ. Պոլիս, տպ. Աստ-
լաժատուր կ. պոլսեցի, 1724, 528 էջ.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մատ. Ցուցակ, Թիւ 338: Սիոն, 1968, Թիւ 144.

9. ԳՐՈՒԿՍ ՈՐ ԿՈՁԻ ՏԱՂԱՐԱՆ: Կ. Պոլիս, 1740.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մատ. Ցուցակ, Թիւ 447.

The book contains two separate page numberings with some leaves of a third as end papers. The main section, with the title here given, runs from 1-368. This is followed by a second page numbering, running from 17-144 (presumably a fascicle containing pp. 1-16 has been lost). The first line of p. 17 is Տեսնելի առաջ եկալ խնդրի. At the beginning and at the end are found four sheets of yet a third page numbering, being pp. 53-54, 59-60, 69-70 and 75-76.

Hymnal — 1692, Amsterdam. Page 21

National and University Library

10. ՍՈՒՐԲ ԱԵՏԱՐԱՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՑ ԵՒ ՓՐԿՉԻՆ: Կ. Պոլս, 1740, 388 + 2 էջ.

Հայ Հիմախի Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 451.

11. ՊԵՏՐՈՍ ԱՐԱԳՈՆԱՅԻ: ԳԻՐԲ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆՑ: Վենետիկ, տպ. Դեմետրիոս Թեոդոսեանց, 1772, 8 + 723 + 3 էջ.

Հայ Հիմախի Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 636.

12. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ: ԳԻՐԲ ԱՂՈԹԻՑ: Կ. Պոլս, տպ. Աստուածատուր, 1774, Հատոր Ա, 1 - 396 էջ, Թերի.

Հայ Հիմախի Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 652.

* Concerning this book see the note in Հայ Հիմախի Գրքի Մասնագիտական Ցուցակ, no. 447, p. 112.

The copy in the National and University lacks a title page. It has been identified by comparison with the copies in the Armenian Patriarchate Library. There, as in the Catalogue published in Armenia, copies are found containing 414 pages, while the copy here being described contains 396 pages. Like the present volume, one copy in the Patriarchate Library also has 396 pages, and this represents Part 1 of the book. Part 2 starts on p. 397.

Ե զինչ որ տալէ և խմբէ չամէնն
 փոխէ. ժշբարիէ ի տարուջն
 մի անգամ առնուա լաւէ ժէ
 Լ. անուա այն տրին անդ լինիս
 ժշ. և Դ. Դ. Լ. բարի մի առ
 նուա. ի խիւս բարիէ զինչ որ տա
 անս մարտեցանէ և զնեբանն ար
 բէ. իա բարիէ առողջ էնեա
 մարդն. ի՞նչ երակ առնուա տա
 ով և պնտաւ իրաւիս աւելցարդն
 ի՞նչ Լ. րին առնուա սիրադ տա
 րախ լինի և բարիէ. ի՞նչ Լ. րին
 առնուա խէլքն առննա մարդ
 տն. ին. ի՞նչ բարիէ. ինչ երակ
 առնուա ինչ ցեղ որէ յանկարծ
 ակ մահ լինի մարդ. ի՞նչ և ինչ
 Լ. րին բարի մի առնուա ոչ բղա
 նի կարէ ոչ գեղ խմէ.
 Լ. Լ. Լ. Գ. 263

Լ. յալ շար ասողէ. գոր յոյս
 ինչաց ան յետուա բաճանայ
 ին և ասաց յորժամ երեսիս գէմ
 լինի. ճանապարհ մի գնար. բա
 րի բան մի բանի. խոստ մի
 գոր. յորժամ անդունդքն լին
 նի առն մի շինեա ճիւղն մի ձգե
 ր մի վարե ր մի անկե ր. առվաւ յոյս
 թեաց յետուա բաճանայն ոչ գ
 լոցն ի՞նչ. այն ժամանակէն ր
 կատարաւ ինչ
 Լ. ասինն ան ժամ արեւ լուսէ.
 Բ. ժէ ինչ ի մէջ հարաւոյ. և յարե
 ւ լուսէ. գ. ժգ իգ. հարաւոյ ինչ կո
 զնէ. գ. ժգ իգ. ի մէջ հարաւոյ
 և. հարաւոյ. Ե. ժէ ինչ. յարե
 մեծան լինի. Զ. ժշ ինչ. ի մէջ
 բլամոյն. և յիւսիսէ. Է. ժէ ինչ
 յիւսիս լինի. Ը. ժշ ինչ. ի մէջ լու
 Լ. 17 ամսոյ

Calendar — 1699, Constantinople. Beginning of third section.

National and University Library

13. ԳԻՐԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ: ԳԻՐԳ ԱՂՈԹԻՑ: Կ. Պոլիս, տպ. Յոհաննէս և Գոգոս, 1782, 634 էջ, Թերի.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մատ. Յուլյակ, Թիւ 717.

14. ՅԱԿՈԲ ՊԱՏՐԻԱՐԿ: ԳԻՐԳ ԿՈՉԵՑԵԱԼ ՁԷՆ ՀՈԳԵՒՈՐ: Կ. Պոլիս, տպ. Յոհաննէս և Գոգոս, 1787, 424 էջ.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մատ. Յուլյակ, Թիւ 796.

15. ՇԱՐԱԿԱՆՈՑ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԵՐԳԵՑՄՈՒՆԸ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆԸ: Էջմիա-ծիւն, 1789, 895 էջ.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մատ. Յուլյակ, Թիւ 831.

16. ԳՐԳՈՒԿ ՈՐ ԿՈՉԻ ԷՖԻՄԻՐՏԷ: ՎԼԵԼԱԻԿ, տպ. Անտոն Գորթոլի, 1796, 456 էջ.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մատ. Յուլյակ, Թիւ 917.

COMPARATIVE TABLE OF THE NUMBERINGS

Our list	Bibl. Catalogue (Erevan)	Sion
1	154	57
2	157	59
3	167	not included
4	179	70
5	243	94
6	306	127
7	325	136
8	338	144
9	447	not yet published
10	451	
11	636	
12	652	
13	717	
14	796	
15	831	
16	917	

Հայ Հնատիպ Գիրքեր

Երուսաղեմի Պետական և Համալսարանի Գրադարանին մէջ

Միջայել Ըսթօն

Վերջին քանի մը տարիներուն, Հայ հնատիպ գիրքերու մասին մեր ծանօթութիւնը աւելցած է շնորհիւ երկու գլխաւոր ձեռնարկներու. առաջինը, «Հայ Հնատիպ Գրքի Մատենագիտական Ցուցակ», երատարակուեցաւ 1963-ին Երեւան, իսկ երկրորդը՝ «Ցուցակ և Յիշատակարաններ Երուսաղեմի Գ. Կիւլպէնկեան Մատենադարանի Հայ Հնատիպ Գիրքերու (1512-1800)» 1967-էն սկսեալ լոյս կը տեսնէ «Սիւն»ի մէջ, յաջորդական յօդուածներով:

Ներկայ յօդուածը կը ներկայացնէ ցուցակ մը այն 16 հայերէն հրճատիպներուն, որոնք կը պահուին Երուսաղեմի Պետական և Համալսարանի Գրադարանի Հազուագիտ Գիրքերու Սենեակին մէջ: Միաժամանակ կը տրուին քանի մը նկատողութիւններ այն պարագաներուն՝ երբ տարբերութիւններ նշմարուած են վերոյիշեալ ցուցակներու նկարագրութիւններուն և այստեղ ներկայացուող գիրքերուն միջեւ: Թերեւս ամենէն հետաքրքրականը, մատենագիտական տեսակէտէ, կը հանդիսանայ 1692-ի (ներկայ ցուցակի թիւ 2) «Շարակնոց»ը: Գրադարանի օրինակը կը բովանդակէ մէկ կազմի տակ միաջած երկու տարբեր տպագրութիւններ. առաջին մասը, էջ 1-18, Ամսդեր-տամեան տպագրութիւն մըն է, երկրորդը՝ Բուխարսկայի տպագրութիւնն է:

նունով, որոնք կը յիշուին Երեւանի Ցուցակին (թիւ 157) եւ «Սիւն»ի Ցուցակին (թիւ 59) մէջ: Սակայն ան տարբեր տպագրութիւն մըն է, ինչպէս որ կիւլպէնկեան Մատենադարանի օրինակին հետ բազդատութիւն մը ցոյց տըլաւ, եւ հետեւաբար պէտք է եզրակացնել որ Ամսդերտամի մէջ միեւնոյն տարին երկու տպագրութիւններ կատարուած են, մայմ տպագրիչին կողմէ: Գրքին երկրորդ մասը Կ. Պոլսոյ տպարաններու յատուկ ձեւաւորում եւ ոմունի, դարձեալ ստեղծած «Շարակնոց»է մը:

Յօդուածին կցուած է վերոյիշեալ երկու ցուցակներու եւ մերկայ ցուցակին համեմատական մէկ տախտակը, եւ արտוטպուած են վեց մկարներ:

ՅՈՒՑԱԿ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ Գ. ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՀՆԱՏԻՊ ԳԻՐՔԵՐՈՒ

(1512 — 1800)

150

ՍԻՄԵՈՆ ՎՐԴ. ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ. ԳԻՐՔ ՈՐ ԿՈՑԻ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ: Կ. ՊՈԼԻՍ, տպ. Մարտիրոս Դպրեր, 1725, 231 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐՔ ՈՐ ԿՈՑԻ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ: Արարեալ էւ Շարադրեցեալ է Սիմէոն Վարդապետէ Զուգայեցոյ, ի փոռս ձեռնի սատուոյ:

Տպեցեալ է Կ. Պոլսոյ Կոնստանտինոպոլսոյ Սրբազան Կաթողիկոսի: Այլիւ ի պատրիարքութեան սուրբ երեսնադէմայ է կոստանդնուպոլսոյ Տեառն Գրիգորի. եւ Տեառն Ովաննիսի տառաւորան Վարդապետաց:

Յամէ քրէշին. 1725: էւ ի Հայոց 1174-ի կոստանդնուպոլիս. ի Տպարանի Մարտիրոս Դպրի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան տպել տըւողաց. եւ աշխատողաց Գրիլիս:

Ոյք ձեռնառ: Եղին տպեցման սորա՝ եւ սորա: Շուտութեցի եփրեմի որդի Յօհաննէս. Թորոսի որդի միւրթար. ծառուրի որդի Աւետիք. աղվիւրեցի յաքնաղարի որդի Եաննաղար. առաւայ որդի տիրացու Սիմէոն. եւ շիրին. Տէր մարգարի որդի պարոն Նդիաղար. Գոսպարի որդի Փայթ. աղուիցի ըստամի որդի մանուկ Իդնաթիս. պնիաթի որդի Մանուէլ. զաքարի որդի Օվան. յօհաննէսի որդի Յօհան. յակօրի որդի Կոստանտին. յակօրի որդի Նաղար. եւ պարոն Յօհաննէս. վերայդեացի աւագի որդի տիրացու պարոն Յակօր, մարտիրոսի որդի տիրացու Մկրտիչ. տառաւորի Փրեմկուիլի որդի տիրացու Մուրատ. տիգլադեցի տրիտաւիլի որդի Յարութիւն. տառաւորացի տիրացու Մովսէս. իղմիրցի զաքարի որդի Պետրոս. իջմիսնեցի յարութիւնի որդի Կիրակոս. Նորադեացի մկրաշի որդի Աւարոն. ըստամպօցի իտանկի որդի Գրիգոր. երեմիայի որդի Մկրտիչ:

Այլիւ յիւլեցէ՛ք եւ զախառատեցա զընծայ սորա զՏիրացու Տեւլէթն. եւ զՍտեփաննոն. եւ զհանգուցեալն ի զրիտոս զմերոնի Հայրն իմ զմանաեմի սարգիսն միով Հայր մերու զի յիւլեցալք լիլիք եւ զուք ի Քրիստոսէ ի միւս տեղամ զայրտեանն ամէն Հայր մեր:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան
406 ՍԻ

151

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԶԱՐԵԿԱՍԻ. ՆԱՐԵԿ: Կ. ՊՈԼԻՍ, տպ. Գրիգոր Մարգարեանցի, 1726, ՆԱԱ (431) էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԲ

ԳԻՐԲ ԱՂՈՒԹԻՑ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ Հոգեկիր Հոռոտրի:

Տպեցալ է Հայրապետութեան Սրբոյն էջմիածնի՝ Տեան Աստուածատրոյ Սրբազան Կաթողիկոսի, եւ Քառերարդութեան Սրբոյն Երուսաղէմի՝ Տեան Գրեգորի Մաքրազան Վեհի: Եւ յԱստուածութեան Պայտոյս Կոստանդինոս՝ Տեան Յունանիս Մեծի Աստուածաբան Վարդապետի:

Ի սպարանի գրեգոր զգրի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

Յիշատակարամ Սրբոյ Մատենիս Տպեցմամ:

Կարգութեան Աստուծոյ՝ եւ ողորմութեան Թորիս՝ ապշոյս ուրբ գիրքս ւս յօթից Սրբոյն Գրեգորի Նարեկացոյ՝ եւ ճշնագրեաց Վարդապետի. ի յազում յաւ օրինակաց, բազմաթիւս երկամբք որդարութեան, զայլ եւ այլ օրինակոն ընդ միմեանս Համեմատելով: Որ եւ ի խնամոցն Աստուծոյ՝ զբոսք հին օրինակ մի՝ որ զԵրեմիայի էր քան զայլսն. յորմէ բազում ինչ սխալանս եւ պակասութիւնս բառից եւ բանից ուղղեցաք շնորհիւն աստուծոյ որ եւ հՀաս ի կատարումն ապեցման՝ ի Թորին Հայոց՝ Աճն. ի յրումն տարւոյն. այսինքն ի վերջումն զկատարելի:

Ի Հայրապետութեան Սրբոյն էջմիածնի Գերադան Աթոռոյն՝ Ձեյթունցի Նորապետի՝ Դիապետի Տեան Կարապետի եւ Սրբազան Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց. որոյ կեանս երկարս տացէ Տէր Աստուած մեր:

Եւ ի Քառերարդութեան Սրբոյն Երուսաղէմի Ամենապայծառ Աթոռոյն՝ Տեան Գրեգորի ճշնագրեաց Հայրապետի:

Իսկ ի Դիապետութեան Մեծի Քաղաքիս Կոստանդնուպոլսոյ՝ Տեան Յունանիս Արք եպիսկոպոսի. եւ այլեւոյ Սրբոյ Տնօրենական տեղեաց Գրիգորիս Աստուծոյ մերոյ:

Եւ արդ՝ յիշելի է աստ, զի ի ժամանակս երկուց լուսաւորացս այսոցիկ՝ այսինքն Տեան Գրեգորի եւ Յունանիս՝ շեղացաւ Աստուծոյ Սուրբ Աթոռն ամենայն Հայոց՝ որ յերուսաղէմ. այսինքն սրբոյն Յակոբոյ՝ Տեան եղբորն: Զի մինչեւ ի սոսոս՝ բարդումն պարտուց սրբոյ Տանն այնորիկ՝ որ ըստ օրէ յաւելումն էր. որ հՀաս յանձնելի զանութիւն եւ չաւարութիւն պարտուց: Ապա արք աստուածաւորք եւ յարկաւաճօնք եւ ճմարիս լատաղովք ճշմարտութեան, ակնցիք այսինքն ստաւֆք եւ Հաղպարք. կեաւարցի խալիֆայք, եւ ռաւաճարիք. Համայն քահանայք եւ ժողովուրդք, ի մի վայս՝ ժողովեալ՝ խորհեցան զնորհուրք Տէրաւոր, որոց ահր Հասուցել զվարձս, եւ Հաստատուն պահեցել միարան սբարով միշտ ի զործս բարիս: Եւ զերկուսս զայսոցիկ կոչեցին բազում պաղատանօք ի խնդրաւորս ասել սրբոյն Յունանիս Կարապետին եւ Մրիւրային որ ի տարուն՝ որչ ընդի ծառայք էին սրբոյ ուխտին այնորիկ: Եւ բերեալ Նաուսեցին արքունական Հրամանաւ զմին յաթոռ Քառերարդութեան Սրբոյն Յակոբոյ զեղեցիկ Դանին, եւ զմիւսն՝ Կոստանդնուպոլսոյ մեծի Քաղաքիս. զորմէ իրականքնէ Համառօտ իմն պատմութիւն եղեալ կայ ի վերջումն փոքրիկ գրչիկ որ կոչի Զնորք պատմադիր: Յորում յիշատակեցան թէ որքան ինութիւն եղեւ ի ժամանակս սոցա, թէ ի սուրբ Երուսաղէմ, եւ թէ աստ ի Կոստանդնուպոլիս՝ Եկեղեցեաց պայծառութիւն. որ եւ Խոր նորոգեալ սուրբ Յարութեան Տաճարն, եւ այլ լինեալք ի մէջ վանից սրբոյն Յակոբոյ: Յաւելմունք սպասուց սրբութեան եւ վրձարմունք պարտուց. եւ այլ լինեալք եւ սոսցմունք տեղեաց եւ լինեալոց ի Հոգն անփայտս յիշատակ սրբոյն Յակոբոյ:

Ողորմութեան աստուծոյ՝ եւ պայծառացաւ լինեալովք սուրբ աստուածանի Ծնեղեցիս. 1168՝ Թրեին:

Իսկ անտի մինչեւ ցայժմ Նորոգեցան անա յորդորմար եւ աշխատութեամբ սոյն այսոցիկ՝ երկուց վեհեցս եւ ողորմութեան աստուծոյ՝ աստ ի կոստանդնուպոլիս սուրբ Եկեղեցիք Սրբոց Հրեշտակապետացն, սրբոյն Գէորգեայ, եւ սրբոյ Լուսաւորչին մերոյ ի զաւթիս որ է Հանդէպ քաղաքիս. եւ յայլ շրջակայ տեղիս: Որ եւ աստուածն ամենայնի ուղիքն Ամէնս թաղաւորին եւ իւր փոխանորդ Իպրահիմ փաշային երկար կեանս տացէ. որ ետուն Հրաման նորոգմանցս այսոցիկ: Այլ եւ երկուց լուսաւորացս այսոցիկ տացէ ամաց երկարութիւն ի լուսաւորել զեկեղեցին աստուծոյ. թաւառեալան Վարդապետութեան իւրեանց. Ամէն: Իսկ աստ եւ այս յիշելի է: Զի յայտ թրւով յորում անա զընթէ վրձարեալ են

պարտքն սրբոյն Յակոբայ զնկոյնի Գոհնն, զի սակաւ թնչ է մտացեալ: Եւ որոնք իմն ի մէջ բերաւ թէ՛ ախրան յանելումն պարտուց սրբոյն Յանն աշխարհի տաւաթ՝ սկսաւ եւ յի՛նչ պատու ճարմ: Եւ որոնեալ զսին ի զիտողաց՝ թէ ա՛յն էր պատեառն՝ որ եկամուտ եւ ո՛չ ի սակնն տնն սնեալ ուր՝ ստաւորոզ կամ վէճիկ եզեւ նմա, որ յա՛յտ է գիտողաց: Եւ այլէ ոմանք ի մեռաւ աշխարհակալանաց տրեւել զվերապաշտութիւն վանիցն քաջայնիցն եւ զբնթն ի հիմանց սաղայնիցն: զի յայնքան աղաքատութիւն է՛նա՝ որ յի՛րաւ ի աղի եւս կարտապաւաւ ստանն աշխարհի մտաց թէ զարդուց ոսկիեղիւնաց կամ արծաթեղիւնաց, եւ ալմա յի է սանկնայնի: զոր տէր տատումն ճատաւաւ եւ անհաւ պահեսցէ յակնատարաւ պընտնաց զկերն եւեթ գիտողաց: Եւ իրեն զայս աշուղտ ստուղեցիկ, աղաւ հրամանաւ նորապաշտ շայնապետին եւ սրբազան Կաթողիկոսին, եւ երկուց բերեալ Փարիսարդաց աշուղիկ, եւ այլ պատարաւ գտեալ Եպիսկոպոսաց եւ վարդապետաց եւ ճաւանայնց, ճատապաշտաւ կանոն իմն աշուղտ:

Եթէ յայնմեանէ եկամուտ ոք որ ի տունն աշխարհիցն սնեալ եւ զիւրումնաւ նորա յիցէ իմացեալ՝ եւ յանդիպիցի առաջնորդ լինիլ նմա, կամ վէճիկ՝ նզովեալ եղիցի: Եթէ ոք յայնմեանէ զաշխարհակալն ոք պապաւ անաթք կամ ալլիկն կոչմամբ տունէ վերակացու սրբոյն տանն աշխարհի, նզովեալ եղիցի: Եթէ ոք յայնմեանէ պատեաւ լիցի զպատարարդութիւն սրբոյն երեսպղծիկ կցի ընդ առաջնորդութիւն կոտառեղնապետայն՝ կամ ալլ ինչ տեղոյ՝ որ մեծ պատեաւն ալ ալ էր սրբոյն տանն աւերման՝ նզովեալ եղիցի:

Արդ՝ յի՛նչաք զայս՝ զի զգուշութիւն լիցի ապանեանցն, եւ ո՛չ ի փոքս ներկայ եղելոցս:

Այլ աղբ՝ աղաշեմք գրաբեմիւ եւ զվերմեանց ընթերցողոք սուրբ մատենիս՝ զի ի ճաշակէն մեր ի հոգեւոր սեղանոյս յայնմանէ, որոյ ճաղցրութիւն անհամեմատ է, յի՛նչիւր ի մարդ մաղթանա կամ զԳրիգոր եւ զՅովննէն վերոգրեցեալ անաթք եւեթ վարդապետաւ: որ յառ փափագանք ձեռնեցաւ զպոլումն սորա՝ եւ տէր էլից զփափագանք մեր սղորմութեամբն իւրով: Որում անհաւ գոհութիւն եւ փառք:

Երէնաջիք եւ զաշխարհաւոր սրգեակն մեր ըզգոտարք զպիւրն սերտատեան: որոյ արդեամբք եւ զոյժիք ապեցաւ սուրբ Գրիգոր, յի՛նչապի հոգալ իւրոյ եւ ծնողացն: Երէնաջիք եւ զերթերացաւոր սրգեակն մեր զաւր յարութիւն նորեմայն սրգեակն, որ բազում երկունս կրեաց ի մտովին զվիսայութիւնն զոր յի՛նչալ եմք ի յառաջնորդութեան զբոյս: Ընդ նմին եւ զփոքրիկ տախթի կըրաւոր նորին ըզհոգեմին սրգեակն մեր ի տէր հանգուցեալ: որ եւ նա ի աղայական հասակին ընթերցայր զառաքանաշունչ առաք. եւ մինչ զտանէր զրաւտ աման համեմատաւ բառից աղօթական զբոյս աշուղիկ՝ առէր խնդալով ա՛նա՝ վկայութիւն մի այլ վաթ:

Իսկ մեր վասն շահելոյ գրողոյ միտաւ նորա՝ ո՛չ մզեալ յետ թէ այլ չէ պիտոյ: ալլ զնէալ իւրոյն ի լուսանցն հանդէպ այնմ բառին, առ ի բորբոք պահելոյ ըզտէր ընթերցման նորին: Ընդ որո յի՛նչալք եւ զայլ աշակերտան եւ զբոյս միաբանն մեր է Տէր:

ՅԵՐԵՄԻԱՅԱՆ Բ

Յիշատակարան տպագիր:

Տպեցաւ սուրբ Գրիգոր արդեամբ եւ զոյժիք վերագրեցեալ առաքանաթիւք եւ բարեպաշտաւ գոտարք զպիւրն սերտատեան: Որոյ տէր հաւատուցէ զվարճաւ սրբոյն եւ փափագանց Երբն ի հոգի իւր՝ եւ ծնողաց նորին զբեկորին եւ եղիարեթին, եւ ամենայն զարմից նորին: Ամէն:

Երէնաջիք տառածոր եւ զիս զմեղապարտ սպազող զբոյս՝ զմահաթի գրիգոր զպիւրն՝ եւ զնեղքն իմ որ բազում աշխատան կրեցի ի շինելն զմանրագիրս եւ զեղգիպիրս սորին, եւ զայլ ինչ սրպիտութիւն սպազորաւան: Երէնաջիք եւ զբազմաշխատարդեակն իմ զգույ ծերութեան իմոյ զտիրացու ներսէն որ նա՛ է շարաղ եւ ցրող արբեմաւատից: Ընդ նմին եւ զերեւորայս բողոքով սրգեակն իմ զտիրացու թաղիւրն: որ նա եւս ի մանկական հասակին բազում աշխատան կրեաց ի շարեւ եւ ի ցրել ըստ իւրում աղայական կարեացն՝ յի՛նչալք եւ զմար սոցին: Երէնաջիք եւ զայլ աշխատարար Տպագրաւան ըզթիֆլիցիկ տէր լիթ, եւ զմարգարիկ հաւային: Եւ զուր յի՛նչալ լիթիք ի Քրիստոսէ Աստուծա՛մ մերմէ: Ամէն:

Հուսկ յետոյ քան զամենեւին՝ եւ զիս զարեգրող սրբոյ ժատենիս, զմեկապարս պապատար շնչին դպիրս, եւ զամենեւեւ զարեպան իմ զՓահրապատեղի աղանի Աստուածաբար վարդապետան, եւ զմեզոց մեր յիշմէիք ի տէր: Յորմէ եւ զուր անմասն լիւիք ու զարմուկեամբ ամէն:

Հայր մեր որ յերկինս:
Սուրբ նշխիք անուն քո:

Կիւպէնկեան Մատենադարան

248 Նա

1726

152

ՄԱՇՏՈՑ: Կ. Պոլիս, տպ. Աստուածատուր Կոստանդնուպոլսեցի, 1726. 62 Գ (384) էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԺՍ ԱՐ ԿՈՉԻ ՄԱՇՏՈՑ:

Պարունակէ լիւրեան զմանա սրբազան արարողութիւնս Հայաստանեայց Եկեղեցոյ: Տըղեցեալ է Կոստանդնուպոլսի քաղաքի. Հրամանաւ Նորին վերադիտողի տեսան Եօհաննէս Արք Եպիսկոպոսի:

Օգնեա՛ Ամենակարօ՛ղ Տէր:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

Յիշատակարան Արքաւորդի:

Արքադադոն քահանայիցդ՝ եւ հարցդ իմոց հոգեւորաց յայտ լիցի: Ձի ի վաղուց Վատէ անանկով զբազում սխալանա բառից եւ քանից ի մէջ մաշտոցացն, մեծագոյն սուղ լինէր սրբաբն. Թէ զիսմըդ ոչ ումեք փոյթ լիւի ուղղել զնոսա: Եւ թղձայի հանապաղ սրբադրել զմաշտոց մի, եւ Նո՛ր տալ աղպիլ ի փառս անուան մեծին աստուծոյ, եւ ի քաւութիւն լազում յանցանաց իմոց: Ուստի տեսեալ զբողոքանս անպիտան ծառայիս իւրոյ՝ զիտօղն զաղանաց, էլից այսօր զփափագանս սրաի իմոյ: Որ ահա՛ շնորհիւն աստուծոյ՝ եւ հարկօղ հրամանաւ սրբազան պատրիարքին մեծի պօլսոյս՝ մեղեմունիս եղէ ի զործն այս:

Շարեւով առաջի իմ եւզ հնագոյն ընտիր օրինակս, եւ համեմատելով զնոսա ընդ իւրեարս բազում աշխատութեամբ եւ անհանգիստ աղքետութեամբ:

...Եւ արդ՝ եթէ հաճոյացի յայտ քարեփրացդ՝ շնորհեաւոյ աշխատութիւնս մեր, փառս վեր առաքելովք այնմ որ աւօղն է ամենայն շնորհաց: Եւ եթէ գտանիցին սխալանք ինչ եւ ի մերս սրբազրութեան, Ներեմէիք տկարութեանս, զի սխալաւ միայն աստուած է: Եւ յիշմէիք զներքողբեալ եւ մեղօք լցեալ եղկելիս:

Պապատար չճշիմ դպիր

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ

Յիշատակարան Տպողի:

Ողորմութեամբն աստուծոյ՝ տպեցան սուրբ գիրքս ի Հայրապետութեան տուրբ էջ-միաների՝ տեսան Կարապետի սրբազան Կաթողիկոսի: Եւ ի Պատրիարքութեան սրբոյն Սրուսաղէմի՝ տեսան Գրիգորի Սրբազան Եպիսկոպոսի:

Այդ որդի ընթերցողը զամ, յիշողիք ի տէր զՏպագրող զբնույթ, բաժանեալ ախ-
լացոյ: աստուածատուր զանպիտան ծառայոյ մեր: և զհաճուցեալ ծնողն իմ զկարասպետն և
զմարտիմ: Եւ զորդեալն իմ զտիրացու յոհաննէսն զցուպ ծերութեան իմոյ: որ լատ աշխա-
տանս կրեաց ի շարեյն զստ, ախշան զգուշութեամբ և նուրբ մտածմամբ՝ թէ զլիաւոր
բանքն ի դուռն տողիցն անկանիցին: Զոր տեսնե՞ք ահա թէ ո՞րպէս վայելուչ գրուածովք
և գեալք են: որ է մեծ աշխատութիւն և մտաւորացն գիտելիք:

Այլ և զաշխատաւոր մշակն զործարանին զվանեցի միթարն:

Եւ զուր յիշեալ լիկիք ի քրիստոսէ յիսուսէ, ամէն:

Ի Թւին հայոց, 1175: Նոյեմբերի, 15:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

284-3

1726

153

ԴԱՇՏԻԿ ԵԱՂԿԱԼԻ: Թրգմ. Յովհան Վրդ. Թաթարեցի: Վենետիկ, ապ. Անտոն Գոթֆրիդ,
1727. 429 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԴԱՇՏԻԿ ԵԱՂԿԱԼԻ: Որոյ սկիզբն է, Խաթաղաւաղութիւն իստոյմանահարց:՝ Եւ կոթակիկն
զարթուցողական: Ան ապա են վարք և օրինակք զերազանցականք:

Հաւաքեցեալք իրք զԵաղիկոյ մանազնեցիկո՝ յեկեղեցական պատմութեանցն խաթ-
րականաց: և ի մի վայր շարադրեցեալք բառին հայկականո: Աշխատաւորութեամբ տեսան
Յանանու Վարդապետին Թաթարեցու, և Եղիկոյականին, ի զբառնս և ի զուարճութիւնս հո-
գեական: Եղբարց մերոց հայկազունեացն: Յատիթ կեցութեան: և պատճառ ջրմեղանդութեան
ընթերցողաց նոցին, և լուսնացն ի փառս աստուծոյ, և ի պատիւ Ամէնօրհնեալ Կոստին:

Ի հայրապետութեան Տեսան Կարապետի ամենից հայոց Կաթողիկոսի: Յամի
Տեսան 1727. Յուլի 24:

Ի Վենետիկ: Ի Տպարանի Անթոնի Գոթֆրիդ: Հրամանաւ Մեծաւորաց, և փոխվելէ-
հիով Գերազանցազունեղի Մերակուսի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

240 Թ

154

ԹՈՎՄԱ ԱՐՈՒՆԱՅԻ. ԽՈՍՏՈՎԱՆԱՐԱՆ: Թրգմ. Գեորգի Մուկուչեան: Վենետիկ, 1727,
ապ. Անտոն Գոթֆրիդ, 138 + 5 չհ. = 143 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԽՈՍՏՈՎԱՆԱՐԱՆ ՍՐԲՈՅՆ ԹՕՄԱՅԻ ԱՔՈՒՆԱՅԻՆ, Որում ումեք թէ Խոստովանահար, թէ
Խոստովանարդւոյ հարկաւոր:

Թարգմանեցեալ ի Լաթինականէ առ հայկական բարբառ ի Տէր Գեորգի Միտիանարի
Կոստանդինուպոլսեցոյ Մուկուչեան զարմէ:

Ան ապարկեցեալ առ օգուս ամենից ջանացողութեամբ նոյնոյ:

Ի հայրապետութեան Տեսան Կարապետի ամենից հայոց Կաթողիկոսի:

Յամի Տեսան 1727. Յուլի 10:

Ի Վենետիկ: Ի Տպարանի Անթոնի Գոթֆրիդ: Հրամանաւ Մեծաւորաց, և փոխվելէ-

հիով Գերազանցազունեղի Մերակուսի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուկ:

Կիւլպինկան Մատենադարան
189.4 Թ.

155

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎՐԴ. ԲՈՐԻԿ. ԽԹԱՆ ՋՂՋՄԱՆ: Թրգմ. Պետրոս Մուհուպեան: Վենետիկ, 1727, ապ. Անտոն Պոսթոլի, 288 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԽԹԱՆ ՋՂՋՄԱՆ ԵՒ ԱՌԱՋԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ՄԻՋԱՀԻՏԻՍԵՑԱՎ ՔԱՆԻԻՔԻ ԱՍՏՈՒԱՇՈՒՆՁԻ. Ձեռամբ Վերադասուելի եղբայրականի Հօր Թիսուսի Մարիամայ Պարմելիթուր Կանի Բորիկ:

Թարգմանեցեալ է Լաթինականէ առ Հայկական լեզու է Տէր Պետրոս Միսիսեանը Կոստանդնուպոլսեայ Մուհուպեան զարմէ:

Եւ ապեցեալ է օգուտ մեղաւորաց լուսարարութեամբ Նոյնոյ.

Ի Հայրապետութեան Տեսան Կարապետի ամենից Հայոց Կաթողիկոսի:

Յամի Տեսան 1727. Մարի 26:

Ի Վենետիկ: Ի Տպարանի Անտոնի Պոսթոլի:

Հրամանաւ Մեծաւորաց, եւ Փռփրկէմիով Գերազանցադուանդի Խեթակոտի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուկ:

Կիւլպինկան Մատենադարան
234 Բ.

156

ԿԻՐԵՂ ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԵՐՈՒՍԱՆԷՄԱՅԻ. ԿՈՉՈՒՄՆ ԸՆԾԱՅՈՒԹԵԱՆ. Կ. Պուլիս, ապ. Մարտիրոս Դպիր, 1727, 384 + 208 = 592 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԿՈՉՈՒՄՆ ԸՆԾԱՅՈՒԹԵԱՆ. յորում պարունակին բանք հաւատոյ եւ իրատք պիտանիք առ ընծայեալն է խորհուրդ սուրբ աւանդանին:

Արարեալ սրբոյն Կիրիլի երեսադէմայ Հայրապետին: զոր սկսանի է սկզբան քառասնորայց պահոց սուրբ զատիկն. ԺԹ. ընթերցւածովք: Թարգմանեցեալ է յունացի: Եւ ապեցեալ է բուզանդիա է Հայրապետութեան սրբոյն էջմիածնի տեառն Կարապետի սրբազան կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: ԹԸԻԻ ՌՃՀԶ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

Վասնորոյ տեսեալ զգեղեցկաւոր վարդապետութիւն սորա եւ իզմ յանձին կալեալ ըստ է զբիստոս սրբոյն, արեւելցի բարեպաշտոն ջերմեռանդաւ աշուղիկ, պարոն յանազարն,

և տիրացած մուքաթան, ետան զսառ տպել և ի լոյս տնել ի յիշատակ հոգւոց իւրեանց և ի յօգուտ մանկանց նկեղեցւոյ. և ամենախն ի քառա տառուծոյ:

Յդն ուրեմն սկեցեալ տրդումն տարին կամօր և յորդորմամբ երկուց արաղան պատրիարքացն արքայն երուսաղէմի ևս կոստանդնուպօլսոյ, ճնտն Գրիգորի ևս տեսնն Ոսմանեա Աստուածաբան քորդապետ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ

Փառք...

Ի՞նչ ըստ իւրում անբողբոս և անհամեմատ քաղաքաբնակն, ետ կարողութիւն անդիտան և պարտաւոր ծառայիցն՝ ապել և ի լոյս տնել զգեղեցիկ դիւքս և զօգուտս իւր մատենա զոյս տառաւածաբանական, որ կընցեալ Կոյումն ընծայութեան շարադրեցու եալ փրկաւէտ բանիւք արքայ մեծին Գրիգի երուսաղէմայ Նարեկեանին, ի փշմանէ ընտրաց Հոգւոյն Աստուծոյ:

Որոյ աւա՛ արժանացար ընտրեան տառուծոյ՝ տեսնել զկատարումն առպեցման. Որ եղև ի յամի տեսնն 1728. ի հայոց թուականին 1177: յամենան մայիսի. 19:

Ի Նարեկեանութեան արքայն իջմիտնել լուսանկար և բարձրագահ աթոռոյն, զէր-թունցի տեսնն Կարապետի արքայան Կաթուղիկոսի տնեայն հայոց: և ի պատրիարքութեան արքայն Երուսաղէմի տառաւածագիւն քաղաքին և արքայն Յակոբայ գերանշալ աթոռոյն, տեսնն Գրիգորի արք եղիսկոպոսի և Աստուածաբան վարդապետի:

Եւ ի պատրիարքութեան կոստանդնուպօլսի մեծի մայրաքաղաքին, տեսնն Յօսմանու արքեպիսկոպոսի և տառաւածաբան վարդապետի: Ի ապարանի հանգուցեալ մահանսի սարգսի արդի անբոս մարտիրոսի, ի կոստանդնուպօլսի քաղաքի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Գ

Յիշատակարան տպել օտաղաց:

Արդեամբ ևս Գրիգոր քաղաքից տանէն աղվերցի որ Բ յերկրին սեւեհաց՝ Հանգուց-եալ պարն հանդարի արդի անբոս պարան շահագարի: Եւ միւս ընկերակցին Նորին պատանկից ար է զողթնեաց երկրի, պարն Յանկիւլի արդի անբոս պարն մուրապին: Որք բարեպաշտ և տառաւածաբն ըղմանք վտանգիս ի սէր ուսըր մասնին ևս ետան ապել զսառ. ո՛ր վտան լահի ևս օղթի մարմնական վայելութեանց իւրեանց, ալ լինիլ բարի յիշատակ հոգւոց իւրեանց և ծնողացն:

Այլ՝ որք հանդիպէր սուրբ գրքին տաճիկ ընթանլով կամ լուսով, և օղթիցիք ի սմանէ օգուտութեան ինչ հոգեւոր, պարտիք միով հայր մերի յիւն զվերադրեցեալ անբոս Եանապար և զանդան Նորին զհանդար և զՊապուհին: Նա և զկողակիցն իւր զՀովհաննիս և զգրաւոր իւր զՄէհրաբն՝ և զմիւս եղբայրն զհանգուցեան ի քրիստոս զտիրացու ստեփանն և զպէմանն. և զարեգեղին իւր զնորման Ստեփաննոս: Ընդ նմին, և զտիրացու Մուրաբն. և զանդան Նորին զՊապուհին և զՄէհրաբն. և զկողակիցն իւր զՊապուհին. և զգրաւոր իւր զԳրիգոր և զՀովհաննիս. և զՅօսմանն. և զքորս Նորին. և զայլ ամենայն արեան տառաւ նոցին:

Այլ և զպիստատար ծառայքս մեր՝ ապագրաստան, զնիշաւոր մահանսի Մարտիրոսս հանդերձ արգեկտն իմով անդրանկաւ Մարտիրոսի:

Եւ զանդան իմ վերայ յիշեցալ և զհանգուցեալ զքրիստոս զմահանսի Սարգիսն, հանդերձ մարն իմով և համայն նկեղեցւովն: Այլ և զքոյր իմ զՎերիաբէթի և զհանգուց-եալ եղբայրն իմ զԳեղարք:

Այլ և զպիստատար ապագարի գրքին զտիրացու Տէմիլթի և զանդան Նորին: Նա և զգրաւոր ապագար ապագարանիս զՍտեփանն. որ բազում աշխատան ունի ընդ իս ի շարնէ և ի ջրէն զկապարեայն: Այլ և զմիւս աշակերտ նորանի զՍտեփանն: Որպէսքի տառաւ բարե-բարն՝ յիշելոցս և յիշողացս առ հասարակ ողորմեացի ամէն:

...Եւ յիշելիք զանդանս յակօր վարդապետն Նորմանայ, աշակերտ տեսնն տառաւածաբան Գառարարի մայրաքաղաքին. որ ըստ զրասէր բարոց իւրոց՝ ընտրեաց զուսմանս Գառարարի զարեանին: Նա և զմահանսի տէր Մովսէս իմաստուն քահանայն, յիշելիք ի մանց արքին զարեանին: Նա և զմահանսի տէր Մովսէս իմաստուն քահանայն, յիշելիք ի տէր զի ևս նա ետ օրինակ մի քահանայն. զոր իւր մեղաքն էր գրեալ:

Հուսկ յետոյ՝ յիշեցէք Կ. զարարեցող սուրբ մասնին զտիրացոյ Պապասարն զվարժիչն իմ եւ գնեցան նորին. եւ զորդեակն իւր զտիրացոյ Արսէնն. որ բազում աշխատանքս կրեաց ի վերազգումս սխալանաց սորին: Բայց քանզի ո՛րքան եւ զգուշանայցէ ոք ի սրբազութեան ասկեման գրգի միոյ, մեան տակաւին ուղղելիք սմանք ի տեղիս տեղիս. թէ ի բանս, եւ թէ ի բառս, եւ թէ ի ստառս. որպէս եւ յամենայն իսկ զբնական զանոնին եթէ ոք նորապէս որոնիցէ: եւ այս յա՛յն սակս, զի մարդ եմք տկարութեամբ զգածեալ: Վասն որոյ մինչ զայսպիսիս ինչ տեսանիցէք ի սմա, մի՛ զարմանիք ընդ միտս մեզ. այլ բոտ բարեվարժ բնական ձերոց ուղղեցէք սիրով զայնս եւ ո՛ղջ լերուգի:

Եւ թէ յի՞նչ պատճառէ՛ շարժեալ սուրբն Կիրիզ շարադրեաց զսուրբ գիրքս զայս որպէս յառաջն յիշեցաք՝ ասիս ի յերեսն լուծ. 8:

ՍԱՆՕԹ. Աստմին էլ աշխատարով տալուած է ման Գրիգոր Արշարունաց նախկնպոսի «Մեկ-նաւիւթն Բնութեանսն» կիրառի նրաւաղէմացայ Գերանմանն եւ Սրբազան Հայրապետին» գործը (էջ 1-208):

Կիւլչեկեան Մասնագործան

248 Կիւ.

157

ՍԻՄԵՐՆ ՎՐԴ. ԶՈՒՂԱՅԵՏԻ. ԳԻՐԲ ՏՐԱՄԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ: Կ. Պուլիս, ապ. Առաւելածատուր Կոստանդնուպոլսեցի, 1728, 204 + 2 չւ. = 296 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ՏՐԱՄԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ: Սիմէոնի Զուգայեցոյ Գերիմաստ Վարդապետի Արարեալ: Եւ աւելցեալ ի Հայրապետութեան որոյն իջմիածնի՝ Զէյթունցի Տեառն Կարապետի Սրբազան Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց:

Ի Կոստանդնուպոլսի քաղաքի Հրամանաւ նորին պատրիարքի Տեառն Յաննէիսի Արք եպիսկոպոսի եւ Առաւելածարան Վարդապետի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Տղազորդի:

Ողորմութեամբ Աստուծոյ՝ առպեցաւ գիրքս ի Հայրապետութեան որոյն իջմիածնի՝ տեսան Կարապետի Սրբազան Կաթողիկոսի եւ ի Պատրիարքութեան որոյն Սրբապաշտի՝ Ռէշէ. սեպ. ԺԿ:

Արդ՝ աղաչեմ ըզբարեմիտ ընթերցողդ, զի յիշեցէք ի տէր ի մարուք մաղթանս մեր՝ զՏղապաշտ գրքոյս՝ զմահաւոր տիրացու Աստուածատուր զանպիտան ծառայս մեր: եւ զհանգուցեալ զնեղոյն իմ զկարապետն եւ զմարիամն Նահա զորդեակն իմ խոհեմամիտ՝ զտիրացու յոհաննէսն զնեղուկ Եերութեան իմոյ. որ շատ աշխատանս ունի ի վերայ տղապաշտանս ի շարել եւ ի ցրուել զկապարեայն: Այլ ե զբաղմաշխատ մշակն գործարանիս՝ զվանեցի տիրացու պետոսն՝ եւ զայլ երախտաւորսն մեր յիշեցէք ի տէր: Յորժէ եւ զուգ յիշեալ լիլիք, ամէն:

Կիւլչեկեան Մասնագործան

160 Սի

158

ԵՐԵՄԻԱ ՎՐԴԱՊԵՏ (Մեղրեցի). ԲԱՌԳԻՐԲ ՀԱՅՈՑ: Կ. Պուլիս, 1728, ապ. Մարտիրոս Դպիր, 576 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՐԱՌԳԻՐԲ ՀԱՅՈՑ. Արարեալ Ի Սուրբ էջմիածին Երեմիա Վարդապետէ:
Եւ բառց Աստուածային՝ զորց ընդ սմա միաւորեալ: Որ եւ ընթերցողաց զԱստուածային
ծաշուել զիրս բաւական է լինոյ:
Տպեցաւ: Ի Հայրապետութեան տեան Կարապետ սրբազան Կաթողիկոսի: (սճիւն)

ՈՐ ԵԱՏԱՆԱՐԱՆ

Յիշատակարան Բառարանի:

Ենորհիւ ամենակարգին Յիշատի, եւ ժոք նորա սրբունայ Կոսթի Մարիամեան, ք
Քրտականութեան արժանան անհր. ք յանձնարի իջ. եղև տարա եւ եղբ սոցեցման Հարս-
տազոյն բառարանին Հայոց: Ի Հայրապետութեան տեան Կարապետ սրբազան Կաթողի-
կոսի: Եւ ք ղտարբարգութեան երկուց աթոռաց սուրբ երուսաղէմայ եւ Կոստանդնուպոլսոյ
երկուց շնորհազարգ արք եպիսկոպոսաց տեան Գրիգորի եւ տեան Ովնանիսի:
Արդ արք Հանդիպէք սմա տառնալով զսա յիշեցէք զպարոն տիրացու Մուրտն ուր
տեաննալով թէ ոչ զտանիւր գիրքս այս յոման այլ էք սպտուեալ, եւ ապել զսա արդեամբ
իւրով: Յիշեցէք նաեւ զծնողս նորա զՓռանկուն եւ զսէնէմն. եւ զկողակիցն նորա զՔաղու-
հին: եւ զգրաբան զգրիկոսն զճաթկնանէն եւ զյովնանէն: Եւ զսորա զշնորհաւոր եւ զհոգի-
սին: Այլ եւ յիշեցէք զսիրելի Յակոբ վարդապետն որ եւ զսիրարկացոյցն զոր եղարք ի
սմա: եւ զսիրացու գէորքն որ զվերջին բառս զոման ժողովեաց ի դրոց: Նոսեւ զսիրաւոս-
տոս սպման սորա զսեւելթն. զխաչերն. զտեփանն. եւ զանասուն. եւ զհանգուցեալ Հայրն
իմ զսորգիմն. Հուսկ եւ զսորհակն իմ զսրապետն: Ոլնովեաթ թիւն կաշեայ- իւրով ին-
եամբ լինի կրկնեալ եւ յանասայ թիւն զուղալ. կրկին զնա Հոգնապատկեալ. Քրիթիսկ
նովնամբեալ երբ յարելեան վերաբերեալ:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

463 Երեմ

159

ԽԱՅԱՏԱՆՈՐ ՎՐԴ. ԻՐԱՐՈՒՄԵՑԻ. ԼԻԱԿԱՏԱՐ ԱՍՏՈՒԱՄԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ: ՀՀատոր առաջին
առաջոյ ժամնէ: Վենեաիկ, տպ. Անտոն Պոթուի, 1729, 8 չ. + 624 + 632 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԼԻԱԿԱՏԱՐ ԱՍՏՈՒԱՄԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ, Բաժանեցեալ ի վեց մասունս, որոց յառաջում ըն-
մեակ զԱստուծոյ, յերկրորդում զվարուց ի Հասարակի, յերրորդում զվարուց ի մասնաւորի,
ի չորրորդում զներմաճմունքնէ, ի հինգերորդում զխորհրդոց եկեղեցոյ, եւ ի վեցերոր-
դում զվերջոյց ժարոյն. Արարեցեալ, եւ շարադրեցեալ սուսուսարաւ բանիւ ք ԽԱՅԱՏԱՐՈՅ
ԱՍՏՈՒԱՄԱԲԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ Արքուանցեալ ի յոգուս, եւ ի հոգեւոր զուարեացումն մե-
րազեցայն. արտահանեցեալ ի Համառոտականէ Աստուածաբանութենէ սրբոյն թոմայի Աղուի-
նացայն. Եւ ճուրիքեալ նախապետարար ի փառս Աստուծոյ, եւ երկրորդարար ի սրտի
սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորիին:
Ի Հայրապետութեան Տեան Կարապետ ամենից Հայոց Կաթողիկոսի: Թամի Տեան
1729. Տպագրեցեալ: Ի Վիեննայի, Ի Տպարանի Անթոնի Պոթուի:
Con Licenza De' Superiori. E Privilegio.
Հրամանաւ Մեծաւորաց:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Չուսի:
Կիւլպէնկեան Մատենադարան
230.2 Խա

160

ԽԱՅԱՏՈՐ ՎՐԴ. ԷՐԶՐՈՒՄԵՑԻ. ԼԻԱԿԱՏԱՐ ԱՍՏՈՒԱՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳԵՐԿՐՈՐԿ ՀԱՌՐ
Առաջնայ Մասին: Վենետիկ, տպ. Անտոն Գոսթոլի, 1729, 750 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՈՅ ՄԱՍԻՆ, Լիակատարի Աստուածաբանութեան, բաժանեցեալ ի վեց մասուհ, որոց յառաջում ընձեռի զԱստուծոյ, յերկրորդում զվարուց ի հասարակի, յերրորդում զվարուց ի մասնաւորի, ի չորրորդում զներմարմնութենէ, ի հինգերորդում զերկրորդ եկեղեցւոյ, եւ ի վեցերորդում զվերջնայ մարդոյն:

Արարեցելոյ, եւ շարադրեցելոյ սասնաւորաւ քանիւ:

Ի ԽԱՅԱՏՐՈՅ ԱՍՏՈՒԱՆԱԲԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ Արքեպիսկոպոս ի յօգուտ, եւ ի հոգեւոր զուարճանում մերազնեաց. արտաշանեցելոյ ի համառասպելն՝ Աստուածաբան ԲՆԷՔ արքաբոյն Թոմայի Աղուինացւոյն. Եւ նուիրեցելոյ նախապետարար ի փառս Աստուծոյ, եւ երկրորդաբար ի պատիւ արքայ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին:

Ի Հայրապետութեան Տեառն Կարապետի ամենից հայոց Կաթուղիկոսի: Յամբ Տեառն 1729: Տպագրեցելոյ:

Ի ՎԷՆԷՏԻԿ, Ի Տպարանի Անթոնի Գոսթոլի:

Con Licenza De' Superiori, E Privilegio.

Հրամանաւ Մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուռի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

230-2 Կ

161

ԱՂԵՐՏ ՄԵՍ. ԴՐԱՆՏ ՀՈԳԻՈՅ: ԹՐԴՄ. ՄԻԻԹԱՐ ՎՐԴ. ՍԵՐԱՍԱՊԵՐԻ Եւ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎՐԴ. ՍԵՐԱՍԱՊԵՐԻ: Վենետիկ, 1729, տպ. Գաթիսթա Ալպոլցի ձէռուլիմօ, 300 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ԵՐԱՆԵԼՈՅՆ ԱՂԵՐՏԻ ՈՐ ԿՈՉԻ ԴՐԱՆՏ ՀՈԳԻՈՅ.

Թարգմանեցեալ ի Լաթինականէ լեզուէ ի Հայ բարբառ, Աշխատասիրութեամբ Տեառն Միւրթաբայ Վարդապետի Սերասապոյն Արքայ Հայր Գոչեցելոյ. եւ նորին Աշակերտի Յօհաննեսի Վարդապետի՝ իւրոյ ջաղաքացւոյ:

Ի փառս Տեառալոյն Աստուծոյ:

Եւ տպագրեցեալ ի օգուտ մանկանց Եկեղեցւոյ:

Ի Հայրապետութեան Տեառն Կարապետի Հայոց Կաթուղիկոսի:

Յամբ Տեառն. 1729 Նոյեմբերի 4.

Ի ՎԷՆԷՏԻԿ. Ի տպարանի Գաթիսթա Ալպոլցի ձէռուլիմօ:

Հրամանաւ Մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուռի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

230-2 Ա

162

ԱՆԻՏՏԱՐԱՆ: Կ. ՊՈԼԻՍ, ԽԱՎ. ԱՍՏԱՆԾԱՌԱՐ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՎՈՒԼՆԵՐԻ, 1729, 457 + 3 չհ. = 480 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԱՐԹ

ԱՆԻՏՏԱՐԱՆ ՏԵԱՐՆ ՄԵՐՈՑ ԹԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ:

Տպագրեցեալ է ազարանի տրույ ստատածաւարի:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարամ Տպագրողի Սրբոյ Անտարամբո:

...Արդ՝ ազարեցեալ եւ աւարտեցաւ սուրբ Անտարանն ի Համարողականի թուարեութեան փրկչին մերոյ, ԱՅՈՒՍ: Եւ ի մերումս որով վարեմք՝ ռեկչ. Մարտի ամսոյս է: Որ էր օրն զարեանամուտ:

Ի Տպագրարանի կարապետի որդւոյ ստատածաւարի:

Ի Հայրապետութեան սրբոյ էջմիածնի՝ Տեառն Կարապետի Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի Պատրիարքութեան սրբոյ ճաղաքին Երուսաղէմի՝ Տեառն Դրիգորի բարեբնակի եւ Հորհաղարդ Եպիսկոպոսի Բաղիւնցոյ: Իսկ և ի Յառաջնորդութեան Կոստանդնուպոլսոյ՝ Տեառն Թեմակոսի Աստուածաբան եւ բանիբուն Եպիսկոպոսի Բաղիւնցոյ: Որոց կենտն երկարս պարգեւեցէ աէր. Ամէն:

Եւ արդ՝ ո՛վ եղբարք իմ եւ Հաւատացեալք ի քրիստոս: ազնւի ի մէջ ոյց ստանայք զսա մաքրութեամբ. առնելոյ յիշման արժանի միով Հայր մերի, ի աէր. զպատճառս եւ զմատակարարս ապեցման այսմ Հոգիակեցուցչի Հաւդի: այսինքն՝ զՊարօն Դանիէլի որդի ՂՏԻՐԱՅԱ Մովսէսն: եւ զՆորհարարն իւր. եւ զԵրեմիայիցն սորին Նաեւ զՍողոմոնայի զերեւին որդիսն իւր. զՏԻՐԱՅԱ Մամթէոսն, Ռոսիբոսն, եւ զՅակոբն: եւ զայլ ամենայն ազգաւորսն՝ զկենդանին եւ զնշնեցեալն իւր: Որ եւ ի յարգարարն արդեանց իւրոց ապազրել զայս մեծի տանին Անտարանն. ի պայծառութիւն փափազողաց, եւ ժանկանց սօսին. եւ ի պատիւ ամենազերազոյի յանուան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Հուսկ յետոյ եւ զին զվերողեցեալ տատածատուարս անարժան ծառայօ մեր զտպօղս սորին: եւ զԹեոզն իմ զկարապետն եւ զմարիամն: Նաեւ զերկոսին որդեակն իմ, զմիկանն եւ զյօճանէսն: զորեւ սա՛ եղև. մ՛չ սակաւ ինչ աշխատ առ ի զերազմայելլութեան զըռաւոցս այսոցիկ: Ջոր եւ ա՛ւա՛ր անասնն իսկ աչջ բարեհաւաչ եւ բանիմաց միայ զնողացոյ: Թէ ո՛րքան օւնի խղիւղակերպութիւն ի վերայ միւսոց ազարեցելոցն: վասնորոյ սմին իրի՛ լցուացէ՛ աէր զինդրուածս եւ զամենայն Հայրուածս եղբարքդ աղօթիւք. ամէն: Այլև յիշեմք զյարգորդ պատճառին ապեցման սորին զգարագործ զազարի որդի մանուկն՝ իւրայն չափէն Հանգերմ: Եւ զաշխատարն զործարանին զմանեցի աշխանի որդի զտիրացու պետրոսն: եւ զսւր յիշեալ:

Կիւլլեկեան Մատենադարան

225-4

1729

163

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՏԱՐԵՆԱՅԻ. ԳՐԻԳ ՀԱՐՑԱՐԱՆԻ: Կ. ՊՈԼԻՍ, ԽԱՎ. ԱՍՏԱՆԾԱՌԱՐ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՎՈՒԼՆԵՐԻ, 1729, 808 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ՀԱՐՑԱԿՆԵՐ Երեյն երանեալ Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Տաթևացոյն: Տպագրեցեալ օգնականութեամբ Սրբոյ Քաղէոսի Առաքելոյն եւ Սրբոյ Գրիգորի մերոյ Լուսաւորին: Ի Հայրապետութեան սրբոյն իջմանէն Լուսակառոյց Աթոռոս, Ձէյթունցի տեանոյ Կարապետի երեյն երանեալ Սրբապետ եւ Աստուածաբան Կաթողիկոսի տանեալն Հայոց: Եւ ի Գաղարար-ընթան Սրբոյն Երուսաղէմի Քրիստոսակոսի Տեղացոյն, տեսն Գրիգորի Սրբապետ եւ Աստուածաբան Վարդապետի:

Ի Կոստանդնուպոլսի Քաղաքի:

Հրամանաւ Եսթին Սրբապետ Գաղարարցի, տեսն Յօնաննոյ Աստուածաբան եւ Գրարար եւ Տեառնէր Վարդապետի:

Ի Քւին Հայոց, ռճը:

ՅԵՆԱՏԱԿԱՐԱՆ

...Եւ այս ինչ յայտ լիցի սիրելեաց մերոյ: Ձի ի Քուին Հայոց ռճն եկն Խորհրդի սրբոյ իջմանէն ի Կոստանդնուպոլսի՝ դիմանալուն եւ բարեկրօն մեծ վարդապետն պետաւոս աստուածաբան աստուպատցի: Եւ ըստ բարեհէր բարուց իւրոց՝ ցանկացաւ յոյժ րդանալ տրուել զուրբ մատնան զայս ի յիշատակ բարի՝ հոգւոյ իւրոյ: Որ եւ սկսեալ ըստ իւրոցն փափագանայ, էհաւ մինչ ի բանի մի ինչ տեսար: Եւ ապա յոր եւ իցէ պատճառէ իսպիտան եղեալ զսթոյն՝ մեաց տնկալն տնկատար: Ապա յետ տակաւ ժամանակի, կոչեցաւ ի կոչումն Հասարակաց ի կոչուլն Համայնից. վճարելով զկենցաղոյս կենսն:

Որոյ պատաւական մահն եղև ի նոյն սուրբ զանն իջմանէն ի Քւին ռճը: Եկա սրոյ փոքր ինչ եւս տնկելոյ ի վերայ, խորհուրդ բարի ի միտ արկեալ արեւելցի բարեպաշտն ասն աստեան զարուն շահապարն, եւ բիւզանդիցի իոնա զանիելի որդի արեւացու ժողովն, ցանկացան ապել եւ ի կատար բերել զմնացեալն սորին: Բայց աղբուսանն տուալին՝ ցրիւ եւ պակաս մեալով, Խորագէտ սկսեալ ետուն ապել զամենայն կարողութեամբ աղորձութեան աստուծոյ: Որ եւ ասարսուսն աղբղբման սորին եղև ի Քուին ռճը. ի մայրի չա:

Եւ արդ՝ եթէ զվերադրեցեալ սուրբ վարդապետն հոգեմէր, եւ թէ զերկոսին բարեպաշտն քրիստոսաւոր Համայն ընկերակիցան մի միայն զողելոյ եմք պարտաւոր եղարբ, այլ եւ հետեւիլ հարկաւորեմք բարեկեաց շաղպաց նոցա: Ձի սոքա են որք ունին դասակ ի սին ըստ տակելոյ ետախայ ետանութեան արժանիք:

...Եւ արդ՝ որք հանդիպէր սուրբ մատենիս այսմիկ, եւ օգտիք ի սմանէ ընթերցելով կամ լռելով, յիշեալիք հոգեւորական սիրով ի մաքուր աղօթման ընթերցեցեալ պատճառն տղեման սորին՝ զՊետրոս աստուածաբան վարդապետն աստուպատցի, եւ զբարի ծնողն նորին:

Այլ եւ զմահանի պարուն շահապարն, եւ զեղբայրն իւր զպարուն սէհրատն եւ զծնող-որն զպարուն հարկապարն եւ զՊապուհին. եւ զկողակիցան նոցին զհոգեւորմէն եւ զմիւս հոգեւորմէն: Եւ զորդին զանեալարն եւ զստեմանն: Եւ զկոստանդնուքայն եղբայրն իւրեանց զտիրացու ստեմանանն: Եւ զբերան զմարգարեան, ըզկիւղելն եւ զՊամարն. եւ զայլ ամենայն արեան ասու մեղմաւորն նորին, զկենդանին եւ զանդուցեալուն ի տէր:

Եթեւ ընթերցել եւ զմիւս շահակից եւ ըզմակից ընկերն նորին զկոստանդնուպոլսեցի տիրացու ժողովն. եւ զծնողն իւր զիոնայ զանիելն եւ զսթմայն. եւ զմեծ մայրն զմահանի փաշուհին: Եւ զորդին ընդերիսն, եւ միւսայնն. եւ զմիւս ընդերիսն, եւ զտիրացու յակոբն. եւ զմայր սոցին զզոնայ. եւ զայլ ամենայն տիրանմերմ ընտանիսն նորին զկենդանին եւ զանդուցեալուն ի տէր:

Եթեւ ընթերցել եւ զտղապարզ սորին զկոստանդնուպոլսեցի անարժան մահանի աստուածաւորսն, եւ զծնողն իմ զիոնայ կարապետն, եւ զմարդման. եւ զորդեակն իմ զտիրացու միտան. եւ զմիւս որդեակն իմ զտիրացու յօնաննէն. զանձանիք եւ զմաւախտա տգնութեամբ զցայլ եւ զցերեկ շարաքարոցն զբոց զբքի: Որ եւ անբան ունէր զզէր ընթերցանալն եւ փափագալիս ի վերայ սրբոյ մատենոյս: Որ ի սկզբնէն մինչ ի վերջն շաղպաց զգիրքս անդանդաղ: Վասն որոյ մագլթմն ի մէջ զի Հայցիցէք ի կենդանուէր հանձնական աղօթս մեր ի տեսնէ, տալ նմա շնորհ եւ կարողութիւն տա ի սքնիլ միւս ի վերա ուղարկեսցաւ, եւ

չափի է հոգևորականին կոչու։ Քանզի ունի ի մտի իւրում զի եւ զայլ աւերք զբնան աշխնքն զասացեալն ի հոգեւոյ վարդապետացն ժերոց տրպիլ ե ի լոյս անել ի յօղորտ եւ ի պարծանա հայկազնեացն երամից, եւ ի պայծառութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյ։ Եթէ նայն ինքն աւերն կոտորեալն աշպիտի իրողութեանցն՝ առաջնորդեցէ հղարացդ ւաղօթիւք, ամէն։ Յիշեմք եւ զհանգուցեալ մայրն սոցին զսիմայն, եւ զայլ ամենայն ննկեցեալսն մեր ի տէր։

Երկեմք եւ զաշխատաւոր մշական զարծարանիս զվանեցի աւանի որդի տիրացու պետրոսն, իւ յանանավանցի զշաւիթն։ Նաեւ՝ արզրումեցի զգրաւանաւ եղբայր մանուկն, եւ զծնողսն նորին յիշեմք ի տէր։ Որ ունի աշխատանս ի վերայ զործանութեան զբոյս։ Յիշեմք՝ եւ զակնցի տէր մարկոսն եւլօվայու, եւ զմանեթ մակարն, որք ետուն ք զիրք ի հին սրբնակաց օծանդակ արարութեան։ Որ ի վաղ ժամանակաց զբեալ էին զորինակն զբոյս ի անապիք օրինակէ եռամեծի արոյն զբիւզրի՝ Գրքոյս արարողի։

Յւ. առաւան ի բարին առաւանն համայնից, յիւրացդ՝ եւ մեզ յիշեցելոցս առհասարակ՝ զզորմեցի Ամէն։

Կիւլէնէկեան Մասենադարան

230-154 Տա

164

Մեծաւ Վրթ. ՍԵՐԱՍՏԱՅԻ. ԳԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ. Վենետիկ, ապ. Պաթիսա Աւուդիցի ձեռագրեմ, 1730, 584 էջ։

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳՐԱՐԱՆԻ ԼԵՋՈՒԻ ՀԱՅԿԱՋԱՆ ՄԵՌԻ։

Եւրալեցեալ Աշխատութեամբ Տեառն Միթիթարայ վարդապետի Սերաստացւոյ Աբգայ Հայր կոչեցելոյ։

Ի վարժումն նորմալից աշակերտաց դաստանն իւրոյ։ Եւ ի յօղորտ աշխոյց ամենից՝ որք աւերն զգաւաք, ի զուրթս իմաստից՝ Դրամբ Բերականութեան մասնելոյ։

Եւ տղապարտութեամբ ի լոյս անեալ ջանիւ եւ աշխատութեամբ նոյնոյ։ Ի փառս մանկացեալն Յիսուսի, եւ ի պատիւ Մօր իւրոյ Ամենօրհնեցելոյ։

Յամի Տեառն։ 1730։ Յունվարի 21, ի Հայրապետութեան Տեառն Կարապետի Հայոց Կաթողիկոսի։

Ի Վենետիկ, ի Տպարանի Պաթիսա Աւուդիցի Ջէուլիմօի։

Հրամանաւ Մեծաւորաց։

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ջունի։

Կիւլէնէկեան Մասենադարան

486 ՄԻ

Կազմեց՝ Ա. Գ.

(Շար, 11)

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆՆ

ԲԵՄԸ ԵՒ ՀԱՄԱՏՔԻ ԶՈՒՅՐԵՐ: Գր. Ա.

Սարափեան: Տպ. Սրբոց Յակոբեանց,

1966, 320 էջ:

Երկու տարի առաջ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց տպարանէն լոյս տեսաւ «Բեմը եւ Հաւատքի Յոգեք» անունով շուրջ 320 էջոց մեծածաւալ հատորը, որ կը պարունակէր 39 կտորներ՝ կրօնական զանազան նիւթերու շուրջ: Առաջին մասը տասներմէկ կտորներէ կը բաղկանայ եւ կը կրէ Բեմը վերնապիւրը: Այս կտորներով հեղինակը կը ջանայ ցոյց տալ թէ ի՞նչ ըլլալու են քարոզիչի մը զլխաւոր յատկանիւնները: Մենք կ'ամփոփենք այդ ամէնը երկու բառերու մէջ. Հաւատք եւ Անկեղծութիւն: Աւելորդ է ըսել թէ նախապատրաստութիւնը դպրոցական եւ առանձնակի նախապայման է:

Երկրորդ մասը, որ կ'ընդգրկէ զբոլոր մեծ մասը, կրօնական զանազան նիւթերու շուրջ յօդածներ են, այլեւայլ ժամանակներ առդին անդին տպուած մեծ մասամբ, որոնց մէջ հեղինակը կը խորանայ իրեն յատուկ ճարտարութեամբ: Ամէն յօդուած կը վերջանայ դրաբար աղօթքով մը, արուած պատգամին ազդեցութիւնը աւելի ուժեղացնելու նպատակաւ:

Աչքի առկէ ունինք երկու կտորներ եւ անոնց բովանդակութիւնը: Առաջինը խօսած է Նոր Տարուան առթիւ եւ կը կրէ «Պատկերներու Բաց Դուռը» վերնագիրը: Այս պիտուն մէջ Փրօֆ. Սարափեան կ'անդրադարձայ կեանքի պատեհութեանց, որոնք բաց դուռեր են անոնց համար՝ որ դիտեն օգտուիլ առիթէն: Կեանքի երեք աստիճաններ կան մեր առջեւ բաց: Ասոնցմէ՝ առաջինին վրայ կը կենան միայն անոնք, որ կ'ապրին իրենք իրենց անձին համար: Ասկա ամենէն տարրական կեանքն է, որ կը հաւասարի կենդանական կեանքին: Երկրորդը այն կեանքն է, որ կը ջանայ ինքզինք ապրեցնել՝ ի՞նչ կարելի է ուրիշներուն առանց վնաս հասցնելու: Շատ մը քրիստոնեաներու կեանքը այսօր ասկէ տարբեր չէ: Իսկ երրորդը եւ քարձրագոյն կեանքը այն ֆորմա հաստատուած է ուրիշներու բարեկալութեան եւ երջանկութեան նպատակով ըսկըզբունքին վրայ: Ամենէն դժուարն է այս:

Ասոր համար է որ Քրիստոս ըսած է. «Անձուկ է դուռը եւ նեղ այս ճամբան», որ կը լուսնի կեանք: Եւ քիչերն են որ կը գտնեն զայն:

Երկրորդ կտորն է «Տեսիլը Ժողովուրդներու Կեանքին Մէջ»: Այս կտորը խորիմաց վերլուծում մըն է տեսիլին, այսինքն մարգարէութեան: Անոնք որ զուրկ են տեսիլէ, դատապարտուած են կորսուելու: Մասնաւորաբար ապրելու պարագային, առանց տեսիլի ապրիլ՝ կը նշանակէ դէպի մահ երթալ: Ասոր համար է որ բոլոր մեծ ապրեր, առանց թիւի նկատաւման, ունին իրենց մարգարէական անուանումները՝ որոնց տեսիլներով ի՞նչ ապրին, կը յաջողին: Մեր Լուսաւորիչներն ու Նարեկացիները, Մեարոսներն ու Սահակները եւ անոնց նմանները ի՞նչ մեղի առաջնորդ ընտրենք ու անոնց հաւատքով ուղղենք, այն ատեն միայն կրնանք ունենալ յոռաջացած եւ պայծառ ապրելու կեանք մը: Բայց դժբախտաբար, մանաւանդ Ամբրիկայի մէջ, անոնց անունները քիչ կը յիշուին: Ասոր համար է որ հեղինակը իր այս գրութիւնը կը վերջացնէ հետեւեւալ յօդուած հաստատումով. «Ինչո՞ւ այսօր մեր եկեղեցիներէն ոմանք անչարժ կացութեան մը մատնուած են եւ լճացեալ վիճակ մը կը ներկայացնեն: Անոր համար որ Սուրբ Պողոսի նման հոգեւոր տեսիլ ունեցող անտարանիչներ չունինք մեր մէջ»:

Վերջացնելէ առաջ պէտք կը զգանք զհեռահաւան քանի մը խօսք ընել «Ջեկոյց»ը պատրաստող Տէր Շահէ Բհնյ. Սէմէրճեանի մասին: Այս տողերը գրողը անձնապէս ծանօթ է այս եկեղեցականին, որ իր խոնարհ եւ ընկերական բնաւորութեամբ սիրուած է բոլորէն: Լաւ ու հմտալից կերպով պատրաստած է այս գրքի հեղինակին կեանքը եւ գործունէութիւնը: Բացի այս երկէն, Փրօֆ. Գրիգոր Սարափեան ունի մեծ ու փոքր տասնչորս հեղինակութիւններ, մասամբ անգլերէն: Կ'ըսէ թէ մեր այս հեղինակին կեանքի նշանաբանը եղած է գոհագոյքիւն, Յուրաւմ եւ ծառայութիւն: Տարիներու մեր ծանօթութեամբ կրնանք վերկայէ թէ ճիշդ են այս վերագրումները: Խոնարհ անձ մըն էր, հակառակ իր մեծ զարգացումին: Այդ խոնարհութեամբ ապրեցաւ եւ այդ կերպ ալ հեռացաւ այս աշխարհէն: ԳՈՒՐԳԻՆ ՏԷՐ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ԱՆՁԻՆՔ ՆՈՒԻՐԵԱԼՔ

(ՀՈԳԼ. Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՔԵՊՍ. ՄԵԼԻՓԹԱՆԳԵԱՆԻ

ՄԱՀՈՒԱՆ 20-ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹԻԻ)

Յատուկ ճիզի ու երկարատև հարց ու փորձի հարկ շտեմնուեց Ատրպատականի Հայոց Թեմի Թեմական Իշխանության մէկ նիստին, երբ առաջարկում էր 1968 թվականի Սեպտեմբերին կամ յաջորդող աժիաների մէկի ընթացքին ոգևորչել յիշատակել Նոյն Թեմի բազմադիրն Հոգեւոր Առաջնորդներից այժմ յոյս դարձած ՀՈԳԼ. Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՔԵՊՍ. ՄԵԼԻՓ ԹԱՆԳԵԱՆԻ յիշատակը, նրա ծննդեան 102 եւ մահուան 20-ամեակի առթիւ:

Ոչ էլ անհրաժեշտ էր որ տարեթուերը յիշեցնէին ձեզի, յաջորդներին եւ իր նախկին գործակիցներին, փառաշուք հանդիսութիւններով վերյիշելու իրենց անձնդիր Հովուի վաստակը, բարձր մտաւորականի արժանիքը, անձնուէր Հոգեւորականի գոհաբերութիւնը եւ ուրիշ շատ առաքինութիւններ, որոնք մարդկային մանր ու մուշրթերութիւնների հետ համեմատած, մարդս բարձրացնում են իրեններից վեր եւ կանգնեցնում բացառիկ այն պատուանդանների վրայ, որոնք սովորական մահկանացուների համար թէեւ անմատչելի, սակայն մեծարելի են Հայ Ժողովրդի բոլոր դասակարգերի կողմից հաւաստաբալէս:

Մթնին առթած հմայքը թէ Ղարաբաղի Մելիթական սերունդից սերած լինելու պատիւը, անբացատրելի յարգանաց պիտի արժանացնէին արդէն իսկ ամբասիր Հոգեւորականի իր անձը: Երկուսից էլ սակայն չօգտուեց նա, չօգտագործեց իր այն կամ ա՛յն յաջողութիւններին ի խնդիր, այլ մըտածեց, որոնեց, պրպտեց ու քտաւ Հայ Ժողովրդի Հոգուն եւ էութեան մօտեցնող այնպիսի արարքներ, կեցուածքներ եւ զո-

հողութիւններ, որոնք առանձին առանձին բաւ էին մի Հոգեւոր Հովուի անդամ երախտիքի արժանացման եւ տիտղոսների սեփականացումին:

Տարբերակօրէն իրեն կապուած պահեց նա այն բոլոր վայրերի Հայ համայնքները, որոնցից շատերն այսօր իր կենսագրութեան մէջ յիշում են իրբեւ հանգրուանները իր տակաւ բարձրացող անձին, պաշտօնին եւ պատասխանատուութիւններին: Այնպէս գրական բաղում անուններ, Սիւնեաց Բռնակոթ զիւղից մինչեւ Ս. Էջմիածին, ապա Շուշի եւ Բագու, անցնելով հեռավոր Պետերբուրգ, Նորից Ս. Էջմիածին, ապա Տաթև, դարձեալ Ս. Էջմիածին, քաղաքական՝ Որիմի Ս. Ուս վանքը, վերադարձ ի Ս. Էջմիածին:

Իւր ծննդից մինչեւ Ս. Էջմիածին վերջին հանդիպումը՝ այսինքն 1866 Մարտ 16-ից 1912 Սեպտեմբեր 12-ը, կազմում է ՀՈԳԼ. Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍԻ կեանքի Ա. հանգրուանը: Բայց ինչ հանգրուան. տեղափոխումներից ու ընթացյութիւններից յոգնած ու մի քիչ իր հանդուսեան ամիսներն անց կացնելու պատրաստ իր հոգին, Նորից պիտի պաշտօնի կոշուէր՝ այս անգամ մեկնելու համար իր ծննդավայրից ոչ այնքան հեռու մի աշխարհ, Պարսկաստանի Ատրպատական նահանգի Հայ Ժողովրդի առաջնորդական պաշտօնին:

Յօրեկար Սրբազանը 46 դարուներ անց էր կացրել երբ կոշուեց Առաջնորդական պաշտօնին ու 11 տարուայ կուսակրօն հոգեւորականի (Ձեռն. 1901 Թուի Մարտ 16-ին, Վաղարշապատի Ս. Աստուածածին եկեղեցում, ձեռամբ Տէր Արիստակէս Եպս. Դա-

ւրթեանի) իր անցեալին, Թաւրիզում եւ պիտի աւելայնէ՛ր 36 կողմէ՛ր տարիներ, մինչեւ իւր վախճանումը՝ մի անպակ՝ էլ ուլլալ՝ չէ՛ր փոխադրուելու հաստատ որոշում տալուց յետոյ... :

Մեկիք Թանգեան Արքեպիսկոպոսի ճակատագիրը զարմանալիօրէն հանդիսութիւններ ունի 1968 թուից 850 տարիներ առաջ Ատրպատականի Խոյ կամ Հնի քաղաքում ծնուած Հայ մեծ բժշկապետ Մխիթար Հերացու կեանքին ու գործունէութեան հետ : Երկուսն էլ շատ քիչ ժամանակ ապրեցին իրենց ծննդավայրում, երկուսն էլ ուսման բարձր ինչպաներից լարուած, գրեցին հետո աշխարհներ ու իրենց վաստակը եւ տաղանդը ափ առ ափ, մաս առ մաս բաշխեցին անյաղթահարելի լեռներով հարուստ երկրների հայ եղբայրներին, մին Հերացի, հետագայ Գիլիկիայում անուն ու հրուշակ դառնալու եւ անդ էլ ամփոփուելու յաւիտենակ, իսկ միւսը՝ կեանքը Ատրպատականում անցկացնելու իր ժողովրդանըւէր եւ հայրենեաց պաշտպանի ու Ատրպատական եւ Վասպուրական ԱՇԽԱՐՀՆԵՐԻ հայր վիճելու փառապատկին արժանանալուց յետոյ՝ Թաւրիզում իր խոնջած մարմնին հանդիսատ տալու գլխավորութեամբ :

Խոյ եւ Գիլիկիա...

Բռնակոթ եւ Թաւրիզ...

Ահա երկու նուիրեալներ, որոնք անձնաւորում են երկու անջատ դէմքեր, նոյն սրբեմը հապին, նոյն ժողովրդի վէրքերը խնամելու նուիրուած էակներ, Ս. Լուսաւորչի նոյն կանթեղին աներկեալն ապաստարկուներ եւ հաւատաւոր ճամբորդները այս աշխարհի ոլոր ու փոշու ճանապարհների :

Լինել Հայ ու ճանապարհորդ, ոչ ոքի հոգում չլլիտի արթնացին որոշ զղացումներ : Ստեփան լինել դործիչ, առաւել՝ հովուր գործիչ, ու ճանապարհորդ, է՛լ աւելի ջորաւոր պիտի կապի մեզ այն անձին առաքելութեան եւ պաշտօնի նպատակներին : Մեկիք Թանգեան Արքեպիսկոպոս, Ատրպատականումն էլ ցմբուր քամեց իրեն յանձնարարուած քաղցր ու դառն, բայց

ընդհանրապէս դառն բաժանների բովանդակութիւնը :

Արքեպիսկոպոս Առաջնորդական պաշտօնավարութեան տարիները զուգադիպեցին Ա. և Բ. Վախճանի տարեթիւնի տարեթիւնի, երբ Վասպուրականից եւ Սոփեայ Միութեանից բազմահազար Հայ զաղթականներ Մարմատ եւ Թաւրիզ ապաստանեցին : Տաճկանի զօրքի Ատրպատական խուժումով, 1918 թուին տեղահանուեցին Սալմաստի եւ Ռիդայի Հայ համայնքները՝ փոխադրուելով դէպի Համադան եւ Բաղդադ, Թաւրիզի եւ Սոփայ Հայութիւնը դէպի Ջուլֆա եւ Հին Նախիջևան, եւ Ղարաբաղի, որ է Հայկական Փայտակարանի Հայ գիւղացիները՝ դէպի Զոնդկուր եւ Մեղրի :

Յիւրեցանուած Թեմ, ցրուած հօտով, Զուլֆա ապաստանած իւր Առաջնորդով : Զուլֆ, աւել դե կողոպուտ, բաժինն եղան Հայ ժողովրդի Ատրպատականեան ընկերին, ու ժամանակաւոր մի անդորր-գաղութից ու վերականգնումից յետոյ, 1921-ի Փետրուար Մայիս ամիսներին Թաւրիզ՝ իր Հայ համայնքով եւ սրտից խոցուած Առաջնորդով, հանդիսատեղ եղաւ Հայաստանի Աշտու Հանրապետութեան հազարաւոր ռազմիկներին եւ համակիրների Թաւրիզ ապաստանելուն : Անպատասպար ընտանիքներն առնէր հարկաւոր, զպրոց էր պէտք եւ անունը, տնտեսական ցամաքած Թաւրիզի աղքատ ընտանաւորներին :

Բոլորը սակայն դոհացան ու մի ձեւով տեղափոխուեցին կարճ ժամանակ յետոյ, Թեհրան եւ օտար աշխարհներ :

Եւ ապա, յամի Տիպոն 1948 Սեպտեմբեր 26-ի, վախճանումն Տ. Ներսէս Արքեպ. Մեկիք Թանգեանի, սրբիւնոտ օրերի Հայոց պաշտպան Առաջնորդի եւ որբախնամ ու հուսատար Հօր :

Իսկ վախճանումից մինչեւ 1968 թուը կրկնորդ տարիները հանդիսացան խորհրդածութեան առիթներ, Բժշկապետ Մեկիք Թանգեանի նախաձեռնեց ճոն չեմ հանդիպել արդեւ իրարու, այս զոյգ նուիրեալ Անձերի անուններն իսկ յարգանքի չեմ առաջնորդեր

միթթե երկրայինների և ի՞նչ տրիտուր պիտի կարողանայինք ընծայել նրանց անձնուէր հիշելն ու հանրաճանաչելն Կոթողներով յաճաց, ԼՅԷ ոչ յիշատակի կոթողներով յաճարժացնել լուսաճալատ այս հոգեւորականների անմահանուն գործը, որպէսզի ճիշդ շարունակուի այսօր, որպէսզի ետանդը առաւելանայ վաղն էլ, ու նոր նուիրականը պիտի աւելանայ այսօր, վաղը և յաւիտեան։ Որովհետեւ պատմութիւնն վկայում է, որ՝ Հայց. Մայր Եկեղեցին, Հայ Ժողովրդի նուիրական սրբութիւնների այս ամբողջը, ինչպէս ի՞նչ դարեւրում, Ի. դարի սկզբից էլ շարունակեց իր սրբապան առաքելութիւնը և իւր բարձրագոյն իդէալներով պիտեւած ուղտաբերկունքով, մեծ նպաստ բերեց ոչ միայն Հայ Ժողովրդի հոգեմտաւոր կեանքի աշխուժացման, այլ նաեւ պատմական իրաւունքների պահպանման և քանիցս մոռցւած դասերի պաշտպանութեան գործին։

Եկեղեցի ու դպրոց, երկու անհայտի սրբութիւններ, որոնց մէջ մեծցաւ, ամբոցաւ ու տարածուեց Մեկի Թանգեան Արքեպիսկոպոսը։ Եւ այդ ուղին հանդիսացաւ իր վարդապետութեան կարեւոր հանդուժանակներից, որոնք նաեւ սեփականութիւնը դարձան, Սրբադանի միջոցով, բազմաշաղկապ աշակերտների, իր կողմից ձեռնադրեալ հոգեւորականների և հաւատացելոց նկատառելի զանգուածին։

Միւլթար Հերացին ունեցաւ իր փառքն հանդիսացող կոթողները, իր անունով պողոտաներ Մայր Հայրենիքում, արձաններ, հրատարակութիւններ, և իր ՎԵՆԵՐՄԱՆՅ Միլիթարիստիկայի արժանացաւ ուսուցիչն, գերմաներէն և անգլերէն հրատարակութիւնների և ամէն օր և ամէն ամիս այս շարքը պիտի երկարի, թիւը աւելանայ, քանակը աճի, որպէսզի ապրի Հայոց մեծ Բըժկապետը։

Իսկ Մեծն Ներսէսների անուանակէց Մեկի Թանգեանը ի՞նչ ունէր, ի՞նչ պիտի ունենայ...

Արարատականի Հայոց Թեմի Թեմական Խորհուրդը, ցարդ իրազործեց իր Ա. նըպատակը։ 1967 թուի 26 Հոկտեմբերին, Ի-

րանի Արիտմէհր Արքայից Արքայի Մոհամմէդ Ռոզա Շահ Փաշալուի ծննդեան տարեդարձի առթիւ, Թաւրիզի Զալա Թաղամասի Ս. Աստուածածնին Մայր Եկեղեցում, գահարանական մաղթանքի հանդիսուքը արարողութիւնից յետոյ, պարսիկ և օտար պետական անձնաւորութիւններ և Հայ հաւատացեալներ ուղղուեցին Մայր Եկեղեցու կից պատրաստուած յատուկ սրահի մուտքի առաջ և պետական հիմնի կատարումից յետոյ Արեւելեան Արարատականի Նահանգապետ ՃԱՐՏ. ԹԱՂԻ ՍԱՐԱՄԲԸ, կատարեց բացումը Թաւրիզի Հայոց Մեկի Թեմական Ա. ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ։

Առաջին յաղթանակ։ Բայց ոչ վերջինը։

Թեմական Խորհուրդի կարգադրութեամբ, Թեմական այս ամիսներին հրատարակութեան է տրուել ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ անուն գիրքը, ուր պիտի հանրութեան ներկայացուեն Ս. Եմիտանի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Գեորգ Ե. Սուրենյանի (1911-1930) և Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գահակալ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Խորէն Ա. Վեհափառի հայրապետական կոնդակները, առաջինը՝ Մեկի Թանգեանի Առաջնորդական ընտրութեան վաւարացման, և երկրորդը՝ նրա յիշատակին յորելնական հանդիսութիւններ կազմակերպուած մասին։ Իրանահայ և այլ երկրների հոգեւոր Առաջնորդներ և մտաւորականներ իրենց յարգանքի և երախտագիտութեան լաճին են բերել ոտն Յուշամատեանի կաղմութեան գործում։

Յուշամատեան հրատարակում է Իրանահայ ազգ. բարերար Պրն. Վաղդէն Սարգսեանի մեկենասութեամբ։

Որչուրած է նաեւ Դեկտեմբերի 7-Տին, Շարաթ և Կիրակի օրերին, Թաւրիզում կայացնել աշխարհիկ և հոգեւոր հանդիսութիւններ, ի ներկայութեան Իրանահայ Թեմերի հոգեւոր Առաջնորդների, քոյր յարաւանութեանց, ազգ. հասարակական կազմակերպութեանց և մարմինների ներկայացուցիչների և Հայ հաւատացեալների հոծ կաղմութեան։

Դեկտեմբերը յայտարարուած է ՅՈՒՆ-ԼԻՆԱԿԱՆ ԱՄՄՍ:

Մտածուած է նախաձեռնել յորիշար Սրբազանի նոր դամբարանի եւ թանգարանի մի նոր շէնքի շինութեան աշխատանքներին, անշուշտ եթէ անտեսական ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ թոյլատու գտնուեն:

Ի լրացումն վերև յիշուած իրադրոժումներէ աւ ծրագրերն էր, աւելացնենք նաեւ որ 1968 թուի դարեան, մեր Ռիդայիէ քաղաքին ու չքովակայ հայաքնակ գիւղերի Հայ հաս. մայնքին տուած հովուական այցելութեան ընթացքին, ՆԱՌԻՋԵՒԱՆ ԹԱՓԱ գիւղի Հո. դարորձութեան խոյ ցանկութեամբ, ազգ. վարժարանն մկրտուեց հոգի. Սրբազանի անուամբ, եւ մինչ օրս էլ պաշտօնապէս այդ անուամբ է յիշատակուած:

Նախկինում երբ Ղարազաղի ազգապատկան երեք գիւղերը շէին դատարկուել իրենց Հայ բնակչութիւնից, Նորաշէն գիւղի վարժարանն եւս կոչուել է ՄԵԼԻԻԲ ԹԱՆԳԵԱՆ ազգ. վարժարան:

Այս բոլորից յետոյ մենք կ'առաջարկենք վերահրատարակել ՄԵԼԻԲ Թանգեան Սրբազանի «ՀԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԻՐԱՒՈՂՆՔԸ» երկհատոր պատկառելի աշխատութիւնը, ինչպէս նաեւ ի մի հաւաքելով իւր աշխատասիրած հետեւեալ գրքոյկներն ու յոդւածները՝ հրատարակել. —

1. Աշխարհաբարի քերականութիւնը (Գրքոյկ)
2. Մշակ եւ Նոր Դար » »
3. Կուսակցութիւններ եւ մի քանի խընգիրներ » »

4. ԱՐԱՐԱՏ ամսագրում հրտ. յօդւածները

5. Թիֆլիսի ու Բուդուի Հայ Թերթերի յօդւածները

6. Գարողները

7. Նամականիք

Ովքե՞ր պիտի լինին այի մեկնասաներ որոնք յանձն պիտի առնեն հրատարակութիւնն վերոյիշեալ երկերի եւ թղթակցութեանց: Արդեօք յորիշինական հանդիսութիւնները պիտի ստեղծեն՝ ակնկալուած խտրապատուիւններ իրբեւ երախտադիտական տուրք հայթայթելով այն ամէնը՝ ինչ որ սահմանուած են Յորիշարի անուան յաւերժացման:

Հարցեր են սրանք, որոնց պատասխաններն յոյս ունենք, մեզ կը փոխանցուեն մինչեւ Դեկտեմբեր և 1969 թուի առաջին տմիւնները:

Մինչ այդ նորից մատուցանենք մեր յարգանքը երիցս խնկելի ու յաւերժօրէն անմուռաց Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՐԲԵՊՍ. ՄԵԼԻԲ ԹԱՆԳԵԱՆԻ յիշատակին եւ փառադարգ վաստակին:

Որովհետեւ՝

Չոր ինչ պարտն էր առնել, նա անձամբ իւրով կատարեց: Տուեց այն ինչ որ ինքն կ'արժէր:

ՎԱՐԴԱՆ ԾԱՅՐ. ՎՐԻ, ԴԵՄԻՐՃԵԱՆ
ԱՌԱՋԵՆՈՐԻ ՀԱՅՈՅ ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ

20 Հոկտեմբերի 1968 թ.,
Փաւրիգ

Ս. ՅԱՎՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ ~ ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Ձ. Ռ. 2 Օգոստոս.— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

Ձ. Եր. 3 Օգոստոս.— Ս. Թադևոսի առաջնորդ մեղքի եւ Կանգնողի կրօնի: Ս. Պատարազը մատուցեցաւ Մայր Տաճարին Ս. Գլխադիր մատարան մէջ: Ժամարան էր Հոգի: Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամուր:

Ձ. Կեր. 4. Օգոստոս.— Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Եղիշեան, Ս. Լուսաւորիէ եկեղեցիին մէջ: Ժամարան էր Արծ. Տ. Կարապետ Ա. Քննչ. Անդրէասեան:

Ձ. Կեր. 11 Օգոստոս.— Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարան էր Հոգի: Տ. Արշէն Արդ. Այվազեան:

Ձ. Բշ. 12 Օգոստոս.— Այսօր սկսեալ Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տօնը կանխող ամենօրեայ համադրանք Ս. Պատարազները՝ Գեթեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ, մասնակցութեամբ Միաբան Հայրերու եւ Ժառանգ. Վարժարանի բովանդակ ուսանողներէ:

Ձ. Գր. 18 Օգոստոս.— Բարեկեցեալ Ս. Աստուածածնի պահեց: Գեթեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ Հոգի: Տ. Զարեհ Արդ. Թովադեանի կողմէ մատուցուեալ Ս. Պատարազի ուսարան, Լուսաբարդեան Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. նախագահեց շնորհաբարձութիւնը:

Ձ. Գշ. 20 Օգոստոս.— Այսօրուին սկսեալ, նորեմբայ Տ. Ազան Տ. Սիմեան Տ. Նարեկ եւ Տ. Սիւան Արքեպեպ. յաջորդաբար մատուցին իրենց տնդադրանք Ս. Պատարազները, Մայր Տաճարին Առաջ Սեղանին վրայ:

Ձ. Բշ. 23 Օգոստոս.— Նախատեսակը պատուեցաւ Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էջմիածնի մատարան մէջ: Հանդիսապահն էր Գերշ. Տ. Եանէ Եպիսկոպոս:

Ձ. Եր. 24 Օգոստոս.— Տօն Եղեղեղեալ Ս. Էջմիածնի: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Էջմիածնի: Ժամարան էր Նորեմբաներու ուսուցչին ու վարժարանի Հոգի: Տ. Արշէն Արդ. Այվազեան, որուն կրպակարկէին Նորեմբաները:

→ Կէսօրէ կտք Ժամը 3.30ին, Ամեն Պատարազ Ս. Հօք գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը ինքնաշարժով մեկնեցաւ Գեթեմանի մօրը, ու կէս

ժամ կտք Հարապառնով մօտը գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր պատուեցան Երեկոյան Ժամերգութիւնն ու Վերափոխման մեծահանգէս նախատեսակը:

— Իրերեղեղեմին, Նորեմբաներին մէջ պատուած Եկեղեցիին եւ Եկեղեցիի արարողութիւններուն նախագահեց Հոգի: Տ. Կերեղ Մ. Վրդ. Գարեկեան: Այս կատարուեցան գերեզմանի եւ առաւելուան Ժամերգութիւններ, որոնք տեւեցին մինչեւ գերեզմանի ժամը 10:

Ձ. Կեր. 25 Օգոստոս.— ՎԵՐԱՓՈՅՈՒՄՆ Ս. ԱՍՏ-ԻԱՆԱՎԵՐԻ: Առաւելուան Ժամը 8ին, Գերշ. Տ. Եանէ Արդ. Ամենեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժով մեկնեցան Գեթեմանի մօրը ու կէս ժամ կտք Հարապառնով մօտը գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ համադրանքով պատարազեց եւ քորեց Գերշ. Տ. Եանէ Եպիսկոպոս, ընտան աւանդով Ս. Կոյսին աւանդը հրեղեղեղեալ ուղղած խորք: Ահաւանի կամ աղախին Տեառնք, վերադարձով Տիրամօր տնին մէջ խնարհութեան ոգին եւ ներկայացնելով Ս. Կոյսը իրեն, ամենամօրեկ բարեխոսը ընդ մէջ մարդկան եւ Աստուծոյ: Ս. Պատարազին կտք, Գերշ. Սրբազանը նախագահեց սրբազանքին առջեւ կատարուած Ամենապատեմին:

— Կէսօրէ կտք Մայր Տաճարին մէջ պատուեցան Ամենապատեմ, Երեկոյան Ժամերգութիւնն եւ նախատեսակ, որոնք նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

Ձ. Բշ. 26 Օգոստոս.— Յիշատակ մեռելոց: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարան էր Հոգի: Տ. Նարեկ Արդ. Մարգարէի: Ս. Պատարազին կտք կատարուեցաւ հոգեհանգուստան պատեմ նախագահութեամբ Հոգի: Տ. Ազան Արդ. Գարեղեղեան:

Ձ. Եր. 31 Օգոստոս.— Է օր վերապոյնման: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամարան էր Հոգի: Տ. ՍԼԵԱՆ Արդ. Ղարեպեան:

Ձ. Կեր. 1 Սեպտեմբեր.— Ը օր վերապոյնման: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Եղիշեան, Ս. Լուսաւորիէ եկեղեցիին մէջ: Ժամարան էր Հոգի: Տ. Ազան Արդ. Գարեղեղեան:

Ձ. Բշ. 2 Սեպտեմբեր.— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

Ձ. Գշ. 3 Սեպտեմբեր.— Ս. Եղեղեղեալ եւ Ս. Ամոյնի, ծնողայ Ս. Աստուածածնի: Ս. Պատարազը մատուցեցաւ Գեթեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին

մէջ, Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ, ժամաբարն էր, քան սովորութեան, Տաճարին Տեսուչը, Հոգւ. Տ. Սամուէլ Արք. Աղայեան: Երթուղարձի թափօր-ները դիտարկեց եւ արարողութեանց նախապահեց րոտ սովորութեան ժամօրհնորը՝ Հոգւ. Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամուր:

* Եր. 7 Սեպտ.— Նախատեսակին ի Ս. Թակոբ նախապահեց Հուսարարայեան Գերշ. Տ. Հայրէկ Արեւիկոպոս:

* Կիր. 8 Սեպտ.— Գիւտ Գուռայ Ս. Աստուածածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթնեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրաժօր Ս. Գե-րեզմանին վրայ: Ժամաբարն էր Արթ. Տ. Կարապետ Ա. Բւնյ. Անդրեասեան: Երթուղարձի թափօրներուն նախապահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Կիր. 15 Սեպտ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Եարութիւն, Ս. Լուսաօրիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Սամուէլ Արք. Աղայեան:

* Ուր. 20 Սեպտ.— Նախատեսակին ի Ս. Թակոբ նախապահեց Գերշ. Տ. Եանէ Եպիսկոպոս:

* Եր. 21 Սեպտ.— Մնանդ Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Եանէ Եպիսկոպոսի ղրխաւորութեամբ, Միտան Հայրէր ինքնաշարժերով մեկնեցան Գեթնեմանի ձորը ու Վերաշափառումով մուտք դրածեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրաժօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան Հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուց Առաջ Թարգման Հոգւ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան, եպիսկոպոսական խոյր ի գլուխ: Իսկ Գերշ. Հանդիսապետ Սրբապետը խոսեցաւ աւագ պատուածի քարոզ մը, զի տանէ Դաթի շնեւ...» ընտանով, շնեւելով Ս. Կոյրի նախապահին կարգ մը հազուադիւս բարեմանութիւնները:

* Կիր. 22 Սեպտ.— Բարեկենդամ Ս. Խաչի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Եարութիւն, Ս. Լուսաօրիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Արշէն Արք. Արմաղան:

* Եր. 28 Սեպտ.— Խաչիկերացի մեծանանդէս նախատեսակին ի Ս. Թակոբ նախապահեց Գերշ. Տ. Եանէ Եպիսկոպոս, որ ապա Ս. Խաչափայտի մատու-թը թափօրով փոխադրեց Առաջ Սեպտ:

— Իրիկեանդէմին, Ս. Թակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցան զեկեցեցի եւ հոկման կարգեր: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Կիր. 29 Սեպտ.— ՏՕՆ ՎԵՐԱՅՄԱՆ Ս. ԽԱՉԻԿ: Մայր Տաճարի Առաջ Սեպտանի վրայ օրուան Հանդի-

սուոր Ս. Պատարագը մատուց եւ քարոզեց Գերշ. Տ. Եանէ Եպիսկոպոս Աճէմեան, ընտան տեսնալով զնշան յաղթութեան ծառի մեջ: Ներկայացուց խոյր իրրի յաղթանակի Նշանը եւ արգալութեան Առաջափն: Ս. Պատարագի ընթացքին, քստ ընկալեալ սովորութեան, կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան Հանդիսաւոր պաշտօն՝ Ս. Աթոռի եւ աղփի քարերար Միկոնեան ծորայրներու ձգտեցումն համար, Կաթողաւորութեամբ Լուսափայտեան Գերշ. Տ. Հայրէկ Արեւիկոպոսի: Ս. Պատարագը, քարոզն ու Հոգեհանգստը, երկու ժամերու տեսուչութեամբ, մայր նախափոխեցան Իսրայէլեան ոստիոյալունէն:

— Կէսօրէ հոր Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Խաչիկերացի մեծ ՀԱՆԴԻՍԱՊԱՆԵՐ: Հանդիսապետն էր Աճէմ. Պատարագը Ս. Հայրէր Ներկայ էր մեծ թիւով ժողովուրդ:

* Բշ. 30 Սեպտ.— Յիշատակ մեռելոց: Մայր Տաճարի Ս. Գիւղարքի ժամարան մէջ Ս. Պատարագը մատուց Պոլսէն Հրեարար Ս. Աթոռ ժամանաւ Առաջ. Տ. Բարթոլ Բւնյ. Խրդանեան: Ապա կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն, նախապահութեամբ Հոգւ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեանի: Նախը կրկնուեցաւ Տաճարի գաւթիքը՝ Երեսնաշորէ Տ. Կիւրեղ Պարգ. Հօր յիշմին վրայ:

* Եր. 5 Հոկտ.— Տօն Խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերամատարան մէջ, Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Աղան Արք. Պալիտեան:

* Կիր. 8 Հոկտ.— Բարեկենդամ Վարդապ Ս. Խաչի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ա. Հրեշտակապետ: Ժամաբարն էր Արթ. Տ. Կարապետ Ա. Բւնյ. Անդրեասեան:

* Ուր. 11 Հոկտ.— Նախատեսակը պաշտուեցաւ Հպտոց Ս. Գէորգ եկեղեցիին մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Եր. 12 Հոկտ.— Ս. Գեորգայ զօրավարին: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Հպտոց Ս. Գէորգ եկեղեցիին մէջ: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Յիսիան Արք. Միտան: Ս. Պատարագէն ետք Միտանութիւնը պատուաւորուեցաւ շոյի վանքի Հպտոց Հոգւ. Տեսէն: Երթուղարձի թափօրները ղրխուրեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

— Կէսօրէ հաք, վաղաւան Վարդապ Խաչի տօնին առթիւ, Գերշ. Տ. Եանէ Եպ. Աճէմեանի զբոխաւորութեամբ, Միտանութիւնը զՀաշափառումով մուտք գործեց Ս. Եարութիւն, ուր պատուեցան Խրեկոյեան ժամեղութիւնն ու նախատեսակը՝ Ս. Գէորգի Լուսաօրիչ եկեղեցիին մէջ, Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբառեցեաց այցելութեան Հան-

գլխավոր Թափօր Տաճարէն ներսն Թափօրական էր
Հորդը Տ. Արշէն Արք. Այլադեան:

* Կեր. 14 Հոկտ.— Տոմ վարդապ Սրբոյ Խա-
չիմ: Գրեկոսյանն է: առաջատան Ժամերգութիւնները
պաշտօնեցան ի Ս. Երարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ և
կեղեցիին մէջ: Ապա, Գեղը. Տ. Շահէ Եպիսկոպոս
ժառոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Գառարազը Քրիս-
տոսի Ս. Գերեզմանին վրայ: Իսկ Լուսաւորապետ
Գեղը. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս նախագահեց Ամե-
նայն Հայոց չորսուկած Տ. Տ. Վաղգէն և Կաթողի-
կոսի օծման Ներք յարեղարձիք առթիւ կատարուած
Հայրապետական Մաղթանքներն, որոնք ընթացիկ
Տաճարին բոլոր հայկական զանգերը զուարթօրէն կը
զոգանջէին:

— Իսկ Թաճիչի վանուց աստիճանական առի-
թով, Հոգը. Տ. Սամուէլ Աթ. Բարսեղեանց անդ Տ.
Երարիչ Տեառն Հոգը. Տ. Երարիչ Ե. Վրդ. Գաղ-
տասեան զարդեց: Տեղի ունեցան ուխտաւանդու-
թիւն և ժառանգորհնէք:

* Եր. 19 Հոկտ.— Ս. 72 աշակերտացմ Գրիս-
տոսի: Ս. Գառարազը ժառուցուեցաւ Մայր Տաճարի
ներքին զաւթը՝ Ս. Գեղարապ սեղանին վրայ: Ժա-
մարարն էր Հոգը. Տ. Սամուէլ Արք. Աղոյտեան:

* Կեր. 20 Հոկտ.— Ս. Գառարազը ժառուցուե-
ցաւ ի Ս. Երարիչ: Ժամարարն էր Հոգը. Տ. Արշէն
Արք. Այլադեան:

* Ուր. 25 Հոկտ.— Թարգմանաց նախատես-
կին ի Ս. Երարիչ նախագահեց Գեղը. Տ. Նորայր Ե-
պիսկոպոս:

* Եր. 26 Հոկտ.— Ս. Թարգմանաց վարդապե-
տացմ Արքոյ (Տոմ ազգային և կեղեցական): Մայր
Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ զատարապեց Հոգը.
Զարեհ Աթ. Բոփալեան: Ս. Գառարազին հաջ. ըստ
սովորութեան, կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան հա-
գիտաւոր պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյ և աղբիւր բարերար
Գալուստ Կիւլպենկեանի, աթիւնը և ծնողաց Հոգի-
ներուն համար, նախագահութեամբ Գեղը. Տ. Նորայր
Եպիսկոպոս:

* Կեր. 27 Հոկտ.— Ս. Գառարազը ժառուցուե-
ցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգը. Տ.
Գեղարք Վրդ. Նազարեան:

* Եր. 2 Նոյմ.— Ս. Զորից Աւետարանչաց առ-
նին առիթով, այս տարի եւս կարելի չեղաւ Ս. Գա-
ռարազ ժառուցանել Ս. Երարութեան Տաճարի դա-
րին վրայ բացուող Ս. Երարիչին Աւետարանչի
ժատարն մէջ, Տաճարի բակը նորոգութեանց չի-
ւանաւորութեամբ զբաղուած ըլլալուն: Փոխարէն՝ Ս.
Գառարազ ժառուցուեցաւ Ս. Գրիսկոպի ժատարն
մէջ: Ժամարարն էր Հոգը. Տ. Աղան Աթ. Գալուս-
տեան:

* Կեր. 3 Նոյմ.— Ս. Գառարազը ժառուցուե-
ցաւ ի Ս. Երարութեան, Ս. Լուսաւորիչ կեղեցիին
մէջ: Ժամարարն էր Աթ. Տ. Կարապետ Ա. ԲՆՆՅ.
Աղոյտեան:

* Բւ. 4 Նոյմ.— Ս. Երարիչի Աստուածաբան:
Ս. Գառարազը ժառուցուեցաւ Գեղարքանի Ս. Աստ-
ուածանայ Տաճարին մէջ, Հայր Երարիչի գերեզ-
մանին վրայ: Ժամարարն էր, ըստ սովորութեան,
Տաճարին Տեառն՝ Հոգը. Տ. Սամուէլ Արք. Աղոյ-
տեան: Երթողարձիք Թափօրները գլխաւորեց եւ արա-
րողութեանց նախագահեց, ընկալեալ սովորութեան
համաձայն, Ժամարարն էր Հոգը. Տ. Երարիչ Վրդ.
Սամուէլ:

* Եր. 9 Նոյմ.— Վաղարշ Գիւտ Խաչի տոնին
առիթով, կէսօրէ ետք, Ամեն. Գառարազը Ս. Հոր
գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը Հայրապետաւոր
մուտք գործեց Ս. Երարութեան Տաճար: Ս. Գերեզ-
մանի և Գիւտ Խաչի այրի ուխտեղէն հաջ. վերջնոյ
կեր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կեղեցիին մէջ պաշ-
տուցեան Ժամերգութիւնն ու նախատեսակը: Ապա
կատարուեցաւ անգրանդական սրբապետեղեցոյ այցելու-
թեան շանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն ներս: Թափ-
օրական էր Հոգը. Տ. Երարիչ Վրդ. Սամուէլ:

* Կեր. 10 Նոյմ.— Գիւտ Խաչ: Գրեկոսյանն և
առաջատան Ժամերգութիւնները պաշտօնեցան ի Ս.
Երարութեան, Ս. Լուսաւորիչ կեղեցիին մէջ: Ժամա-
րարն էր Հոգը. Տ. Արշէն Արք. Այլադեան: Ապա
Միաբանութիւնը ինչպէս վերջնոյ կեր Գիւտ Խաչի
այրը, ուրիշ Ս. Խաչապետի ժառուցը վերջնելով
Տաճարի Հրեշտակեան Բակին բարձրանալով ժառ. Ս.
Գերեզմանի չորսուկ, ուր կատարուեցաւ մեծա-
հանդէս Թափօր նոյնին եւ Գառարապետեղեցոյ շուրջ,
գլխաւորութեամբ Ամեն. Գառարազը Ս. Հոր, որ
ամպոնականին ներքեւ, կենաց Փայտի ժառուցով
կ'օրհնէր Տաճարի լեցնող հաւատարկաներու թաղ-
մութիւնը: Ս. Գերեզմանի տանիքին մէջ Հրեշտի քո
Քրիստոսը երգուելէ և ինկարկութեանէ ետք Թափ-
օրը ուղղուեցաւ Ս. Գր. Լուսաւորիչ կեղեցիին, ուր
վերջ գտան կեղեցական այս փառահեղ հանգիստ-
թիւնները երբ զերթէ կէսօր էր:

— Այսօր, Նոր Երուսաղէմի Ս. Գրիգոր Լուսա-
ւորիչ կեղեցիին մէջ զատարապեց Հոգը. Տ. Աղան
Աթ. Գալուստեան: Իսկ Երարիչի և Հայրապետի Հոգիւ
Հոգը. Տ. Երարիչ Ե. Վրդ. Գաղտասեան խօսեցաւ
գարդ մը:

* Եր. 18 Նոյմ.— Երեկոյեան Ժամերգութեան
աւարտին, Լուսաւորապետ Գեղը. Տ. Հայրիկ Արքե-
պիսկոպոս, Ս. Երարիչի Մայր Տաճարին մէջ
ժամանաւոր վարդապետութեան շորս առիճանները
չնորհեց Ս. Աթոռոյ Միաբան Հոգը. Տ. Արշէն Աթ.

Այվազյանի, Հոգլ, Տ. Պարէա Արդ. Երկնանի եւ
Հոգլ, Տ. Զարեհ Արդ. Թոփալյանի: Արարողու-
թեանց խորատու իրակն էր Գեւր. Տ. Կիրեկ Ս. Վրդ.
Գարեկեան:

* Կիր. 17 Նոյմ.— Ս. Պատարազը մատուցուե-
ցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Հոգլ, Տ. Նարեկ
Արդ. Մարֆազէյան:

* Ուր. 22 Նոյմ.— Ս. Հրեշտակապետաց Նախա-
նանկը պաշտուեցաւ Համանան եկեղեցիին մէջ:
Հանդիսապետն էր Գեւր. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս
Պողոթեան:

* Եր. 28 Նոյմ.— Տօն Ս. Հրեշտակապետացն
Գարբիւլիի եւ Միքայէլի: Առաւտեան ժամերգու-
թիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարազը մատուցուե-
ցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգլ, Տ.
Սեւան Արդ. Ղարեպետ: Ապա, ըստ սովորութեան,
կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտոն՝ աղգային
բարերարուհի Աղաւնի մէջմահիւթեանի եւ պարագա-
յից Հոգիներուն համար, Նախագահութեամբ Գեւր.
Տ. Նորայր Եպիսկոպոսի:

* Կիր. 24 Նոյմ.— Ս. Պատարազը մատուցուե-
ցաւ ի Ս. Գլխաղբի: Ժամարարն էր Հոգլ, Տ. Կիրեկ
Ս. Վրդ Գարեկեան:

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԵՐՆԵՐ

Շնորհակալութեամբ եւ օրհնութեամբ կ'արձանագրեմք 1968 տարւոյ ընթացքին Ս. Յակոբ-
եանց Մայր Տաճարին եւ այլ Սրբավայրերու տրուած հետեւեալ բարեպաշտական մուէրները:

1.— Ս. Աթոռոյ Մայրապետ Էլիզ
Մոմճեան կը նուիրէ Ս. Աստուածածնայ
Տաճարին ինքնաձեռագործ փուլլու սկիւնի
ծածկոց մը:

2.— Ս. Աթոռոյ Մայրապետ Էլիզ
Մոմճեան նորոգել տուաւ Ս. Գլխաղբի ար-
տաքին դրան երեսներէն մին՝ սատափով՝
իր անձնական ծախքով:

3.— Տկն. Աղաւնի Սրապեան՝ Կ. Պոլ-
սաքնակ, կը նուիրէ կարմիր ազլասի վրայ
ոսկեթել բանուած սեղանի ծածկոց մը Ս.
Գլխաղբի:

4.— Տկն. Շահանիկ Տէր Յովհաննէս-
եան, բնիկ Եօղզատցի, Պոլսաքնակ, կը նու-
իրէ վեց պղնձեայ փաթիլի աշտանակներ եւ
ասեղնադործ երկու քորփուրա:

5.— Տկն. Հայկանուշ Բարխուդարեան
կը նուիրէ ասեղնադործ քորփուրա մը՝ Խա-
րայատուկ յիշատակարանով մը:

6.— Տէր եւ Տկն. Գէորգ Մ. Լէպլէպճ-

եան կը նուիրեն Առաքելական Աթոռին մէջ
կախուկու Ռուսական քրիսթոնէ զոյնդոյն
կանթեղ մը, մասնաւոր յիշատակարանով
մը:

7.— Տկն. Եղիսաբէթ Դանիէլեան, բնիկ
Կեսարացի, Պոլսաքնակ, կը նուիրէ մէկա-
կան ինքնաձեռագործ պտնաւոր կտանայ
ծածկոցներ Ս. Յակոբայ Աւագ Պորանին,
Ս. Մննդեան, Ս. Աստուածածնայ եւ Ս. Հր-
եշտակապետաց խորաններուն:

8.— Աղնիւ Մայրապետ Ղորղորեան կը
նուիրէ Ս. Յակոբայ Տաճարին Անատոլու
Հին խալի մը:

9.— Այրի Տկն. Լուսիա Թաթիւնճեան,
բնիկ Եղիսապի, վանքարնակ, կը նուիրէ Ս.
Գլխաղբի ինքնաձեռագործ խորանի ծածկոց
մը:

10.— Վանքաքնակ Քրիստի Տկն. Սիրա-
ծին Գրիգորեան կը նուիրէ Ռեմէլէ Ս. Գէ-
որգ եկեղեցւոյն Սեղանի կտանայ ծածկոց
մը, Խաբայատուկ յիշատակարանով մը:

ՀԱՅՐԻԿ ԱՐԳԵՊԻՍԿԱՊՈՍ
Լուսարարապետ Ս. Արթուր

Ս Ի Ո Ն

ՅԱՆՎ ՆԻԹԵՐՈՒ 1968 ՏԱՐԵՇՐԶԱՆԻ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.—		Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. Յեռառայեացի	366
Ն. ԵՊՍ. ԵՐՈՎԱԿԱՆ. Գրիգոր Մուրզա-		ԳԵՈՐԳ ԱԼԱԿԵՕԶԵԱՆ. Աշնանապար	425
նեցի (ԺԱ դար)	70	ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ. Անդռեան	434
Վարդան Բաբերդցի (Ղրիմեցի)	170	ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ.—	
Օտարագրի Հայերէնագէտներ		Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ. «Յուսակ Ձեռագրաց	
(ԺԱ-ԺԳ դար)	446	Մշոյ Ս. Առաքելոց - Թարգմանչաց	
Ա. Գ. (Կազմող). Յուսակ եւ Յիշատա-		Վանքի եւ Շրջակայից»	173
կարաններ Երուսաղէմի Կիւլպէնկ-		«Բանքեր Մատենադարանի» ք. 4,	
եան Մատենադարանի Հայ Հնատիպ		5, 6	373
Գիրքերու (1512-1800) 73, 176, 264, 384		ԳՈՒՐԳԷՆ ՏԵՐ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ. «Բեմը	
481		եւ Հաւատքի Յոլքեր»	494
Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ. Միջնադարեան քանի		ԳՐԱԿԱՆ.—	
մը անտիպ տաղեր	248	ԱՐԱՅ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ. Պետրոս Դուր-	
Հայկական Դիպակներ	448	եան. Փոքր մը Բնագրային Վերա-	
ԳՐԻԴՈՐ ՄԱԿՍՈՒՏԵԱՆ. Նորայայտ		կանգնումի	10, 124
Հայերէն Ձեռագիր Մատենան մը ՅՄ-		Ա. Գ. (Հրտ.) Նամականի Պետրոս	
մերիկա	252	Դուրեանի	212, 340
Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ. Մադրասի Երկրորդ		ՆԱԶԱՐԷԹ Պ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ. (Հւգ.)	
«Ազգարար»ը	255	Նշխարք Տարօնոյ	354, 435
ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ. Էջեր Միջնադարեան		ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ.—	
Հայ Գրականութիւնից	370	Ա. Գ. Արտասահմանի Հայ Գրականու-	
Փշրանքներ Աշուղական Գրակա-		թիւնը	4
նութիւնից	465	Յաւերթական Ապրիլը	108
MICHAEL E. STONE. Early Armenian		Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքու-	
Printings in the National and Univer-		թիւնը եւ Կրթական գործը	201
sity Library, Jerusalem	473	Ամանի Ս. Թաղէս Եկեղեցին	401
ԲԱՆԱՍՏԵՂՆԱԿԱՆ.—		Ե. Հագեւոր Հունգար	305
W. WORDSWORTH (Թրգւ. Մ. Մա-			
նուկեան) Տաղ	206		

ԿՐՕՆԱԿԱՆ.—

Ս. ԳՐԱԿԱՆ.—

ԶԱԽԷՆ Ծ. ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆՆԱՆ.
Պարապմունք Կիւրդի Եպիսկոպոսա-
պետի Ազեխանդրասոյ 7, 121, 319

Ե. Հեքամոսաց Առաքեալը 335, 413

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ.—

Եկեղեցիներու Միութեանական Շար-
ժումը 325

Յում.-Փետր. Ամսօրեայ Լուրեր 98

ԲԱՐԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃԵԱՆ. Աստուծոյ
Գոյութիւնը 204

Մարտ.-Ապրիլ » » 197

Մայիս.-Յունիս » » 293

Վերափոխում 323

Յուլիս.-Օգոստոս » » 398

Ներդաւանութիւնը 423

Սեպտ.-Ռեկտ. » » 499

ԹՂԱԿԻՑ. Հայ եկեղեցւոյ Մասնակ-
ցութիւնը եկեղեցիներու Համաշխար-
հային հորհուրդի Դ. Համագումարին 331

ՏՆՂԵԿԱԳԻՐՆԵՐ.—

ՄԵՍՐՈՊ Ծ. ՎՐԴ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ. Կիւ-
րեղ Ազեխանդրասոյ Պարապմունք
Դրաց Թարգմանութեան Հեղինակն 420

ԱՐՇԷՆ ԱՐՂ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ. Տարեկան
Տեղեկագիր ժողով. Վարժարանի և
Հնծայարանի 279

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆԻՔԵՐ.—

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ
Ապրակունեաց Վանք 87

ա. Բոլորածորի Անապատ. Բ. հոր
Վիրապ 260

ա. Կամբջածոր. Բ. Կիրդի Անա-
պատ 382

Դրազարկ 468

ԿԻՐԻՆՂ Ծ. ՎՐԴ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ. Տարե-
կան Տեղեկագիր Ս. Թարգմանչաց
Վարժարանի 282

Տեղեկագիր Ս. Թարգմանչաց Տա-
րարի Նորոգութեան 411

ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ. Տարեկան Տեղե-
կագիր Երասաղէտի Կիւլպէնկեան
Մատենադարանի 290

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ.—

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. Ազուան Դրազներ 244

Հայ Մատենագրութեան Յայտնի
Կորուստները 368

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.—

ԹԵՈԴՈՒՅ (Հրտ. Ա. Գ.) Գաղաթա Թըր-
քահայ Հոգեւորականութեան 34, 144, 226

ՆԱԶԱՐԷԹ Պ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ. Նըշ-
խարք Տարօնայ 46, 239

ՅՈՎԱԿԷՓ ՎՐԴ. ՍԱՆՏԱԼՃԵԱՆ. Հայա-
ցի Հնախօսութիւն Հեքամոսութեան
Ժամանակաց 58, 155

ՏԽՐՈՒՆԻ.—

Հ. Համադասապ Ոսկեան 19

ԱՅԼԵԻԱՅԼԻՔ.—

ՇԱՀԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ. Պատգամ Բեք-
զեհէտի Ս. Եմեղեան Այրէն 1

Զատկական Շնորհաւորութիւն Ն. Ս.
Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վեհափառ Հայ-
րապետի 105

Հաղորդագրութիւն Մայր Աթոռի
Գերագոյն Հոգեւոր հորհուրդին 106

Հաղորդագրութիւն Մայր Աթոռի Դի-
ւանին 107

Ն. Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արք. Տեր-
տէրեանի Այցելութիւնը Ամերիկա և
Հոստ 111

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԱԳՐԱԿԱՆ

Ամամի Ս. Թաղեա Եկեղեցին	Ա. Գ.	401
Փառահեղ Օծում Ամամի Ս. Թաղեա Եկեղեցին		404
Մեր Թանկագին Հիւրերը		404
Տեղեկագիր Ս. Գարուբեան Տաճարի. Նորոգութեան	ԿիրՐԵՂ Ծ. ՎՐԴ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ	411

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

Հեքամուսայ Աստուր	Ե.	413
-------------------	----	-----

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Կիւյ եղ Աղեքանդրացայ Պարպումայ Գրոց Պարպումայ Հեղինակն աւ ժամանակը Ներդաստնութիւնը	ՄԱՍՐՈՂ Ծ. ՎՐԴ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ԲԱՐԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕԹՃԵԱՆ	420 423
--	---	------------

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ

Այնմանայար	ԳԵՐԳ ԱՆԱԿԵՐԵԱՆ	425
Անգոստան	ԱՐՄԵՆ ԵՐԿԱՐ	434

ԳՐԱԿԱՆ

Նշխարք Տարածայ	Հ. Բ. ՆԱԶԱՐԵԹ Պ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ	435
----------------	------------------------------	-----

ԲԱՆԱՍՏԻՐԱԿԱՆ

Օտարագիր Հայերեմուսեան (ԺԱ-ԺԳ Դար)	Ն. ԵՐԱ. ԵՐԱԿԱՆ	446
Հայկական Դիպակներ	Յ. ԳԵՐԵՆԵԱՆ	448
Փշրանքներ Աշուղական Գրականութիւնից	ԱՐԱՄ ԵՐԱՄԵԱՆ	466

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Դրագրակ	Ն. ԵՐԱ. ԵՐԱԿԱՆ	468
---------	----------------	-----

Early Armenian Printings in the National and University Library, Jerusalem

Յուդիկ Եւ Յիշատակարաններ Երուսաղէմի Կիւլտիւրական Մասնաճարանի Հայ Հնամիջ Գիրքերու (1512-1800)	MICHAEL E. STONE	473
	ԿԵՐ. Ա. Գ.	481

ԳՐԱՆՕՍԱԿԱՆ

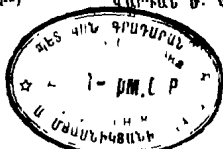
«Բեմը Եւ Հաւատքի Յոյներ»	ԳՐԻԳԷՆ ՅԵՐ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ	494
--------------------------	----------------------	-----

ԱՅԻՐԵՐ ՆԱԽԵՐԱՅԻ (Հոգի. Յ. Ներսէս Արքեպ. Միլիթարանի Մատուց 20-ամեակի Առթիւ)

	ՎԱՐԴԱՆ Ծ. ՎՐԴ. ԳԵՐԵՆԵԱՆ	495
--	-------------------------	-----

Ս. ՅԱԿՈՒՆ ԵՐԱՍԷՆ

Եկեղեցական-Բնական		499
Բարեպաշտական Նուէրներ		502
Յանկ Նիւթերու 1968 Տարեշրջանի		508
Բովանդակութիւն		506

«Սիոն»ի վերաբերեալ աւելի թղթակցութիւն և առաջում կատարել հետեւեալ հասցէին.—

MR. ARA KALAYDJIAN, REDACTION OF «SION»,

OLD CITY — JERUSALEM

«Սիոն»ի տարեկան բաժնեգինն է Ամերիկայի համար՝ 1 Յուլիս

բոլոր այլ երկրներու համար՝ 1 Սեպտեմբր

PROF. HIS BEATITUDE THE ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM. ED. - ARCH. HAIGAZOUN ABRAHAMIAN

No. 9 - 12

THE ARMENIAN CONVENT PRINTING PRESS, JERUSALEM.

SEPT. - DEC. 1968